

Kelsey Marleen Mol

Eplet falt ikke langt fra stammen

En undersøkelse av unge ugifte kvinners yrkesmuligheter og sosiale mobilitet i Hamar i 1891 og 1910

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie

Veileder: Pål Thonstad Sandvik

Mai 2021

Kelsey Marleen Mol

Eplet falt ikke langt fra stammen

En undersøkelse av unge ugifte kvinners
yrkesmuligheter og sosiale mobilitet i Hamar i 1891
og 1910

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie
Veileder: Pål Thonstad Sandvik
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Sammendrag

Denne oppgaven undersøker unge ugifte kvinners yrkesmuligheter og sosiale mobilitet i Hamar i 1891 og 1910. Sosial bakgrunn utgjør en rammefaktor for å teste hypoteser angående eventuelt sosial avgrensning i kvinnenens valg av yrke. Digitalisering av folketellingene har gjort det mulig å kartlegge alle de ugifte kvinnene mellom 15 og 30 år som bodde i Hamar i 1891 og 1910. Deretter har disse kvinnene blitt funnet bakover i tid og koblet opp mot den som var deres husholdsoverhode som barn, og det har gitt grunnlag for å finne overganger i yrkesvalg og sosial mobilitet mellom to generasjoner (altså generasjonsmobilitet).

Omtrentlig sosial replikasjon (ikke-mobilitet) var vanligere enn mobilitet i både 1891 og 1910, noe som skapte en form for begrensning i hvor langt en kvinne realistisk sett kunne nå ut ifra en viss sosial bakgrunn. Av mobiliteten som faktisk foregikk, var det jevnt over mer mobilitet nedover enn oppover både i 1891 og 1910. Det var imidlertid mindre mobilitet nedover i 1910 relativt til 1891. En del av mobiliteten ble i begge årene nok ikke ansett som kritisk grunnet kjønnsrollemønstre og aldersgruppen.

Ettersom sosial replikasjon forekom ofte, var følgelig sosial bakgrunn nokså bestemmende for et flertall av kvinners yrkesmuligheter. Dessuten kunne kvinnenens alder og fødested være innvirkende, og til tider også på veldig bestemmende måter. Det var derfor flere faktorer som spilte inn for å gjøre sosial mobilitet mer eller mindre sannsynlig. Andre bakenforliggende innvirkende faktorer var tradisjoner, kvinnesyn og Hamars urbanisering og spesifikke yrkestilbud.

Over tid spilte modernisering inn på endringer i kvinnenens yrkesmuligheter og sosiale mobilitet. Med tiden spilte særlig de «moderne» funksjonæryrkene en stor rolle for at mange kvinner i Hamar levde i et åpnere samfunn, men også andre yrker rekruttert fra bredere sosialt grunnlag etter hvert. Slik er det mulig å se mer sosial mobilitet med tiden, men ikke på en slik måte at kvinner i 1910 levde i et fullt fritt og åpent samfunn med tanke på yrkesmuligheter.

Kvinner opplevde den relative åpningen av yrkesmuligheter både senere og i mindre omfang enn menn. For noen kvinner skjedde samfunnsåpningen som konsekvens av indirekte modernisering gjennom sosial replikasjon fra sine husholdsoverhoder. De mannlige husholdsoverhodene fikk nemlig flere yrkesmuligheter og mer sosial mobilitet i tiden forut for sine døtre, slik at modernisering ble erfart hos døtrenes fedre i førsterekke.

Abstract

This thesis investigates career opportunities and social mobility of young unmarried women in 1891 and 1910 in Hamar, Norway. Social background functions as a contextual factor to test hypotheses about possible social limitations in the women's choice of professions. Digitalization of census data has made it possible to map all the unmarried women between the ages of 15-30 who lived in Hamar in 1891 and 1910. Records about these women were then found in earlier census data, and linked with the person who was their head of household when they were children. This data provided the foundation for pinpointing transitions in career opportunities and social mobility between two generations (i.e., intergenerational mobility).

Approximate social replication (i.e., no mobility) was more common than mobility in both 1891 and 1910, something that limited advancement opportunities for women according to their social backgrounds. When it comes to the mobility that did take place, there was more downward than upward mobility both in 1891 and 1910. However, there was less downward mobility in 1910 relative to 1891. Such mobility patterns were most likely not critically viewed at the time, due to gender role patterns and the young ages of the women in question.

Because social replication was so common, social background played a fairly decisive role for most of the women's career opportunities. Women's ages and birthplaces also had a sometimes crucial effect. There were therefore several factors that contributed towards making social mobility more or less probable. Further underlying influential factors were traditions, views of women, and Hamar's urbanization and specific career options.

Modernization gradually played a role in changing women's career opportunities and social mobility. In particular, the 'modern' clerical professions greatly contributed to many women in Hamar living in a more open society. Other professions also contributed to this by recruiting from a wider social basis. It is thus possible to see greater social mobility over time, although not in such a way that women in 1910 lived in a fully free and open society as far as career opportunities were concerned.

Women benefitted from the relative expansion of career opportunities both later that did men, and also to a lesser extent. For some women, an opening of society was the consequence of indirect modernization through social replication from their heads of household. The male heads of household had more career opportunities and greater social mobility than their daughters, such that effects of modernization first affected fathers.

Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært svært givende og lærerikt. Jeg har vært heldig som hele tiden har hatt stabile rammevilkår og god veiledning, selv med en herjende pandemi parallelt med prosessen. Ikke minst hjalp det at jeg alltid syntes temaet for denne oppgaven var spennende; det har vært spennende å lære om historien til egen hjemby (Hamar) og om de «vanlige» menneskene som utgjorde byens levende sjel.

Først og fremst ønsker jeg å rette en stor takk til min veileder Pål Thonstad Sandvik. Hans skarpsindighet og gode råd har vært med på å gjøre meg til en mer reflektert og nøye forsker, og hans støtte har hjulpet fremdriften hele veien.

Jeg ønsker også å takke min mor Susan Nacey for råd og hjelp med blant annet korrekturlesing, skriveopphold og svar på alle mine spørsmål. Gjennom hele studiet og i arbeidet med denne masteroppgaven har det vært uvurderlig med en støttende professor som mor (eplet falt nok ikke så langt fra stammen i dette tilfellet heller!). Til slutt vil jeg takke alle mine venner, i og utenfor lektorstudiet, som har tålt meg snakke mye om denne oppgaven og i tillegg bidratt med nyttige råd, motiverende støtte og nødvendige avbrekk.

Kelsey Marleen Mol

Trondheim, 16. mai 2021

Innholdsfortegnelse

Tabelloversikt	ix
1. Introduksjon	1
1.1 Innledning	1
1.2 Problemstillinger	2
1.3 Avgrensninger, begrunnelser og representativitet.....	3
1.4 Historiografi	4
1.4.1 Sosial mobilitet	4
1.4.2 Utvikling av kvinners yrkesliv i Norge.....	6
1.4.3 Hamars historie	7
1.5 Begreper og teoretiske perspektiver i tilknytning sosial mobilitet.....	8
1.6 Oppgavens oppbygning.....	10
2. Metode og kilder.....	11
2.1 Metode.....	11
2.1.1 Overordnet metodetype.....	11
2.1.2 Kategorisering.....	12
2.1.3 Metodebegrensninger.....	15
2.2 Kilder.....	17
2.2.1 Informasjon om folketellinger	17
2.2.2 Folketellingene som er brukt og innsamling av disse.....	18
2.2.3 Kildeutfordringer	19
3. Historisk bakgrunn	21
3.1 Resultater fra forskning på sosial mobilitet i Norge	21
3.2 Resultater fra forskning på sosial mobilitet for kvinner.....	22
3.3 Kvinner i yrkeslivet: Funn utenfor sosial mobilitetsforskning	23
3.4 Hamars særtrekk og utvikling	26
4. Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891.....	31
4.1 Innledning	31
4.2 Døtrene av embetsmenn og øvre funksjonærer.....	32
4.3 Døtrene av selvstendig næringsdrivende	34
4.4 Døtrene av funksjonærer	36
4.5 Bondedøtrene	38
4.6 Døtrene av håndverkere	40
4.7 Døtrene av arbeidere	42
4.8 Husmannsdøtrene	45

4.9 Døtrene av «andre»	46
4.10 Avslutning	48
5. Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910.....	51
5.1 Innledning	51
5.2 Døtrene av embetsmenn og øvre funksjonærer.....	52
5.3 Døtrene av selvstendig næringsdrivende	54
5.4 Døtrene av funksjonærer	57
5.5 Bondedøtrene	59
5.6 Døtrene av håndverkere	62
5.7 Døtrene av arbeidere	64
5.8 Husmannsdøtrene	67
5.9 Døtrene av «andre»	69
5.10 Avslutning	69
6. Konklusjon	73
6.1 Oppsummering av oppgavens viktigste funn.....	73
6.2 Funnenes implikasjoner	75
6.3 Forskningsrelevans og videre undersøkelsesmuligheter	77
6.3.1 Relevans for mitt studieprogram.....	77
6.4 Avslutning	78
Kilder og litteratur	81
Kilder.....	81
Folketellinger	81
Individdata fra folketellingene.....	82
Figurer	86
Dataprogram.....	86
Litteratur.....	86
Vedlegg	91

Tabelloversikt

Tabell 1: Generasjonsmobilitet etter generelle B-kategorier 1865/1875-1891: absolutte tall	32
Tabell 2: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 1B: absolutte tall og prosentandel av B-kategorien	32
Tabell 3: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 2B etter spesifikke kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene.....	34
Tabell 4: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 3B etter spesifikke B-kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene.....	37
Tabell 5: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 4B: absolutte tall og prosentandel av B-kategorien	39
Tabell 6: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 5B etter spesifikke kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene.....	40
Tabell 7: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 6B etter spesifikke kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene.....	43
Tabell 8: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 7B: absolutte tall og prosentandel av B-kategorien	45
Tabell 9: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 8B: absolutte tall og prosentandel av B-kategorien	47
Tabell 10: Generasjonsmobilitet etter generelle B-kategorier 1891/1900-1910: absolutte tall	51
Tabell 11: Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910 fra kategori 1B: absolutte tall og prosentandel av B-kategorien	52
Tabell 12: Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910 fra kategori 2B etter spesifikke kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene.....	54
Tabell 13: Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910 fra kategori 3B etter spesifikke kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene.....	57
Tabell 14: Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910 fra kategori 4B: absolutte tall og prosentandel av B-kategorien	59
Tabell 15: Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910 fra kategori 5B etter spesifikke kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene.....	62

Tabell 16: Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910 fra kategori 6B etter spesifikke kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene.....	65
Tabell 17: Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910 fra kategori 7B: absolutte tall og prosentandel av B-kategorien	67

Figur 1 (øverst til venstre): Klasse ved pikeskolen på Hamar, ca. 1884-1887; Figur 2 (øverst til høyre): To telefondamer, ca. 1899; Figur 3 (nederst til venstre): Betjeningen ved Hamar Nøkterhedscafe; Figur 4 (nederst til høyre): Arbeidsstokken ved Hamar Melkefabrikk, ca. 1899-1910.¹

¹ Figur 1: Adam Felix Polaczek/Anno Domkirkeodden, «Pikeskolen, skoleklasse», 1884-1887/2014 (sist aksessert 07.04.2021); Figur 2: I. Larsen & A. Olsen/Anno Domkirkeodden, «Interiør, 2 telefondamer, Dagny Halvorsen nærmest. Sentralbord i Stangeveien 4», 1899./2014 (sist aksessert 07.04.2021); Figur 3: Ukjent/Anno Domkirkeodden, «Hamar Nøkterhedscafe. Gruppe 4», u.å./2014 (sist aksessert 07.04.2021); Figur 4: Henrik Dahl/Anno Domkirkeodden, «Gruppe, arbeidsstokken samlet, A/S De Norske Melkefabrikker», 1899-1910/2014 (sist aksessert 07.04.2021).

1. Introduksjon

1.1 Innledning

Sosial mobilitet er et fenomen som fanger opp noen av de mest sentrale livsopplevelsene til historiske aktører, og allikevel omhandler det prosesser aktørene selv ikke var fullstendig klar over. Det er selvfølgelig et fenomen som på sett og vis er «oppfunnet» i ettertid, men det forsøker samtidig å gripe faktiske individuelle opplevelser, så vel som de store samfunnsprosessene som skapte begrensninger eller muligheter i yrkesvalg. Tjenestepiken Marthe Andreasen med en husmann som far, og lærerinnen Kaja Holck med en skolebestyrer som far,² er derfor både representanter for noe individuelt og noe felles. Hvilke yrkesmuligheter kvinner hadde, avhang av kvinnesyn og graden av «åpenhet»/modernisering i samfunnet, og det er større samfunnstrekk som påvirket begge de ovenfornevnte kvinnenes liv. Det individuelle ligger i at de levde hver sine liv der de hadde ulike oppvekstvilkår og yrker. Man kan spørre seg om Kaja hadde lettere for å bli lærerinne enn det Marthe ville hatt, grunnet deres sosiale utgangspunkt som lå nedfelt i fedrenes respektive yrker. Dette ville i så fall tydet på at deres opplevelser ikke kan jevnføres, og at overordnede samfunnstrekk ikke hadde likens innvirkning i deres liv.

Slike problemstillinger rundt sosialt utgangspunkt for yrkesmuligheter har blitt tatt opp i sosiale mobilitetsstudier som denne oppgaven bygger delvis på.³ En svakhet ved den eksisterende forskningen er et nesten ensidig fokus på menn, noe som kan skape en følgelig nesten ensidig fremstilling av yrkesutvikling og modernisering, på tross av at denne utviklingen uproblematisk omtales som generell. Derfor er et mål ved denne oppgaven å få utviklingen i yrker og modernisering for kvinner frem i lyset. På grunn av dette bygger denne oppgaven også delvis på norske studier som ser på kvinners yrkesliv.⁴ Innen dette forskningsfeltet har det vært

---

² Informasjon fra folketellinger: Kaja Holck, se s. 83; Marthe Andreasen, se s. 84.

³ For eksempel: Brynjulf Gjerdåker, «Geografisk og sosial mobilitet i Ullensaker på 1800-tallet: Ein kohortanalyse», (Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, 1974); Kari Lindbekk, «Fast og tilstrekkelig levebrød: Livsløpene til trøndere i født i 1855 og foreldrene deres. 1815-1910», (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, Det humanistiske fakultet, 2017); Ingrid Semmingsen, «Standssamfunnets oppløsning i Norge», i *Standssamhällets upplösning i Norden* (red.), (Åbo: Det Nordiske historikermøte, 1954); Rolf Strand, «Aukra og Molde i 1865: En undersøkelse med vekt på tjenestejentenes rekruttering og sosial/geografisk mobilitet», (Masteroppgave, Universitetet i Trondheim, 1995); Yngve Torvanger, «Sosial mobilitet i Bergen 1850-1900: En kohortundersøkelse for røde 23 og 24», (Hovedoppgave, Universitetet i Bergen, 2000); Inger-Ann Ulstein, «Sosial og geografisk mobilitet i Kristiania 1856-1875», (Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, 1984).

⁴ For eksempel: Eileen Dahl, «En ny hverdag: En undersøkelse av ugifte kvinners og enkers yrkesmuligheter i Fredrikshald 1875-1910», (Masteroppgave, NTNU, 2020); Gro Hagemann, «Det moderne gjennombruddets døtre. Kvinneliv og kvinnekår rundt forrige århundreskifte», i *Formødrenes stemmer: Kvinneliv rundt stemmeretten* (red.), av Oltedal & Skre (Oslo: Pax forlag, 2013); Gro Hagemann, «Halv mannlønn», i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* (red.), av Hagemann, Melby, et al. (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020b); Eirinn Larsen, «Selvgjorte kvinner: Kjønn, entreprenørskap og næringsliv rundt 1900», *Heimen*, 49(2)

vanlig å kartlegge antall kvinner i ulike yrkesgrener, og å drøfte hvordan samfunnsprosesser endret yrkesvalgene. Imidlertid har ikke slike undersøkelser systematisk forsøkt å gripe individuelle forutsetninger som skapte variasjoner i mulighetene som kvinnene hadde. Da kan generalisering bli et problem, for man kan få et feilaktig inntrykk av at *alle* kvinner opplevde bedre yrkesmuligheter med flere valg av yrker. I denne oppgaven ønsker jeg heller å fremheve de *forskjellene* som fantes i kvinners yrkesmuligheter og sosiale mobilitet. Dette gjøres ved å rette oppmerksomhet mot hvilken rolle sosial replikasjon spilte, ved å se på hvor bestemmende fortrinnsvis sosial bakgrunn var for kvinners yrkesmuligheter. I tillegg undersøkes kvinnenes alder og fødested i de tilfellene der det spilte markant og avgjørende inn.

1.2 Problemstillinger

Det metodiske utgangspunktet for denne undersøkelsen er sammenligningen av kvinners yrker med yrket til den som var deres husholdsoverhode da de var barn. Slik er det mulig å komme med hypoteser om overganger mellom sosiale kategorier, som altså kan forstås som den sosiale mobiliteten til individet eller gruppen som helhet. I denne oppgaven gjøres en slik studie for to grupper kvinner som er funnet i et tidlig voksenstadium i livet, der den ene gruppen er funnet fra folketellingen i 1891, og den andre fra folketellingen i 1910. Begge gruppene med kvinner har tilfelles at de bodde i Hamar, var ugifte og 15-30 år da de ble oppført i folketellingen. Begrunnelser for disse valgene gis i neste delkapittel.

Undersøkelsen gir grunnlag for å si noe om ugifte kvinners yrkesmuligheter, gitt deres spesifikke sosiale bakgrunn, for hver av de to årene separat. Videre gir det grunnlag for å sammenligne årene 1891 og 1910, for å kommentere utviklingen av graden av åpenhet i samfunnet og endringer i hvilket yrke enhver ung ugift kvinne realistisk sett kunne gå inn i. Oppgavens hovedproblemstilling er: «På hvilke måter påvirket sosial bakgrunn unge ugifte kvinner i Hamar sine yrkesmuligheter, og hvordan foregikk følgelig deres sosiale mobilitet i 1891 og 1910?»

For å utdype hovedproblemstillingen, stilles de følgende underproblemstillingene:

- Hvordan kunne kvinners alder, fødested og sosiale bakgrunn sammen påvirke deres yrkesmuligheter?
- Hvordan endret unge ugifte kvinner sine yrkesmuligheter og sosiale mobilitet

---

(2012); Sidsel Vogt Moum, *Kvinnfolkarbeid: Kvinners kår og status i Norge 1875-1910*, (Oslo: Universitetsforlaget, 1981); Eirin Rinke, «Hon som hadde å selle: En studie av selvstendig næringsdrivende kvinner bosatt i Strandgaten og Store Markevei i 1865 og 1900», (Masteroppgave, Universitetet i Bergen, 2020); Guro Sundal, «Ugifte kvinners yrkesmuligheter: En studie av endring i husholdsposisjoner og yrkesmuligheter i Trondheim 1865-1900», (Masteroppgave, NTNU, 2018).

seg mellom 1891 og 1910? Hvordan var modernisering med på å endre yrkesmulighetene og den sosiale mobiliteten?

1.3 Avgrensninger, begrunnelser og representativitet

Det er gjort avgrensninger når det gjelder kilder, tidsperiode, kvinnenens alder, sivilstand, og sted. Folketellingene har blitt anvendt som kilde fordi de samler den mest sentrale og raskt tilgjengelige informasjonen man behøver for å studere samtlige kvinner og husholdsoverhoder.

Når det gjelder tidsperiode, ble 1891 og 1910 valgt som de to utgangspunktene for kvinnenens senere livsposisjoner. Det ville ikke vært mulig å velge en senere folketelling enn 1910 fordi 1910-tellingen var den siste som var tilgjengelig digitalt da jeg startet arbeidet med masteroppgaven. Samtidig var det ikke mulig å velge en tidligere folketelling enn 1891 fordi barndomslivsposisjonen for kvinner opp mot 30 år skulle identifiseres. I dette arbeidet var det ikke mulig å gå tilbake tidligere enn 1865-folketellingen, som er den første tellingen med yrkesopplysninger for husholdsoverhoder. Aldersgrenser på 15 og 30 år ble valgt for å begrense undersøkelsen til unge kvinner, og fordi det er analytiske skiller i tellingene for 1891 og 1910.

I denne undersøkelsen, slik som med flere som ser på kvinners yrkesdeltagelse, begrenses man til å se på de ugifte kvinnene. Dette skyldes at det fant sted en underregistrering av de gifte kvinnenens yrkesliv i kildematerialet, mens ugifte kvinner og enker mye oftere ble registrert.⁵ Imidlertid ble enker også utelatt her fordi de kan ha opplevd sosial mobilitet avhengig av ektemannen, og å gripe det ville krevd analysemomenter som går ut over denne masteroppgaven. Videre har husholdsoverhodets yrke vært sammenligningsgrunnlaget for sosial mobilitet. Husholdsoverhodet var som oftest faren, men det kunne for eksempel også være en enslig mor, enke, besteforelder eller en fosterforelder.

Til slutt har jeg valgt Hamar som undersøkelsessted. Dette er delvis av personlig motivasjon ettersom jeg er fra stedet. Delvis er det også av faglig motivasjon, da svært lite er forsket på om yrkesutvikling og kvinners yrkesliv i Hamar i et historisk perspektiv. Byen er også interessant da det var en mellomstor og voksende by i Hedemarkens Amt, og verken kvinners yrkesliv eller sosiale mobilitet har blitt forsket på i disse kontekstene i særlig stor grad.

Stedsmessig avgrensningen gjør oppgaven til en lokalhistorisk undersøkelse, og det gjør at den ikke umiddelbart er representativ for hele landet. Likevel bør det nevnes at en lokalhistorisk begrenset oppgave er interessant i kraft av seg selv, ettersom den studerer reelle

---

⁵ Hege Roll-Hansen, «Arbeid og forsørgelse: En undersøkelse av kjønn, husarbeid og kategorisering i norske folketellinger mellom 1866 og 1940», (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, Det humanistiske fakultet, 2012), s. 124, 135, 191-192.

opplevelser til historiske aktører, og for disse aktørene var lokalsamfunnet den viktigste rammen i livet. I tillegg er en lokalhistorisk undersøkelse et håndterlig og konkret eksempel på komplekse fenomener slik som sosial mobilitet.⁶ Jeg har også valgt å ta med alle de ugifte kvinnene mellom 15 og 30 år som bodde i Hamar i 1891 og 1910. Slik vil et større mangfold av bakgrunner inkluderes, noe som kan kunne gi større sammenlignbarhet til andre områder.

1.4 Historiografi

I dette delkapittelet vil verkene som min forskning bygger på bli presentert. Det går på tre hovedområder: sosial mobilitet, utvikling av kvinners yrkesliv og Hamars historie. Konkrete funn fra disse verkene vil i hovedsak bli presentert som del av bakgrunnskapittelet (kapittel 3).

1.4.1 Sosial mobilitet

Forskning på sosial mobilitet er noe sporadisk og med flere og ofte motsigende hypoteser. Metodiske problemer har medført at det fremdeles er relativt lite man vet om sosial mobilitet historisk sett.⁷ Å studere kvinners sosiale mobilitet medfører hindringer fordi kvinner er mindre synlige i det historiske kildematerialet, og fordi kategorisering av kvinners yrker oppleves som problematisk. Dette gjør at forskning på kvinners sosiale mobilitet lenge var forholdsviss begrenset, for eksempel sammenlignet med tilsvarende forskning om menn. Det har flere ønsket å endre på.⁸ Internasjonalt finnes det nå derfor en del forskning på kvinners sosiale mobilitet, spesielt innenfor sosiologi, men også innen historiefaget og tverrfaglig. For Norge sin del finnes det lite forskning på kvinners sosiale mobilitet historisk sett.

Det eksisterer noen verker som sammenfatter internasjonale perspektiver om sosial mobilitet under moderniseringsperioder. Det inkluderer Hartmut Kaelbles bok *Historical research on social mobility: Western Europe and the USA in the nineteenth and twentieth centuries* (1981) og Marco H. D. Van Leeuwens artikkel «Social inequality and mobility in

---

⁶ Harald Winge, «Hvordan kan lokalhistorie være byggesteiner for rikshistorie?», i *Blikk på lokalhistorie: Norsk lokalhistorie etter 1970 frå eit jubileumsseminar* (red.), av Braut (Oslo: Norsk lokalhistorisk institutt, 1997).

⁷ Katherine A. Lynch, «Old and new research in historical patterns of social mobility», *Historical methods: A journal of quantitative and interdisciplinary history*, 31(3) (1998), s. 92; Marco H. D. Van Leeuwen, «Social inequality and mobility in history: Introduction», *Continuity and Change*, 24(3) (2009a), s. 402.

⁸ Se for eksempel: Pamela Abbott & Geoff Payne, «The social mobility of women: Beyond male mobility models», (Hampshire, UK: The falmer press, 1990); Lynch, 1998; Sharon Sassler & Michael J. White, «Ethnicity, gender, and social mobility in 1910», *Social Science History*, 21(3) (1997); Marco H. D. Van Leeuwen, «The next generation of historical studies on social mobility: Some remarks», *Continuity and Change*, 24(3) (2009b); Lotta Vikström & Tom Ericsson, «Like father, like daughter? Intergenerational social mobility among business- and craftswomen in Sundsvall, Sweden, 1860–1893», *Continuity and change*, 27(3) (2012).

history: Introduction» (2009).⁹ Sammenfatningene i begge disse er dog nokså mannsfokuserte, med kun korte bemerkninger angående kvinner. Geoff Payne & Pamela Abbott (red.) sin bok *The social mobility of women: Beyond male mobility models* (1990) fokuserer derimot fullt og helt på kvinners sosiale mobilitet, der de fleste bidragene omhandler Storbritannia etter 1920.¹⁰ Geografisk og tidsmessig avgrensning gjør at boken er mest relevant for denne oppgaven når det kommer til forfatterens generelle metodiske og teoretiske diskusjoner.

Når det gjelder Norge, har det blitt gitt ut noen oversiktsverk om sosial mobilitet, samt noen empiriske undersøkelser. Kvinner er likevel som oftest ikke sentrale undersøkelsesobjekter i noen av tilfellene. Sosial mobilitet er og var ofte et bi-tema i verker som diskuterer 1800-tallssamfunnet. Et tidlig bidrag som diskuterte sosial mobilitet først og fremst er «Standssamfunnets oppløsning i Norge» fra 1954 av Ingrid Semmingsen.¹¹ Her trekkes det frem forhold i Norge på 1800-tallet som kan ha åpnet opp for sosial mobilitet. Forholdene er særlig nyttige for å kontekstualisere spesifikt for Norge, men påstandene i artikkelen blir også litt spekulative da de ikke er basert på en empirisk undersøkelse.

Sosial mobilitet har også blitt studert i noen empiriske undersøkelser, hvor noen av de mest relevante for denne oppgavens del er i tilknytning til Kristiania- og Ullensakerprosjektene. Hovedoppgavene som inngår her er *Geografisk og sosial mobilitet i Ullensaker på 1800-tallet: Ein kohortanalyse* av Brynjulf Gjerdåker (1974) og *Sosial og geografisk mobilitet i Kristiania 1856-1875* av Inger-Ann Ulstein (1984).¹² Begge oppgavene undersøker geografisk og sosial mobilitet i sammenheng, der resultatene fungerer som gode sammenligningsmomenter opp mot denne masteroppgaven. Kvinner utgjør deler av undersøkelsene, men ofte i form av mobiliteten som ekteskapet medførte for de som giftet seg. Gruppene av ugifte kvinner er nokså små, slik at resultatene angående disse forble fremdeles uvisse.

I etterkant av Kristiania- og Ullensakerprosjektene har sosial mobilitet forblitt et nokså lite utforsket tema i Norge. Sosial mobilitet som tema for empiriske undersøkelser har inngått i lokalhistoriske undersøkelser, og/eller undersøkelser av spesifikke yrkesgrupper. Av slike relevante undersøkelser som bør nevnes, er *Aukra og Molde i 1865: En undersøkelse med vekt på tjenestejentenes rekruttering og sosial/geografisk mobilitet* av Rolf Strand (1995), og *Sosial mobilitet i Bergen 1850-1900: En kohortundersøkelse for rode 23 og 24* av Yngve Torvanger

---

⁹ Hartmut Kaelble, *Historical research on social mobility: Western Europe and the USA in the nineteenth and twentieth centuries*, (New York: Columbia University Press, 1981); Van Leeuwen, 2009a, s. 456, 462.

¹⁰ Abbott & Payne, 1990.

¹¹ Semmingsen, 1954.

¹² Gjerdåker, 1974; Ulstein, 1984.

(2000).¹³ Den første av disse er interessant fordi den har et fokus på kvinners (gifte og ugifte) sosiale mobilitet i en sentral, dog spesifikk, yrkesgruppe. Den andre inkluderer et veldig lite utvalg av kvinner, men resultatene om sosial mobilitet og samfunnsutviklinger generelt for Bergen er interessante å sammenligne med Hamar.

Det nyeste sentrale verket om sosial mobilitet som tas i bruk her er doktorgradsavhandlingen *Fast og tilstrekkelig levebrød: Livsløpene til trøndere født i 1855 og foreldrene deres* av Kari Lindbekk fra 2017.¹⁴ Her er sosial mobilitet en del av flere undersøkelsesaspekter når hun ser på livene til alle født i Trøndelag i 1855. For de ugifte kvinners del er ikke fedrenes yrke inndelt og gjort rede for, slik at utvikling i sosial mobilitet for disse ikke kommer klart frem. Undersøkelsen er derfor sentral i min oppgaves sammenheng hovedsakelig når det gjelder generelle betraktninger om graden av åpenhet i samfunnet.

1.4.2 Utvikling av kvinners yrkesliv i Norge

Fra 1970-tallet har kvinners yrkesdeltagelse vært gjenstand for en rekke undersøkelser, og i tillegg har kvinner i større grad blitt skrevet inn i den større norgeshistorien. Gjennom dette er det nå mulig å syntetisere en del om kvinners sosiale, økonomiske og politiske vilkår rundt 1900, selv om en del lokale og spesifikke forhold fremdeles ikke er avdekket.

En del verker fungerer som oversiktsverk fordi de fremstiller kvinner i flere kontekster, sammen med nærliggende trekk ved samfunnsutviklingen generelt. Et slikt verk er *De frigjorte hender. Et bidrag til forståelse av kvinners arbeid i Norge etter 1814* av Mimi Sverdrup Lunden, først utgitt i 1941. Denne boken finnes i femteutgave fra 1978.¹⁵ Boken er et tidlig bidrag som fokuserer kun på kvinners arbeid, og i den fremhever Lunden en tese om at kvinnelig arbeidskraft ble trukket ut av hjemmene. En annen sentral bok om kvinners arbeid er *Kvinnfolkarbeid: Kvinners kår og status i Norge 1875-1910* (1981) av Sidsel Vogt Moum.¹⁶ Det mest omfattende oversiktsverket er imidlertid *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, som kom ut i tredjeutgave i 2020. I denne boken skrives kvinne- og kjønns historien som en del av den store samfunnshistorien, og forfatterne gjør det ved å fremheve kvinne- og kjønnsforhold i en rekke temaer.¹⁷ For denne oppgaven er særlig del 3 av Gro Hagemann relevant grunnet tidsperioden som denne delen omhandler (1800-1900).

---

¹³ Strand, 1995; Torvanger, 2000.

¹⁴ Lindbekk, 2017.

¹⁵ Mimi Sverdrup Lunden, *De frigjorte hender: Et bidrag til forståelse av kvinners arbeid i Norge etter 1814*, 5 utg. (Oslo: Tanum-Norli, 1978).

¹⁶ Moum, 1981.

¹⁷ Gro Hagemann, Kari Melby et al., «Med kjønnsperspektiv på norsk historie», (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020).

Av geografisk avgrensede undersøkelser bør Eirinn Larsens artikkel «Selvgjorte kvinner: Kjønn, entreprenørskap og næringsliv rundt 1900» (2012) nevnes.¹⁸ Dette er én av flere av hennes undersøkelser av forretningskvinner i Kristiania – undersøkelser som har vært viktige for å fremheve yrkesaktive kvinner. Senere har det blitt skrevet en del masteroppgaver om kvinners yrkesdeltagelse i ulike norske byer. Alle tar i bruk folketellinger som kilder, der de sammenligner yrkene til kvinner over ulike år. De gir særlig samlet sett sterke teser om hvordan kvinners yrkesliv utviklet seg strukturelt i andre halvdel av 1800-tallet og starten av 1900-tallet. Imidlertid kommer ikke kvinnes sosiale bakgrunn frem i lyset i disse oppgavene, og modernisering antas uten videre å være grunnen til de fleste yrkesstrukturene. I denne oppgaven ønsker jeg derfor heller å belyse mer substansielt kvinnes sosiale bakgrunn og dens påvirkningskraft for særlig stabilitet, til forskjell fra å kun se modernisering som endringskraft.

Den første masteroppgaven som bør nevnes er Guro Sundals *Ugifte kvinners yrkesmuligheter: En studie av endring i husholdsposisjoner og yrkesmuligheter i Trondheim 1865-1900* (2018) som tar for seg ugifte kvinners yrkesmuligheter i Trondheim/Trondhjem mellom 1865 og 1900. I tillegg til det overnevnte, studerer Sundal endringer i husholdsmønstrene som de ugifte kvinnene forhold seg til, ved hvorvidt de bodde i produksjonshushold eller private hushold.¹⁹ For Bergen sin del har Eirin Rinke i *Hon som hadde øl å selle: En studie av selvstendig næringsdrivende kvinner bosatt i Strandgaten og Store Markevei i 1865 og 1900* (2020) skrevet om selvstendige næringsdrivende kvinner. Hun har sett på både enker, ugifte og gifte kvinner i to gater i Bergen, og på hvilken måte deres næringsveier utviklet seg mellom 1865 og 1900.²⁰ Den siste masteroppgaven som bør nevnes er *En ny hverdag: En undersøkelse av ugifte kvinners og enkers yrkesmuligheter i Fredrikshald 1875-1910* (2020). I denne oppgaven studerer Eileen Dahl den kvantitative utviklingen av antall gifte og ugifte kvinner i elleve yrkeskategorier i Fredrikshald.²¹

1.4.3 Hamars historie

Det siste temaet som denne masteroppgaven går inn på, er lokalhistorie – nærmere bestemt Hamars historie. Av det jeg har klart å finne om Hamars historie, nevnes kvinner i yrkeslivet svært lite. Selv der kvinner nevnes, kommer de oftest i bakgrunnen. Fokuset i publikasjoner som finnes om Hamars historie, som for det meste er byhistorie, er store institusjoner, bedrifter

---

¹⁸ Larsen, 2012.

¹⁹ Sundal, 2018.

²⁰ Rinke, 2020.

²¹ Dahl, 2020.

og bygninger, politikere og politiske beslutninger og noen samfunnstrekk. Byhistoriene brukes derfor først og fremst for å kontekstualisere om Hamar og omegns historie. De som hovedsakelig blir brukt til dette er: *Hamars historie* (1949) av Lillevold, *Hamarboka: En byhistorie i bilder* (1982) av Haug, Mostue & Ødegaard (red.), *Hamarboka II* (1997) av Bækkelund, Pedersen & Haug (red.), og *Hamars næringsliv* (1949) av Halvorsen & Lillevold.²²

1.5 Begreper og teoretiske perspektiver i tilknytning sosial mobilitet

Det finnes tre former for sosial mobilitet som vanligvis blir forsket på: «generasjonsmobilitet» (eller «intergenerasjonell mobilitet»), «ekteskapsmobilitet» og «karrieremobilitet».²³ Ekteskapsmobilitet omhandler måtene den sosiale stillingen til partene i ekteskapet påvirkes av ekteskapsinngåelsen, og karrieremobilitet er den sosiale mobiliteten som foregår mellom en persons egne karriereposisjoner i løpet av livet. Generasjonsmobilitet er den sosiale mobiliteten som skjer mellom to eller flere generasjoner, og det blir oftest avdekket ved å sammenligne yrkene til mennene i slektsgrenen. Det er generasjonsmobilitet som er mobilitetstypen som denne oppgaven ser på, men det avdekkes altså her ved å sammenligne yrker til ugifte kvinner med yrkene til deres husholdsoverhode da de var barn.

I alle tre perspektivene er sosial mobilitet individers eller grupperes bevegelse, både oppover (avansement) og nedover (degradering) delene av en sosial rangering. Dersom en person verken avanserer eller degraderer, betegnes ikke personen som sosialt mobil. I denne oppgaven betegnes en slik person som sosialt repliserende. Akkurat hva som videre karakteriserer en sosial rangering, veksler fra studie til studie. Blant annet avhenger det av antall kategorier, og om kategoriene baserer seg på mål for utdanningsløp, inntektsforhold, yrker eller noe annet. De fleste studier som ser på sosial mobilitet før ca. 1950, må basere seg på yrkesdata ettersom det er lettest tilgjengelig.²⁴

Studier av sosial mobilitet er i bunn og grunn interessert i å finne ut av graden av åpenhet i det gitte samfunnet. Kort sagt er et samfunn mer sosialt mobilt og åpent når yrker i mindre grad går i arv, og da anses også modernisering å ha kommet lenger. I denne konteksten betyr «å gå i arv» som oftest at stillingstittel, selvstendighetsgrad, arbeidsoppgaver og lignende ligner som konsekvens av uformelle påvirkninger og begrensende eller mulighetsskapende

---

²² Bjørn Bækkelund, Ragnar Pedersen & Jan Haug, *Hamarboka II*, (Hamar: Hedmarksmuseet og Domkirkeodden, 1997); Jacob Halvorsen & Eyvind Lillevold, *Hamars næringsliv*, (Hamar: Hamar Stiftstidendes Trykkeri 1949); Jan Haug, Erik Mostue & Ragnar Ødegaard, «Hamarboka: En byhistorie i bilder», (Hamar: Hedmarksmuseet og Domkirkeodden, 1982); Eyvind Lillevold, «Hamars historie», (Espa: Lokalhitorisk forlag, 1949).

²³ Van Leeuwen, 2009a, s. 400-401.

²⁴ Jørgen Modalsli (2017), «Intergenerational Mobility in Norway, 1865-2011» (sist aksessert 02.11.2020), s. 8.

samfunnstrekk, heller enn lovpålagte arveligheter (slik som kongetittelen går i arv).

De som undersøker sosial mobilitet i en gitt industrialiseringsperiode, er opptatt av hvordan *modernisering* enten skapte et sosialt sett mer lukket eller åpent samfunn. Begrepene «industrialisering» og «modernisering» bør forklares: Begrepet «industrialisering» omhandler blant annet den økte industrielle og maskinelle produksjonsvirksomheten og fabrikkarbeidet som fant sted, først som del av den industrielle revolusjon i England fra andre halvdel av 1700-tallet. Rundt midten av 1800-tallet begynte industrialiseringsprosessen i Norge, og det gjorde Norge til et industriland innen første verdenskrig.²⁵ Industrialisering skapte arbeidsplasser i fabrikker som kan ha påvirket yrkesmuligheter og sosial mobilitet. Studier av sosial mobilitet ser det i sammenheng med det forfatterne selv ofte kaller industrialisering, men i virkeligheten synes det å være samfunnsutviklinger på et overordnet plan som de egentlig trekker inn. Derfor mener jeg «modernisering» er et bedre begrep å bruke i sammenheng med sosial mobilitet. Modernisering brukes i denne oppgaven som et samlebegrep for flere av samfunnsendringene som fant sted, slik som industrialisering, urbanisering, individualisering og institusjonelle endringer og effektivisering i jordbruket, byråkrati og kommunikasjoner. Industrialisering er med andre ord ikke den eneste utviklingen i en industrialiseringsperiode. Det er heller modernisering både jeg og andre ser sosial mobilitet i sammenheng med, og da forstås modernisering som frie yrkesmuligheter og kommer til uttrykk via graden av sosial mobilitet.

Det finnes grovt sett to motstridende teorier angående forbindelser mellom modernisering og sosial mobilitet. Den første teorien kalles ofte for «moderniseringsteorien». I denne teorien er tesen at modernisering førte til et mer åpent samfunn der det både var rom for mer sosial mobilitet oppover og nedover. Med andre ord hevder teorien at man kan attribuere et samfunn en høy grad av modernisering dersom det finnes mye mobilitet oppover og nedover. Argumentene i moderniseringsteorien går ut på at modernisering skapte flere og nye type yrker, og dermed muligheter til å gå inn i et yrke som var annerledes enn de foreldrene var assosiert med. Samtidig skal lovgivning og utdanningsmuligheter ha fjernet institusjonelle barrierer og tradisjoner, og kommunikasjonsmuligheter skal ha bidratt til mer informasjonsspredning og forflytningsmuligheter. I tillegg skal en overflod av unge mennesker som konsekvens av den demografiske overgangen ha ført til at folk ble tvunget til å gå inn i nye yrker.²⁶

I norsk litteratur sammenfattes utviklingen beskrevet ovenfor som overgangen fra «standssamfunn» til «klassesamfunn» – en overgang som skal ha funnet sted fra rundt 1840-1900. Det har vært typisk at dette begrepsparet brukes med implisitte antagelser om at det

---

²⁵ Jan Eivind Myhre (2015), «Norge blir et industriland» (sist aksessert 11.11.2020).

²⁶ Kaelble, 1981, s. 14-22; Torvanger, 2000, s. 9-10; Van Leeuwen, 2009a, s. 400-401, 404-407.

norske samfunnet ble forandret med tanke på blant annet sosial mobilitet; det «gamle» samfunnet ble transformert til det «nye» samfunnet der barrierer for sosial mobilitet ble fjernet.²⁷ I tillegg forstås det ofte med positive konnotasjoner med flere muligheter for sosialt opprykk. Det er imidlertid vanskelig å se dette tydelig dokumentert i konkrete empiriske undersøkelser, og i tillegg vil geografiske variasjoner sannsynligvis ha spilt inn. Denne masteroppgaven belyser blant annet om denne overgangen var reell for Hamars kvinner.

På den andre siden finnes det teorier som er kritiske til at modernisering medførte et mer åpent samfunn, og dersom det var mer sosial mobilitet, fremhever denne siden heller degradering enn avansement. Talsmenn her hevder at moderniseringseffektene, med vekt på industrialiseringseffekter, har blitt overdrevet. Videre fastslår de at man ikke uten videre kan anta at sosiale skiller og kulturelle og politiske barrierer ble fjernet.²⁸ Derfor vil sosial reproduksjon fremdeles være høy, noe som ses som tegn på at modernisering i praksis ikke hadde kommet like langt på vei som det ofte hevdes. I tillegg sier et marxistisk inspirert syn at modernisering vil være en pådriver for kapitalistiske krefter som kan ha medført kapital-, utdannings- og mentalitetsbarrierer særlig for lavkvalifiserte arbeidere.²⁹

Konklusjonen fra denne sammenfatningen av teorier er at det er usikkert hvordan sosial mobilitet foregikk, og dermed hvordan modernisering som yrkesmuligheter opplevdes. Teorier må bli fulgt opp av konkrete undersøkelser, ikke minst fordi lokale forskjeller kan nyansere de generaliseringer som enhver teori medfører. Nå har selvfølgelig konkrete undersøkelser blitt utført, og funnene indikerer at: 1) mobilitet nedover var nok mer dominerende enn mobilitet oppover, og 2) endringer i sosial mobilitet var svake.³⁰ Et av spørsmålene er derfor om dette repliseres for Norge og Hamar sin del, samt for kvinner spesifikt.

1.6 Oppgavens oppbygning

Denne oppgaven er inndelt seks kapitler, inkludert dette introduksjonskapittelet. Kapittel 2 beskriver metode og kilder, deres begrensninger og valg knyttet til fremgangsmåte. I bakgrunnskapittelet (kapittel 3) presenteres funn om sosial mobilitet og relevante historiske kontekster. Kapittel 4 og 5 er oppgavens empirikapitler som, basert på folketellingsmateriale, undersøker Hamar-kvinnenes yrkesmuligheter og sosiale mobilitet i henholdsvis 1891 og 1910. Til slutt konkluderes oppgaven i kapittel 6 ved å sette oppgavens hovedfunn i en helhet.

---

²⁷ Torvanger, 2000, s. 9-10; Ulstein, 1984, s. 41-42.

²⁸ Kaelble, 1981, s. 14-15, 21, 33.

²⁹ Kaelble, 1981, s. 14, 54-55.

³⁰ Kaelble, 1981, s. 22; Lynch, 1998, s. 97.

2. Metode og kilder

I dette kapittelet blir denne undersøkelsens metode- og kildegrunnlag presentert. Jeg har valgt å gjøre dette i et eget kapittel ettersom sosial mobilitet er et komplekst fenomen som må forenkles for en håndterlig undersøkelse. Denne prosessen krever en del beskrivelser, begrunnelser og drøfting, noe som det dermed bør vies en del plass til. Delkapittel 2.1 tar for seg oppgavens metodegrunnlag ved å beskrive sentrale begreper og metoden overordnet sett (del 2.1.1). Deretter blir kategoriseringen gjort rede for og begrunnet (del 2.1.2), og metodebegrensningene blir drøftet (del 2.1.3). Delkapittel 2.2 går inn på kildene ved å beskrive bakgrunn og kontekst for folketellingene (del 2.2.1). Dernest gjøres det rede for den spesifikke bruken av folketellingene for denne oppgaven (del 2.2.2), og til slutt diskuteres sentrale kildeutfordringer (del 2.2.3).

2.1 Metode

2.1.1 Overordnet metodetype

Denne oppgaven kombinerer både kvantitativ og kvalitativ analyse og tolkning. Det kvantitative arbeidet foregår med summeringer og tabeller der fokuset er å vise overordnede trender. Dette vil bli gjort ved å se etter overganger mellom kategorier for kvinneyrker (A-kategorier) og husholdsoverhodenes yrker (B-kategorier). Men den sosiale mobiliteten hadde også kvalitativt og ulikt innhold for kvinnene som opplevde yrkesmulighetene. Følgelig kan man ikke gripe alle trendene som foregikk kun ved å se på kvantitative overganger. Derfor går denne oppgaven mer kvalitativt til verks ved å undersøke hvilke elementer som påvirket de sosiale overgangene, og det skal videre eksemplifiseres ved å trekke frem konkrete tilfeller fra datamaterialet. Dette gjøres blant annet fordi kategoriserings- og sammenligningsproblemer mellom menn og kvinner hindrer at tall alene kan gi helhetlig forståelse.³¹ Det er i tillegg vanskelig å plassere kvinneyrkene (A-kategoriene) i et sosialt hierarkisk forhold med B-kategoriene, slik at spesielt diskusjoner om retningen av sosial mobilitet vil kreve kontekstualisering.

Studiet er også en komparativ studie med sammenligning av perioden 1865/75-1891 med 1891/1900-1910. Dette er blant annet for å kunne rette oppmerksomhet på om det norske samfunnet ble mer åpent eller lukket i perioden. På samme tid er det en studie som sammenligner kvinners yrke i 1891 og 1910 med deres husholdsoverhoders yrker i henholdsvis

---

³¹ Tony Chapman, «The mobility of women and men», i *The social mobility of women: Beyond male mobility models* (red.), av Payne & Abbott (Hampshire, UK: The falmer press, 1990), s. 35-36.

1865/75 og 1891/1900. Dermed finner jeg de samme kvinnene og deres livssituasjoner i to ulike stadier av livet. Terminologisk sett er dette delvis en kohortstudie, selv om kohorter på de født i en femtenårsperiode er et nokså stort intervall.³² Det er også delvis en longitudinell studie, altså en studie som følger folk gjennom ulike punkter i livet,³³ selv om denne oppgaven ikke vil gå inn på andre livsperioder enn barndom og tidlig voksenliv.

2.1.2 Kategorisering

I folketellingene finnes det svært mange ulike yrkestitler. Disse har jeg samlet til et lite antall yrkeskategorier slik at antallet er håndterbart og kategoriene gir analytisk mening; så langt det lar seg gjøre, samles yrker med gitte fellestrekk og kategoriene er gjensidig utelukkende. Kategoriene for de ugifte kvinnene og husholdsoverhodene er forskjellige fordi yrkestitler og -fordelinger er ulike mellom de to gruppene. Kategoriene er som følgende:

<u>Kategorier for de ugifte kvinnene (A)</u>	<u>Kategorier for husholdsoverhodene (B)</u>
1A – Selvstendig næringsdrivende	1B – Embetsmenn og øvre funksjonærer
2A – Funksjonærer	2B – Selvstendig næringsdrivende
2.1A – Funksjonærer utenom serviceyrker	2.1B – Kjøpmenn og foretakseiere
2.2A – Funksjonærer innen serviceyrker	2.2B – Småkjøpmenn og eiere av småforetak
3A – Håndverkere og håndarbeidende	2.3B – Selvstendige håndverkere
4A – Arbeidere	3B – Funksjonærer
5A – Tjenestetyende	3.1B – Overordnede funksjonærer
6A – Elever og studenter	3.2B – Underordnede funksjonærer
7A – Hjemneværende	4B – Selvstendige gårdbrukere
8A – Uten arbeid	5B – Andre håndverkere
	5.1B – Håndverkssvenner
	5.2B – Resterende håndverkere
	6B – Arbeidere
	6.1B – Manuelt arbeid i fabrikk og større virksomhet
	6.2B – Jordbruks- og skogsarbeid
	6.3B – Annet manuelt arbeid
	7B – Husmenn
	8B – Andre

En oversikt over hvilke spesifikke yrkestitler som befinner seg innen kategoriene finnes i vedlegg 1 og 2. Dersom en person er opplyst i folketellingen med flere yrkestitler, har de blitt plassert i yrkeskategorien som innebærer den høyeste sosiale posisjonen. Kategoriene er altså blitt forsøkt plassert hierarkisk etter sosial rang, der 1-yrkene står høyest sosial og 8-yrkene står lavest, selv om det er en del overlapp her. 6A og 7A står noe utenfor en slik hierarkisk rangering.

³² Ståle Dyrvik, *Historisk demografi: En innføring i metodene*, (Bergen: Universitetsforlaget, 1983), s. 177-179.

³³ Janet Z Giele & Glen H. Elder Jr., «Life course research: Development of a field», i *Methods of life course research: Qualitative and quantitative approaches* (red.), av Giele & Elder Jr. (Thousand Oaks, California: Sage Publications, 1998), s. 20-22.

Inndelingene er gjort hovedsakelig etter type arbeid og selvstendighetsgrad som analytiske fellestrekk, og deretter har de blitt rangert etter antatt sosial rang. Hvorvidt en hvilken som helst inndeling, og disse inndelingene spesifikt, gjenspeiler en samtidsoppfatning av sosial rangering, bør problematiseres. Det vil bli gjort i neste delkapittel.

Her gis en kort forklaring av hver av kategoriene. I A-kategoriene er «selvstendig næringsdrivende» (1A) de som ut ifra yrkestittelen antas å ha drevet selvstendig. Som oftest eide de en forretning eller drev handel. «Funksjonærer» (2A) inkluderer et mangfold av ikke-selvstendige, ikke-manuelle arbeidstagende. For å splitte gruppen opp er det satt et skille mellom «utenom» (2.1A) og «innen» (2.2A) serviceyrker. Yrkesutøvere i 2.1A var utenfor butikk og kontor og hadde ofte formell utdanning. De innen «håndverkere og håndarbeidende»-kategorien (3A), utførte manuelt arbeid der de hadde eierskap over arbeidsprosessen og produktet. For mange av disse er ansettelsesforhold og selvstendighetsgrad uklart, slik at det er flytende grenser særlig til arbeiderkategorien. «Arbeidere» (4A) er hovedsakelig de som utførte manuelt arbeid i fabrikker, men inkluderer også annet lavstatus arbeid som ikke passet andre steder. «Tjenestetyende» (5A) inkluderer de som hadde stilling både i privat tjeneste og tjeneste i næringslivet, med en variasjon av titler slik som: tjenestepike, barnepike, kokke, husholderske og oppvarterske. Selv om gruppen er stor, er ingen inndeling gjort fordi ingen forsøkte inndelinger ga annerledes resultater enn de som vil bli presentert. «Elever og studenter» (6A) er alle som gikk på skole uavhengig av hvor de bodde, mens «hjemmeværende» (7A) er spesifikt døtre som bodde hjemme og enten ikke arbeidet, eller utførte husgjerning i hjemmet. De i kategorien «uten arbeid» (8A) ble som oftest registrert som «uten erverv», eller så ble de forsørget av fattigvesenet. Denne gruppen inkluderer også de som bodde ved institusjoner, ettersom de ikke hadde et yrke, og deres livsposisjon ble antagelig avgjort av ekstraordinære faktorer.

Det er lite presedens for yrkeskategorisering som inndeler kvinneyrker, slik at A-kategoriene er nokså originale. 1A, 2A, 3A, 4A og 8A kom grovt sett fra B-inndelingen, mens 5A, 6A og 7A kom etter inspirasjon fra Torvanger sin undersøkelse av sosial mobilitet i Bergen.³⁴ I andre undersøkelser har det vært vanlig å bruke de samme yrkeskategoriene på alle generasjonene som sammenlignes, uavhengig av kjønn. Jeg opplevde derimot at det var nødvendig med to ulike inndelinger, ettersom husholdsoverhodene (hovedsakelig menn) og døtrene hadde helt ulike yrkestitler og -fordelinger. Det er altså vanlig at en sosial mobilitetsstudie opererer med kategorier, men det er unikt for denne oppgaven at det er to ulike

---

³⁴ Se: Torvanger, 2000, s. 25.

kategoriske inndelinger, samt at særlig A-inndelingen er unikt tilpasset akkurat denne undersøkelsens spesifikke utvalg og fordeling av kvinneyrker.

B-kategoriene ble først inspirert av kategoriene som Ulstein bruker i sin undersøkelse av sosial mobilitet i Kristiania.³⁵ Blant annet har disse vært mye av grunnlaget for hvilke stillinger som ble plassert i ulike underkategorier. Mine kategorier endte imidlertid opp med å bli noe annerledes Ulstein sine, og har spesielt blitt modifisert etter rangeringen i Torvanger sin undersøkelse av Bergen, som har et mer detaljert hierarki enn Ulstein. De større endringene ble altså gjort etter Torvangers kategorier, og de var: 1) «øvre funksjonærer» ble vurdert høyere enn «selvstendig næringsdrivende» slik at for eksempel sakførere kom over papirselgere, 2) «selvstendige gårdbrukere» ble en egen kategori under «funksjonærer», og 3) «håndverkere» ble en egen kategori utenfor og over «arbeidere». Rangeringen er derfor i nokså overenstemmelse med Torvanger, med forbehold om at antall kategorier er komprimert i denne oppgaven. Videre er den etter en inndeling i ikke-manuelt og manuelt arbeid (bortsett fra håndverksmestere), i overenstemmelse med både Torvanger og den internasjonale yrkesinndelingen HISCO.³⁶ Den sistnevnte inndelingen ville vært mer ideell å rette seg etter dersom internasjonal sammenlignbarhet var et større mål i denne oppgaven, men jeg opplevde at den i noen tilfeller var lite treffende som en sosial hierarkisk laginndeling for Hamar (og Norge). For eksempel plasserer HISCO håndverksmestere inniblant fabrikkarbeidere, da de ser ut til å prioritere råmaterialet som ble arbeidet med.

B-kategoriene bør også beskrives litt nærmere. «Embetsmenn og øvre funksjonærer» (1B) er altså embetsmenn/statstjenestemenn og de som har blitt vurdert til funksjonærer/ikke-manuelle ansatte i høyere posisjoner. «Selvstendig næringsdrivende» (2B) drev etter alt å dømme selvstendig, og kategorien er delt i tre etter de som eide større foretak og drev større handelsvirksomhet (2.1B), de som innehadde disse posisjonene i mindre skala (2.2B), og de som var selvstendige håndverkere (2.3B). «Funksjonærer» (3B) er inndelt i «overordnede» (3.1B) og «underordnede» (3.2B) – et skille som går i hvor mye selvstendighet og ansvar de sannsynligvis hadde der de var ansatt. Titler innen 2.1B og 2.2B og 1B, 3.1B og 3.2B er plassert etter beste evne, men har vært spesielt vanskelig da skillene er basert på et generelt inntrykk av posisjon, heller enn et konkret type arbeid. Gårdbrukere, selveiere og selvstendige jordbrukere ble en egen gruppe – «selvstendige gårdbrukere» (4B) – i kraft av arbeidet de utførte, men yrkestitler her antyder ikke sosial status og er derfor spesielt vanskelige å plassere i hierarkiet.

---

³⁵ Se: Ulstein, 1984, s. 28-32.

³⁶ Torvanger, 2000, s. 25; Marco H. D. Van Leeuwen, Inke Maas & Andrew Miles, HISCO. Historical International Standard Classification of Occupations, (Leuven University Press: 2002/2021).

Grunnet selvstendighetsgrad har jeg plassert denne kategorien øverst av manuelle arbeidere. Gruppen av «andre håndverkere» (5B) er inndelt i «håndverkssvenner» (5.1B), som er alle håndverkere med «svenn»- eller «dreng»-tittel, og «resterende håndverkere» (5.2B), som er håndverkere med uvisst ansettelsesforhold. De som drev manuelt arbeid utenom håndverk tilhører «arbeidere»-kategorien (6B). 6.1B er hovedsakelig fabrikkarbeidere, men også arbeidere i skole, hotell, jernbane og fengsel, og 6.2B er alle arbeidere innen jordbruk og skogbruk. 6.3B er på et vis alle resterende yrkestitler i lavere manuelt arbeid, der mye kan karakteriseres som løsarbeid og dagarbeid. «Husmenn» (7B) inkluderer altså husmenn, også når de var gårdsarbeidere eller jordarbeidere i tillegg til husmann. Til slutt er kategorien «andre» (8B) de uten arbeid, de understøttet av fattigkassen og de syke.

2.1.3 Metodebegrensninger

Kategoriseringen av yrker i en studie av sosial mobilitet har store konsekvenser for resultatet man ender opp med. Dette er en av flere grunner til at yrkeskategorisering har vært avgjørende og vanskelig. Det er for eksempel blitt vist at ulike representasjoner av det samme datasettet medfører nokså ulike konklusjoner.³⁷ Snevrere kategorier vil ofte gi antydninger til mer sosial bevegelse enn større kategorier, ettersom det skal til en mindre endring for at en forskjell fremkommer. Det er også klart at enhver yrkeskategorisering blir en abstraksjon av fortiden, slik at en særlig utfordring er å få kategoriene til å gjenspeile en datidig opplevd yrkesstratifisering så langt det lar seg gjøre.³⁸

Når yrker samles og sammenlignes er det særlig to ting man bør rette oppmerksomhet mot: graden av likhet innen en og samme kategori, og graden av forskjell mellom kategoriene. Det er grunner til å problematisere graden av likhet innen en og samme kategori. Et konkret eksempel på dette er forskjellen mellom en murmester og skomakermester. De behandles her innen samme kategori (2.3B), men var samtidig ulike yrker der arbeidsoppgaver, lønn og lærlingtradisjoner var ulike.³⁹ Det bør også poengteres at en yrkestittel, for eksempel «syerske», ikke sier om det var en person med mange eller få midler. Derfor kan også personer innen ett og samme yrke ha hatt ulik sosial status. Likevel formidler yrkestitler en form for

---

³⁷ Lynch, 1998, s. 97.

³⁸ Ottar Dahl, «Noen teoretiske problemer i sosialhistorien», i *Hundre års historisk forskning: Utvalgte artikler fra Historisk Tidsskrift* (red.), (Oslo: Universitetsforlaget, 1955/1970), s. 334-335, 339; Vikström & Ericsson, 2012, s. 415.

³⁹ Edvard d.y. Bull, «Håndverkssvenner og arbeiderklasse i Kristiania. Sosialhistoriske problemer», i *Historiske perler: Norsk historieskriving gjennom 800 år* (red.), av Rian (Trondheim: Den norske bokklubben, 2002), s. 266; Ulstein, 1984, s. 72.

meningsbærende fellestrekk, og titlene er nok den mest gunstige enkeltstående opplysningen som historikere kan bruke for ettertidig yrkesstratifisering.

Med bevissthet om at kategoriene ikke er homogene, kan vi også forvente at skillene mellom kategoriene ikke alltid er tydelige: En syerske (3A) med mange midler kunne muligens identifisere seg mer med en handelsbetjent (2.2A) enn med andre syersker. En selveier (4B) kunne ha lite jord og ha mer tilfelles med den jevne husmannen (7B) enn en større selveier. Akkurat forskjellen mellom en husmann og en selveier er for øvrig mye diskutert, med konklusjon om at det virker som reelle sosiale forskjeller når gruppene behandles som helhet.⁴⁰

Inndelingene her reflekterer faglige antagelser om plasseringen til en omtrentlig gjennomsnittlig innehaver av en gitt yrkestittel. Overlapp av spesifikke faktorer slik som lønn og sosiale omgangskretser skal man derfor ikke se bort ifra. Noe mer nøyaktig ville undersøkelsen muligens vært om den inkluderte mål for lønn og landeiendom. Det er hovedsakelig tidsbegrensninger som har gjort at dette ikke inkluderes. I tillegg finnes ikke slike mål for hele utvalget, og de ville uansett ikke gitt en entydig rangering. Sosial tilhørighet utgjøres nemlig av et komplekst samspill mellom sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske faktorer.⁴¹

Det forekommer også metodebegrensninger når menn sine yrker sammenlignes med kvinners, slik som med fedres og døtres yrker. For eksempel vil kvinner mye sjeldnere enn menn forekomme i grupper av handelspersoner, foretakseiere og øvre og midtre funksjonærer, og så å si aldri i embetsmannsgruppen. Kvantitativt sett vil overganger knyttet til dette vise seg som en sosial nedgang for kvinner.⁴² Til tross for dette kan kvinnene ha gått inn i yrker som likevel har hatt sosialt høytstående betydning for dem, fordi yrket befant seg i det øverste laget av det kvinner fra deres sosiale posisjon kunne forvente å gå inn i. Dette har vært en grunn til at også kvalitative tolkninger gjøres i denne masteroppgaven. Det er også grunnlag for å være spesielt forsiktig i påstander som gjelder retningen av den sosiale mobiliteten gjeldende kvinner. Når retningen av mobiliteten måles, er det yrkestype, arbeidsmiljø, arbeidsform (manuelt/ikke-manuelt) og selvstendighetsgrad som vil vektlegges mest. Lønn vektlegges ikke i like stor grad fordi kvinnelønner var lavere enn mannlønner også i ett og samme yrke og

---

⁴⁰ Jf. forskjeller i sosial mobilitet mellom husmenn og selveiere: Gjerdåker, 1974, s. 93; Ulstein, 1984, s. 121, 203.

⁴¹ Jan Eivind Myhre, «The middle classes of Norway, 1840-1940», i *The Scandinavian middle classes 1840-1940* (red.), av Ericsson, Fink, & Myhre (Oslo: Unipub forlag, 2004), s. 139.

⁴² Pamela Abbott & Geoff Payne, «Women's social mobility: The conventional wisdom reconsidered», i *The social mobility of women: Beyond male mobility models* (red.), av Abbott & Payne (Hampshire, UK: The falmer press, 1990), s. 16-20; Chapman, 1990, s. 28-29.

arbeidsfellesskap,⁴³ der det sistnevnte heller antyder sosial status fordi lønnen var ansett som vanlig og passende i tråd med rådende kvinnesyn.

En annen sammenligningsutfordring som forekommer, er det som på engelsk kalles «life-cycle bias». Termen beskriver det som skjer når man sammenligner noens yrke med yrket til en person som er i et senere stadium i livet. I disse sammenligningene vil det fremkomme mer yrkeskategorisk nedgang enn det som er rimelig å anta dersom man er opptatt av personers endelige sosiale posisjon.⁴⁴ I denne oppgaven sammenlignes yrker til husholdsoverhode, som ofte var i alderen 30-50 år, med de ugifte kvinnene da de var 15-30 år, så life-cycle bias vil forekomme. Valgene er begrunnet i at det er det som er mulig å finne ut av med tilgjengelige kildematerialer, de kvantitative funnene vil suppleres med kvalitative tolkninger, og ikke minst – det er yrkesmulighetene til kvinner ved *inngangen til yrkeslivet* som er fokuset.

2.2 Kilder

2.2.1 Informasjon om folketellinger

De viktigste primærkildene som blir brukt i denne oppgaven er folketellingene. Folketellingene ble utført jevnlig og rundt hvert tiende år. Motivet var å kartlegge folket av samfunnsmessige og økonomiske grunner.⁴⁵ Fra og med 1865-tellingen var folketellingene nominative, noe som innebærer at de ikke kun telte antall personer i landet, men inkluderte mer omfattende lister av data for hvert individ.⁴⁶ Dessuten ble tellingene fra og med 1865 enda mer detaljerte med tanke på yrkeskategorisering da man fra da av selv fylte inn yrkestittel, og kategoriseringen skjedde senere på tabellkontoret.⁴⁷ Det gjør at tellingene fra og med 1865 er nyttige verktøy for å følge personer gjennom livet, med en variert mengde opplysninger om hver person. Derfor er de nominative folketellingene en mye brukt kilde i historisk demografi.⁴⁸

Folketellingene kategoriserte individer i husstander etter et familieprinsipp. I husstanden ble det oppført en «hovedperson». For de gifte kvinnene var dette som regel husfaren, og for de ugifte kvinnene og enker kan det ha vært dem selv, en husbestyrer/-inne eller et familiemedlem. Roll-Hansen skriver at familieprinsippet stod i kontrast mot det økende fokuset på individer. Et individprinsipp anser den enkelte som økonomisk individ, mens det i familieprinsippet er familien som økonomisk enhet som er viktigst. Grunnet dette har kvinner

---

⁴³ Hagemann, 2020b, s. 270-271; Moum, 1981, s. 46, 49, 58.

⁴⁴ Modalsli (2017), (sist aksessert 02.11.2020), s. 8.

⁴⁵ Einar Lie & Hege Roll-Hansen, *Faktisk talt: Statistikkens historie i Norge*, (Oslo: Universitetsforlaget, 2001), s. 10.

⁴⁶ Dyrvik, 1983, s. 20.

⁴⁷ Lie & Roll-Hansen, 2001, s. 114-115.

⁴⁸ Dyrvik, 1983, s. 20.

ofte blitt listet under menn som en del av familien og ikke som selvstendig økonomisk individ.⁴⁹

2.2.2 Folketellingene som er brukt og innsamling av disse

Den første gruppen av ugifte kvinner ble funnet ved å benytte den skannede folketellingen for Hamar kjøpstad fra 1891.⁵⁰ Da individers yrker ikke er oppgitt i den tilhørende transkriberte folketellingen for 1891, måtte jeg manuelt gjennomgå de nesten 4400 personsedlene. Jeg registrerte de personene av «kvindekjøn» som var «ugift» og født mellom 1860 og 1875.⁵¹ Dette ble gjort ved å bruke softwareprogrammet Stata.⁵² Kvinnene som kun var midlertidig tilstedeværende i Hamar, ble ekskludert ettersom de hadde arbeid andre steder og ikke kunne representere yrkeslivet i Hamar korrekt. Etter denne prosessen endte jeg opp med 582 kvinner som møtte de gitte kriteriene for 1891.

Den andre gruppen ugifte kvinner ble funnet på en litt annen måte. For 1910 er nemlig individers informasjon nedlastbar via *IPUMS international* sin database.⁵³ Derfra ble informasjonen lastet direkte ned i Stata.⁵⁴ Etter denne prosessen var det 865 kvinner som møtte de gitte kriteriene for 1910. Der det har vært usikkerhet knyttet til informasjon, slik som usikkerhet rundt betydningen av yrkestitler, har jeg gått direkte inn i den transkriberte og søkbare folketellingen for Hamar kjøpstad fra 1910.⁵⁵ Generelle søk på internett har eventuelt også vært med på å oppklare slike usikkerheter.

Den neste prosessen var å koble 1891-tellingen til enten 1865- eller 1875-tellingen, mens 1910-tellingen ble koblet opp mot enten 1891- eller 1900-tellingen. I disse tellingene ble informasjonen fra da disse kvinnene var barn funnet, og det ble gjort manuelt ved å søke opp hver kvinne én etter én. Kvinnene ble funnet igjen i den første folketelling som fantes etter at de ble født fordi det gjorde prosedyren mest mulig effektiv med tanke på tid og antall gjenfunne. For de husholdsoverhodene som endret yrke mellom datterens fødsel og tellingen,

---

⁴⁹ Roll-Hansen, 2012, s. 2.

⁵⁰ Digitalarkivet, «Folketelling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist aksessert 13.01.2021).

⁵¹ Variablene tellingskrets, personseddelnummer, husnummer, etternavn, fornavn, fødselsår, fødested, ervervsgren og forsørgedes erverv og en link til hver enkelt personseddel ble skrevet ned. Ervervsgren og forsørgedes erverv ble registrert blankt dersom det stod blankt i personseddelen.

⁵² StataCorp, *Stata Statistical Software*, 16. College Station (TX, USA: StataCorp LLC, 2019).

⁵³ Minnesota Population Center, *Integrated Public Use Microdata Series*, International: Version 7.2. (Minneapolis, MN, USA: IPUMS, 2019).

⁵⁴ Informasjonen som ble nedlastet er «household serial number», «person number», «last name», «first name», «residence status: de facto, de jure» (begrenset til present resident) og «absent resident»), «Norway, Municipality» (begrenset til «0401 Hamar»), «number of person records in the household», «number of own family members in household», «age» (begrenset til 15-30), «sex» (begrenset til «female»), «marital status» (begrenset til «single/never married»), «year of birth», «country of birth» og «municipality of birth, Norway».

⁵⁵ Digitalarkivet, «Folketelling 1910 for 0401 Hamar kjøpstad», (transkribert 2010-2011) (sist aksessert 13.01.2021).

kan det uheldigvis ha skapt forskyvninger i resultatene. For 1865, 1875 og 1900 er gjenfinningen gjort ved å bruke registreringsentralen for historisk data (RHD).⁵⁶ RHD sitt datasett har de samme opplysningene som folketellingene i skannet format, og jeg har brukt det fordi søkemotoren tillater bedre søk enn Digitalarkivet. Barndomsinformasjonen til de kvinnene som ble sporet tilbake til 1891, ble funnet i de transkriberte tellingene på Digitalarkivets nettsider,⁵⁷ ettersom de ikke er tilgjengelige i RHD.

Når individene ble koblet opp mot tidligere folketellinger, har jeg for hver enkelt kvinne måttet gjøre en vurdering av graden av sikkerhet til koblingen, altså hvorvidt det er snakk om samme individ. Som regel er kvinnen antatt å være den samme dersom hun er registrert med samme fulle navn, dersom hun har samme fornavn og i barndommen bodde på en gård som passet etternavnet senere i livet, eller dersom jeg har bekreftet familiemedlemmer med samme navn mellom de to sammenligningsårene. Det endelige antall kvinner fra 1891 som kunne kobles bakover i tid ble 482, med en funnprosent på ca. 83%. For 1910 er funnprosenten ca. 81%, og det endelige antallet kvinner er 699. Så langt jeg har klart å finne, er gruppene de største som har blitt brukt for å undersøke sosial mobilitet i Norge generelt.

2.2.3 Kildeutfordringer

Den første kildeutfordringen møter man gjennom en bevissthet om hva folketellingene egentlig var; de var politisk bestemte, og de var til for å dekke statlige opplysningsinteresser.⁵⁸ I tillegg ble hver av tellingene gjennomført i en spesifikk tid, og begreper og kategorier må derfor forstås i lys av den tidens tenkemåter og diskurser.⁵⁹ Dette setter også begrensninger for hva ettertidens forsker kan si kun ved opplysningene i tellingene. For eksempel finnes ikke en rekke opplysninger i folketellingene som forskeren ideelt sett skulle hatt. I tillegg ble folketellingene kun gjennomført hvert tiende år, slik at selv de tilgjengelige opplysningene om en person ikke er tilgjengelig gjennomløpende gjennom livet. Til slutt forekommer det et problem da yrkesbeskrivelsene er oppsummert i kun noen få ord, og det begrenser hva man i ettertid kan vite om innholdet og betydningen av arbeidet.

Grunnet oppfatninger av kvinners rolle på 1800-tallet fant det sted en underregistrering av yrkene spesielt til gifte kvinner, men det kan også ha funnet sted en tilsvarende

---

⁵⁶ RHD- Registreringsentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020).

⁵⁷ Digitalarkivet, «Folketelling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (transkribert 2018) (sist aksessert 13.01.2021).

⁵⁸ Lie & Roll-Hansen, 2001, s. 10.

⁵⁹ Margo J. Anderson, «The History of Women and the History of Statistics», *Journal of women's history*, 4(1) (1992), s. 16.

underregistrering for ugifte kvinner. Familieprinsippet hadde konsekvenser også for dem dersom de bodde i andres hushold og ble plassert relativt til husholdsoverhodet. Det vises ved kvinner som ble oppført som delvis eller helt forsørgede av andre. I disse tilfellene kan deres eget arbeid ha blitt unnlatt registrert, noe som for eksempel kunne skje med kvinner i deltidsarbeid eller i familiebedrifter.⁶⁰

I arbeidet med datamaterialet dukket det opp noen praktiske problemer. Det første var problemer med å tyde håndskrift, slik at noen opplysninger gikk tapt. Det mest utfordrende gjaldt likevel problemer med navn, for det fantes flere parallelle etternavnssystemer og stavemåter. Det vanligste var at kvinners etternavn var et gårdsnavn eller et patronymikon, altså et etternavn som avstammet fra farens fornavn (f.eks. Andersen, Andersdatter).⁶¹ Kvinners etternavn kunne også være en avstamning fra farens etternavn som ikke hadde noe direkte med gård eller patronym å gjøre (f.eks. Dahl, Østbye, Falk). I tillegg har det ofte vært tilfeller av føringsfeil eller mindre staveendringer mellom ulike år, både av fornavn og etternavn (f.eks. Anderssen-Andersen, Olea-Olia). Ettersom alle søkemotorer krever nøyaktig staving for å få opp et resultat, har jeg søkt for mange variasjoner av en person sitt navn. Det var også vanlig at fødeåret ble opplyst med ett års forskjell i tellingene som ble sammenlignet. En person som har blitt opplyst med fødeår x i en telling, har derfor blitt søkt opp med fødeår x +/- ett år.

Vi ser altså at det finnes en del utfordringer ved å studere sosial mobilitet historisk, både med tanke på metode og kilder. I arbeidet har jeg tatt standpunkt til løsninger som har hatt hensikt av å skape en mest mulig analytisk håndterbar og korrekt undersøkelse. Alt i alt mener jeg derfor at ingen metode- eller kildeutfordring var såpass stort at det veide tyngre enn de nye innsiktene vi tross alt får ved å studere kvinners yrkesmuligheter og sosiale mobilitet i Norge på måten det er gjort rede for i dette kapittelet.

---

⁶⁰ Hege Roll-Hansen, «Categories negotiated: Gender struggle over the Norwegian census», i *Twentieth-century housewives: Meanings and implications of unpaid work* (red.), av Hagemann & Roll-Hansen (Oslo: Unipub forlag, 2005), s. 248.

⁶¹ Modalsli (2017), (sist aksessert 02.11.2020), s. 9.

3. Historisk bakgrunn

Dette kapittelet tar for seg de relevante funnene fra verkene presentert i historiografien. Delkapittel 3.1 omhandler funn om sosial mobilitet i Norge, og delkapittel 3.2 redegjør for funn om sosial mobilitet gjeldende kvinner. Kapittelet skal også fungere som en referanseramme for samfunnsutviklingen i perioden som undersøkelsen omhandler, og derfor tar det også for seg generelle utviklingstrekk i delkapittel 3.3. Til slutt omhandler delkapittel 3.4 Hamars særtrekk og utvikling.

3.1 Resultater fra forskning på sosial mobilitet i Norge

Artikkelen til Semmingsen om standssamfunnets oppløsning i Norge følger en teoretisk argumentasjonslinje som støtter moderniseringsteorien også for den norske konteksten. Grunnet politiske hendelser – grunnloven i 1814, innføringen av parlamentarismen i 1884 og innføring av alminnelig stemmerett for menn i 1898 – skal det norske samfunnet i teorien ha vært et samfunn der spesielt bønder hadde mer frihet og muligheter for sosial mobilitet enn i andre land.⁶² Videre skal handelslovgivning fra 1840-tallet og videre utover, sammen med urbanisering, hamskiftet og fremveksten av nye type yrker, ha medført at en mellomklasse vokste frem med «sosial sirkulasjon i stor stil».⁶³ Tilsammen skal dette i perioden ca. 1840-1900 ha brutt opp de gamle standssamfunnslignende strukturene, og da også rigide sosiale grupperinger.

Konkrete empiriske undersøkelser kan være med på å belyse om dette stemmer mer enn i teorien. Gjerdåker fant for Ullensaker at det fra midten av 1800-tallet ble større sosial mobilitet mellom samfunnslag, men at det var forskjeller mellom utgangspunkt i fedrenes yrke. Husmannsbarn (gutter og jenter) nådde sjeldent høyt opp, og ble ofte enten arbeidere i nærmiljøet eller i Kristiania, eller tjenere i nærmiljøet.⁶⁴ Ulstein fant mye av det samme for Kristiania i andre halvdel av 1800-tallet; arbeider- og husmannsbarn hadde mindre sjanse for å oppnå høyere posisjoner. Videre tyder hennes studie på at det fant sted mer sosial mobilitet nedover enn oppover, der det var flere fra øvre lag (spesielt håndverksmesterbarn) som degraderte, enn fra lavere lag som avanserte.⁶⁵ Torvanger fant også forskjeller mellom yrkesutgangspunkt for Bergen sin del. I andre halvdel av 1800-tallet synes spesielt sønner av fedre innen håndverksfag å rykke nedover, og tesen er at de merket effekten av industrialisering

---

⁶² Semmingsen, 1954, s. 53, 57, 70-71.

⁶³ Semmingsen, 1954, s. 58, 64-65. Sitat fra s. 65.

⁶⁴ Gjerdåker, 1974, s. 46, 67, 99.

⁶⁵ Ulstein, 1984, s. 121, 161-162, 203.

i form av økt press og konkurranse mot de tradisjonelle håndverksnæringene.⁶⁶ Lindbekk fant derimot noen omvendte resultater i at: 1) barn av husmenn og uetablerte var de som merket mest sosialt avansement relativt sett da de gikk inn i offentlig og privat virksomhet i byene, og 2) det var vanligere med avansement fra «underklassen» til «overklassen», enn degradering omvendt.⁶⁷

De fire undersøkelsene viser til sammen at industrialisering hadde en betydelig effekt ved å skape nye arbeidsplasser i kategorien «arbeidere», noe som innebar sosiale oppgangsmuligheter for noen, og nedrykk for andre. I dette var det forskjeller lokalt og med hensyn til sosialt utgangspunkt. Det var ellers nokså vanlig med sosial mobilitet i andre halvdel av 1800-tallet, for det kommer ofte frem at minst halvparten av individer tilhørte en annen yrkeskategori enn fedrene sine.⁶⁸ Vi ser imidlertid at andelen sosial mobilitet, målt som generasjonsmobilitet mellom fedre og sønner, økte gradvis fra 1865 til 2011 for Norge sett under ett.⁶⁹ Det betyr at endringer i sosial mobilitet ikke var drastiske relativt sett, og dermed kan ikke noe inntrykk av et plutselig og totalendret samfunn støttes. I den grad et «standssamfunn» ble oppløst og forvandlet til et «klassesamfunn» (se delkapittel 1.5), er det i så fall snakk om veldig gradvise endringer.

3.2 Resultater fra forskning på sosial mobilitet for kvinner

Det finnes flere som internasjonalt har sett på om funnene for menn også gjelder for kvinner. Ofte trekkes det frem at personlige egenskaper, institusjoner og samfunnsutviklinger kan ha hatt andre konsekvenser for kvinner enn menn. Kvinners sosiale mobilitet er nemlig påvirket av flere forklaringsfaktorer, deriblant: kvinners spesifikke samfunnsvilkår, utdanning, lovgivning, modernisering, tradisjon, fødested, alder, sivilstand og sosial bakgrunn.⁷⁰ Denne variasjonen i forklaringsfaktorer vil komme frem i denne oppgavens empirikapitler (kapittel 4 og 5) og konklusjon (kapittel 6). Van Leeuwen mener at man bør kunne se mer økt sosial mobilitet for kvinner over tid når et samfunn moderniseres, blant annet på grunn av flere yrkesmuligheter. Samtidig hevder han at kvinner hadde færre muligheter for sosial mobilitet enn menn på grunn av færre yrkesmuligheter og mindre utdanning.⁷¹ Det har også blitt vist at fedrene påvirket døtrenes yrkesvalg på lik linje som sønnenes, noe som betyr at å se

---

⁶⁶ Torvanger, 2000, s. 54-55.

⁶⁷ Lindbekk, 2017, s. 254-256.

⁶⁸ Lindbekk, 2017, s. 15; Torvanger, 2000, s. 37; Ulstein, 1984, s. 143.

⁶⁹ Modalsli (2017), (sist aksessert 02.11.2020), s. 15.

⁷⁰ Van Leeuwen, 2009a, s. 402-404.

⁷¹ Van Leeuwen, 2009a, s. 402.

undersøkelsesobjektets yrker mot fedres yrker er like gyldig for sønner som for døtre.⁷²

I empiriske undersøkelser om sosial mobilitet i Norge er utvalget kvinner nokså lite. I tillegg giftet mange seg, slik at ekteskapsmobilitet blir målene for den sosiale mobiliteten for flertallet. Mange fikk mulighet for sosialt opprykk gjennom ekteskap, og kvinnene som forble ugifte opplevde noe mindre sosial mobilitet enn mennene.⁷³ Samtidig kan dette være misvisende når undersøkelsene har yrkeskategorier tilpasset mannsyrker, for da vil absolutte tall fremstille kvinner lenger ned enn menn. Flertallet av de ugifte kvinnene i studiene kom fra husmanns- eller gårdbrukerfamilier. Et flertall igjen av disse gikk inn i tjeneste, og en del ble arbeidere på fabrikker. Derfor var det flere kvinner enn menn i de lavere arbeiderklassene – i stillinger innen tjeneste, fabrikkarbeid og selvstendig vask, stryk eller søm.⁷⁴ Lindbekk fant også at kvinner hadde flere degraderingsmuligheter enn menn, og at arbeidslivet i privat og offentlig virksomhet enda rundt 1900 var dårlig tilpasset kvinner.⁷⁵

Strand sin undersøkelse av tjenestejenter i Molde og Aukra viser at tjenestearbeid var et vanlig lavstatusyrke og vanligere for barn av selveiere enn av husmenn. Dette mente Strand var overraskende ettersom litteratur fremhever at tjeneste var en del av livsløpet særlig for husmannsbarn, men det kan indikere at skillet husmann-gårdbruker ikke er gunstig for enkelte deler av landet.⁷⁶ Tjenestepiker utgjør en nokså stor andel av mitt datasett, og hvordan deres sosiale bevegelser foregikk, kan derfor være med på å belyse dette for Hamar og omegn sin del.

3.3 Kvinner i yrkeslivet: Funn utenfor sosial mobilitetsforskning

Mer generell forskning om kvinners posisjoner og yrker er relevant fordi det vil være med på å belyse momenter i oppgavens empirideler, spesielt når det angår å identifisere faktorer som kunne ha vært med på å avgjøre kvinners yrkesmuligheter og sosiale mobilitet. For det første var det vanlig med et overskudd av kvinner i byene, og mange av disse kvinnene forble ugifte og var i lønnet arbeid.⁷⁷ Selv dersom en kvinne giftet seg etter hvert, var det vanlig at de var i et yrke fra konfirmasjonsalder til ekteskap. Ettersom gjennomsnittlig ekteskapsalder for kvinner i Norge gjennom mesteparten av 1800-tallet og rundt 1900 var 26-27 år, var det

---

⁷² Sassler & White, 1997, s. 347-349.

⁷³ Lindbekk, 2017, s. 246, 254; Torvanger, 2000, s. 78.

⁷⁴ Gjerdåker, 1974, s. 99-101; Lindbekk, 2017, s. 244-245; Torvanger, 2000, s. 77-78, 82.

⁷⁵ Lindbekk, 2017, s. 254, 309.

⁷⁶ Strand, 1995, s. 152-153.

⁷⁷ Gro Hagemann, «De store barneflokkenes tid», i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* (red.), av Hagemann, Melby, et al. (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020a), s. 229.

gjennomsnittlig 11-12 år der kvinnene var yrkesaktive.⁷⁸ Kvinner i yrkesliv var derfor ikke en nisje, men en vanlig del av livsløpet, og i tillegg fylte de yrkesstillinger som på mange måter var samfunnsnødvendige.

Mimi Sverdrup Lunden lanserte begrepet «de frigjorte hender», og med dette mente hun at tradisjonelt kvinnearbeid, særlig produksjonsoppgaver, ble erstattet av maskiner.⁷⁹ Hagemann beskriver at òg noen av kvinnenenes reproduksjonsoppgaver ble flyttet ut til sykehus, skoler og andre sosiale institusjoner.⁸⁰ Det gjorde at kvinnelig arbeidskraft ble tilgjengelig for de nye arbeidsplassene som ble skapt, for eksempel i den gryende industrien og innen funksjonæryrker som ble til særlig fra siste del av 1800-tallet.⁸¹ Spesielt funksjonæryrkene ble tilgjengelige for kvinner i og med at deres utdanningsmuligheter ble utvidet. Blant annet fikk pikeskolene rett til å holde middelskoleeksamen i 1878, og kvinner fikk ta eksamener ved gymnas og tilgang til universitetene fra 1882.⁸² I fabrikkarbeid var kvinner særlig i beklednings- og tekstilindustri og nærings- og nytelsesmiddelindustrien.⁸³ Kvinner befant seg også gradvis mer innen næringslivet, noe både handelsloven av 1842 og håndverkslovene av 1839 og 1865 åpnet for.⁸⁴ Larsen fant at flertallet av næringsdrivende kvinner i Kristiania var innen detaljhandel, forretninger for enklere handelsbehov og i merkantile støttefunksjoner.⁸⁵

Når det angår forskjeller mellom 1891 (og før) og 1910, ser man en strukturell endring i *yrkestypene* som kvinner hadde utenfor hjemmene. Det var en trend at kvinner fra lavere samfunnslag gikk i økende grad inn i fabrikkarbeid på slutten av 1800-tallet, blant annet fordi det var bedre betalt og friere enn tjenestearbeid.⁸⁶ Fra masteroppgaver ser man også endringer i yrkestyper. I Bergen fant Rinke for eksempel at selvstendig næringsdrift var en yrkesform som markant flere kvinner gikk inn i.⁸⁷ Både Dahl og Sundal fant for perioden 1875-1910 i henholdsvis Fredrikshald og Trondhjem at andelen kvinner i industri og håndverk, offentlig og privat tjenesteyting og varehandel gikk opp, mens andelen kvinner i personlig tjenesteyting

---

⁷⁸ Hagemann, 2020a, s. 225; Gro Hagemann, «Husholdøkonomien under avvikling», i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* (red.), av Hagemann, Melby, et al. (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020c), s. 240; Moum, 1981, s. 9, 12.

⁷⁹ Lunden, 1978, s. 126-130.

⁸⁰ Hagemann, 2020c, s. 247.

⁸¹ Per Fuglum, *Norge i støpeskjeen 1884-1920*, (J.W. Cappelens forlag, 1988), s. 275-276; Gro Hagemann, *Det moderne gjennombrudd 1870-1905*, (Oslo: Aschehoug, 2005), s. 46, 186-187.

⁸² Hagemann, 2013, s. 21.

⁸³ Egil Ertresvåg, «Kvinner i industrien i Norge 1870-1915», i *Arbeids-, lønns- og rettsforhold for yrkesaktive kvinner i de nordiske land, ca. 1850-1914* (red.), av Blom (Trondheim: Tapir, 1978), s. 6-7.

⁸⁴ Hagemann, 2020b, s. 262-263.

⁸⁵ Larsen, 2012, s. 128, 133, 136.

⁸⁶ Moum, 1981, s. 48.

⁸⁷ Rinke, 2020, s. 88-89.

gikk ned.⁸⁸

I mer generell norsk økonomisk historie snakker man om økonomisk dårligere tider ca. 1875-1895, etterfulgt av en oppgangstid. Mange større industribedrifter ble skapt i oppgangstiden frem mot første verdenskrig, og mange håndverksfag ble utkonkurrert i denne tidsperioden.⁸⁹ Ytterligere gjennom hele perioden fra ca. 1865 og forbi 1910 ble færre personer sysselsatt i jordbruket, og antall husmenn gikk først ned.⁹⁰ Disse tingene kunne både påvirke husholdsoverhodene og kvinnene selv, både direkte og indirekte etter husholdsoverhodene. Det kan ha spilt inn på kvinnene i Hamar sin sosiale mobilitet når 1891 og 1910 sammenlignes.

Bemerkningene ovenfor kan hjelpe med å forstå noen av resultatene i denne oppgaven, men samtidig vil funnene i denne oppgaven kunne være med på å gi nye perspektiver. I tillegg til å vise strukturelle endringer i de type yrkene som kvinner befant seg i, vil oppgaven også gå bakenfor dette; den ser på hvem kvinnene var sosial sett, og den identifiserer avgjørende individuelle og samfunnsmessige faktorer for yrkesmuligheter og sosial mobilitet. Typisk sett omtales endringene i yrkesstrukturer å ha kommet av blant annet modernisering, industrialisering, utdanningsmuligheter og juridiske rettigheter. I denne oppgaven spørres det imidlertid om sosial replikasjon også var en faktor for endringer og stabilitet i yrkesstrukturer over tid.

Én slik yrkesstruktur kan være at kvinner med en viss sosial bakgrunn egentlig ikke hadde store nye realistiske innpassmuligheter i en spesifikk yrkeskategori over tid, på tross av arbeidsplassene som skal ha blitt til som følge av modernisering. Dette kan være tilfellet fordi et større antall kvinner i øvre yrkeskategorier *ikke* utelukker at kvinnene fortsatte å bli rekruttert fra de samme sosiale befolkningslag gjennom hele perioden. Befolkningsveksten på 1800-tallet gjør nemlig at en yrkeskategori kunne bli større og være sosialt reproduserende samtidig. En annen eventuell utvikling kan ha vært i retning av det Lindbekk har antydnet:⁹¹ Husholdsoverhoder opplevde moderniseringseffektene direkte, og døtrene opplevde det igjen som en konsekvens av dette. I så fall vil modernisering fremdeles være en viktig drivkraft, men mest indirekte for døtre via sosial replikasjon fra de endrede husholdsoverhodeposisjonene.

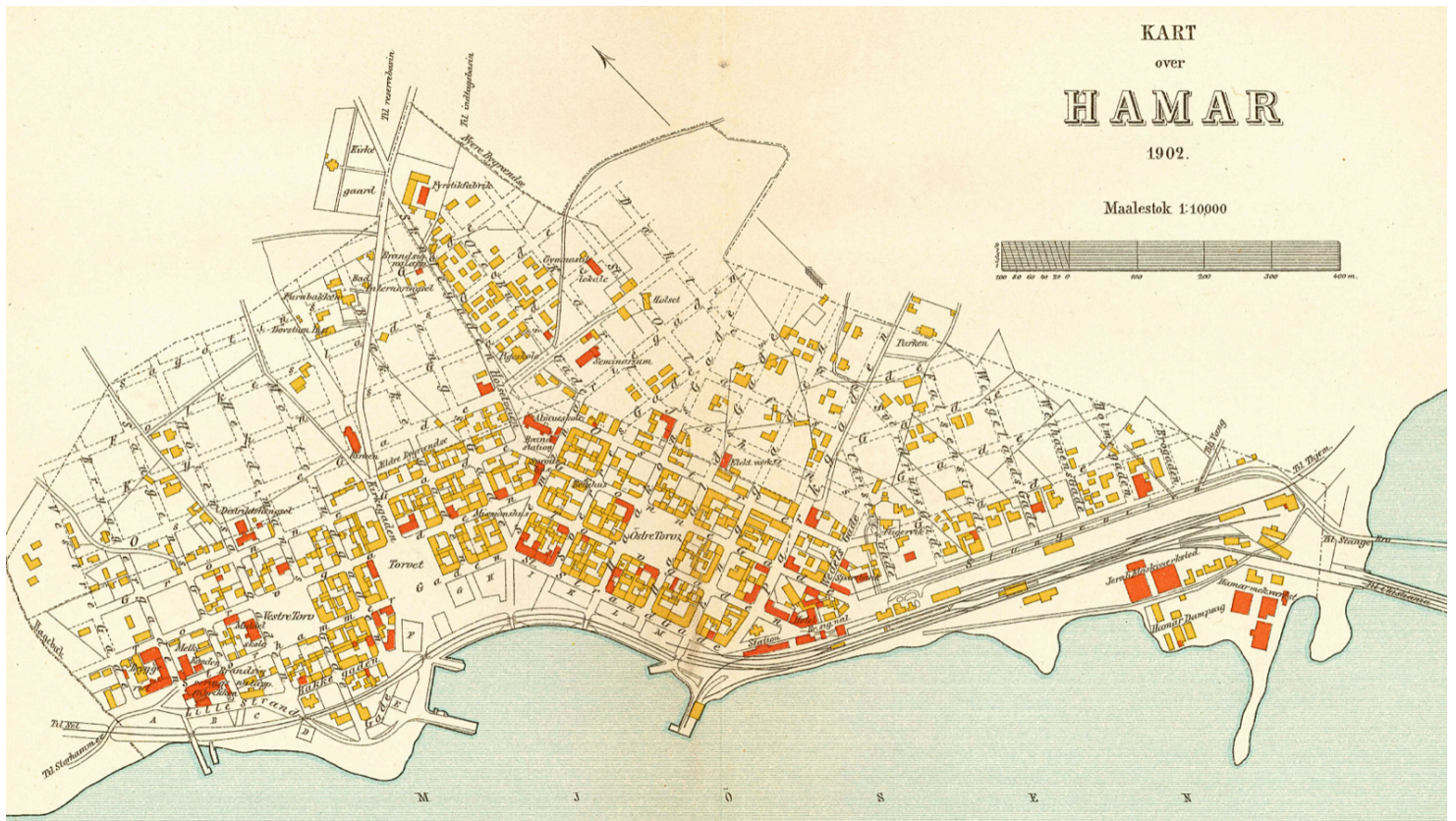
⁸⁸ Dahl, 2020, s. 74-75; Sundal, 2018, s. 51-52.

⁸⁹ Fuglum, 1988, s. 189-192, 275-276, 303-305, 308; Hagemann, 2005, s. 12-14.

⁹⁰ Fuglum, 1988, s. 231-232.

⁹¹ Lindbekk, 2017, s. 315.

3.4 Hamars særtrekk og utvikling

Figur 5: «Bykart over Hamar fra 1902»⁹²

Hamar er en innlandsby som ble grunnlagt 21. mars 1849 og skulle fungere som et kommersielt og administrativt sentrum for innlandsområdet.⁹³ Områdene rundt bestod av rikt jordbruksareal, og meningen var at Hamar skulle være knutepunktet for omsetting av varene fra landbruket. I tillegg ønsket man en by i Innlandet som kunne bli en del av en transportåre mellom Kristiania og områder nord for Hamar, og slik ble det også med tiden. Blant annet kom det flere dampskip til Hamar fra slutten av 1860-årene. De tok seg først og fremst av lokale forhold med vare- og persontransport mellom mjøsbygdene.⁹⁴ Byen ble også etter hvert en viktig jernbaneby, med direkte tilknytninger til Kristiania, Østerdalen og Trondhjem innen 1891, og til Gudbrandsdalen innen 1900.⁹⁵ Det faktum at Hamar befant seg på disse jernbanestrekningene, er en av de viktigste grunnene til at byen gjennomgikk en stor vekst, noe som den gjorde spesielt fra 1880-

⁹² Amund Helland/Den private Opmaaling Kristiania, «Bykart over Hamar fra 1902», 1902/2012 (sist aksessert 11.11.2020).

⁹³ Lillevold, 1949, s. 106.

⁹⁴ Lillevold, 1949, s. 158.

⁹⁵ Lillevold, 1949, s. 284-285.

årene.⁹⁶ Innlandstrafikken gikk nå mye lettere og billigere for seg, og vareomsetningen og godstransporten økte betydelig til og fra Hamar etter åpningen av hver av jernbanestrekningene.⁹⁷ Mennesketrafikk inn og ut av byen kunne også gå mye lettere for seg, og som følge av dette ble det enklere å flytte eller handle i byen, noe som ga grunnlag for vekst i næringslivet.

Da Hamar ble grunnlagt fantes det lite bebyggelse i området. Ganske fort flyttet imidlertid folk til området innenfor kjøpstadens grenser. De første områdene som ble bebygget, var gatene som gikk nærmest langs med innsjøen Mjøsa, nemlig Lille Strandgade og Strandgaden lengre øst. Deretter kom gatene bakenfor – Storhammergaden i byens vestlige del og Torvgaden og Grønnegaden i den østlige.⁹⁸ I disse gatene holdt store deler av byens næringsliv til, også i 1891 og 1910. Grensene for byens bebyggelse var lenge omtrent de samme. Både i den vestlige og østlige delen av byen lå fabrikker og verksteder. I den nordlige delen lå folkeskolen, fengselet og kirken.⁹⁹ Byens befolkningen (hjemmehørende personer) økte stadig og var 1 868 i 1866, 4 170 i 1891 og 6 104 i 1910.¹⁰⁰ I 1891 var befolkningen i Hamar rundt 2,5 ganger mer enn befolkningen i de to nærmeste byene – Lillehammer og Gjøvik. I 1910 var befolkningen rundt to ganger mer.¹⁰¹ Hamar var derfor den største byen i Innlandet, og tiltrakk nok følgelig folk fra områder også forbi de andre byene, men dette skjedde kanskje i mindre omfang med årene.

Hamar var en gunstig by for arbeid i mange sektorer. Blant annet var handel og håndverk viktige næringsveier. Fra begynnelsen av fantes det også et godt utvalg av kafeer og spiseforretninger. De var populære for blant annet elever, studenter og bygdefolk som kom til byen for å handle.¹⁰² Ved siden av dette var det mange som tok arbeid ved byens fabrikker. Disse fabrikkene behandlet råmaterialer som var tilgjengelige i Hamar og omegn, samt ved jernbaneforbindelsene. Av disse bør melkefabrikken nevnes. Melkefabrikken ble opprettet i 1875 og lå i byens vestlige ende, der byens bryggeri også lå (fra 1857). I byens andre ende lå

---

⁹⁶ Bækkelund, Pedersen & Haug, 1997, s. 9-10.

⁹⁷ Lillevold, 1949, s. 284-285.

⁹⁸ Bækkelund, Pedersen & Haug, 1997, s. 9-12; Haug, Mostue & Ødegaard, 1982.

⁹⁹ Bækkelund, Pedersen & Haug, 1997, s. 12.

¹⁰⁰ Norges offisielle statistikk, «Resultatene af folketællingen i Norge. 1. januar 1866», (først publisert 1868-1869) (sist aksessert 14.01.2021), s. 11; [Den trykte folketellingen for 1891 (1)]: Norges offisielle statistikk, «Folketællingen i Kongeriget Norge: Folkemængde i Rigets forskjellige administrative Inddelinger. 1. januar 1891», (først publisert 1894) (sist aksessert 18.03.2021), s. 45; [Den trykte folketellingen for 1910 (1)]: Norges offisielle statistikk, «Folketællingen i Norge. Første Hefte. 1. desember 1910», (først publisert 1912) (sist aksessert 18.03.2021), s. 47.

¹⁰¹ [Den trykte folketellingen for 1891 (1)]: Norges offisielle statistikk, «Folketællingen i Kongeriget Norge: Folkemængde i Rigets forskjellige administrative Inddelinger. 1. januar 1891», (først publisert 1894) (sist aksessert 18.03.2021), s. 45; [Den trykte folketellingen for 1910 (1)]: Norges offisielle statistikk, «Folketællingen i Norge. Første Hefte. 1. desember 1910», (først publisert 1912) (sist aksessert 18.03.2021), s. 47, 49.

¹⁰² Bækkelund, Pedersen & Haug, 1997, s. 67.

Hamar dampsag og høvleri (fra 1886), Hamar jernstøperi og mekaniske verksted (fra 1895) og Norrøna skofabrikk (fra 1900).¹⁰³ Fordi det fantes mange skoler i byen, ble «skoleby» en betegnelse på Hamar. Innen 1891 var skolene: Sagatun folkehøyskole, pikeskolen på Hamar (nedlagt 1898), Hamar seminar (fra 1902 kalt Hamar offentlige lærerskole), Hamar offentlige skole for høyere allmenndannelse (også kalt gymnaset på Hamar), en allmueskole, en privat amtskole og døvstuminstittet.¹⁰⁴ Andre sentrale institusjoner som fantes i Hamar var: telegrafstasjonen (fra 1858), Hamar sykehus (fra 1880), Vangs sparebank (fra 1853), Hamar sparebank (fra 1855) og Oplandske kreditbank (fra 1877).¹⁰⁵ Hamar var også et relativt viktig religiøst sentrum etter at Hamar bispedømme ble opprettet i 1863. Bispedømmet omfattet omtrentlig dagens Innlandet fylke.¹⁰⁶

Gitt veksten i virksomheter og arbeidsplasser, og den tilhørende befolkningsveksten, endret Hamar grunnleggende sin karakter i løpet av perioden som denne oppgaven omhandler (fra de første husholdsoverhodene i 1865 til de siste døtrene i 1910). Mange av endringene preget først og fremst menn sine yrkesmuligheter, noe som altså har noe å si for endringer i døtrenes sosiale bakgrunn og derav sosiale mobilitet. Mest betydelig her er arbeidsplassene knyttet til jernbanen som ble kraftig utvidet frem mot 1900 – ved jernstøperiet, men også som konstabler, lokomotivførere og administratorer. For kvinnene direkte var trolig den viktigste nye enkeltinstitusjonen skofabrikken, men også vekst i en rekke mindre virksomheter (kafeer, hoteller, handelsforretninger osv.) skapte til sammen en del nye yrkesmuligheter mellom 1891 og 1910.¹⁰⁷ Melkefabrikken, bryggeriet og skolene var stabile institusjoner gjennom det meste av perioden, men de kan ha rekruttert unge ugifte kvinner på ulikt grunnlag over tid.

Fra tabelloversiktene fra folketellingene er det mulig å finne ut av hva som karakteriserte Hamar sammenlignet med andre norske byer når det kom til kjønn, alder og sivilstatus. Vi skal her se på andeler som del av alle over 15 år for rikets byer contra Hamar i 1891 og 1910.¹⁰⁸ Da

---

¹⁰³ Halvorsen & Lillevold, 1949, s. 164-171, 194; Lillevold, 1949, s. 291-294.

¹⁰⁴ Åse Krogsrud & Øystein Krogsrud, *Fra seminar til universitet: 150 år med lærerutdanning på Hamar*, (Vallset: Oplandske bokforlag, 2017), s. 20.

¹⁰⁵ Lillevold, 1949, s. 279, 297-299, 324.

¹⁰⁶ Oddrun Kårstad, *Hamar bispestols historie: 1153-1953*, (Hamar: Hamar arbeiderblads trykkeri, 1953), s. 119, 126-128.

¹⁰⁷ En viss oversikt over disse finnes i Halvorsen & Lillevold, 1949. Blant kvinnearbeidsplasser som også er i mitt datasett er: Fuglseths gartneri (s. 117), Hamar glassmagasin/«Knudsens» (s. 123), Grand Hotell (s. 130), Victoria Hotell (s. 131), Illsengs café (s. 135), Oplandske gjestgiveri (s. 136), og manufaktur-, kolonial-, e.l. forretninger eid av Østbye (s. 247), Svenkerud (s. 251), Johansen (s. 252), Blystad (s. 275) og Steen (s. 285).

¹⁰⁸ Andeler regnet fra tallene i de trykte folketellingene. De aktuelle tallene har blitt lagt sammen og dividert. **1891 for rikets byer:** [Den trykte folketellingen for 1891 (4)]: Norges offisielle statistikk, «Folketællingen i Kongeriget Norge 1. januar 1891: Folkemængde fordelt efter Livsstilling med Angivelse af Alder og ægteskabelig Stilling.», (først publisert 1897) (sist aksessert 25.03.2021), s. 158-159; **1891 for Hamar. Hamars befolkning over 15 år i 1891 var 2 595:** [Den trykte folketellingen for 1891 (2)]: Norges offisielle statistikk, «Folketællingen i Kongeriget Norge. 1. januar 1891: Beboede Huse

kan det påpekes at kvinneoverskuddet (kvinner over 15 år) i Hamar på 57-58% var omtrent på lik linje med andre norske byer i begge årene. Videre var Hamar preget av en litt yngre befolkning enn andre norske byer, for andelen menn og kvinner 15-30 år var 39,5% i 1891 og 40% i 1910 for rikets byer, og 44,5% i 1891 og 45% i 1910 for Hamar. Det kan indikere at det var særlige yrkesmuligheter i Hamar som tiltrakk unge individer, men det kan også komme av at byen gjennomgikk en stor vekst rundt denne tiden og hadde følgelig muligens generelt unge familier.

En tredje andel er andelen ugifte kvinner mellom 15-30 år som andel av hele befolkningen over 15 år. Den var ca. 18% for rikets byer både i 1891 og 1910 (omtrent det samme også med Kristiania utelatt fra statistikken), og for Hamar var denne andelen henholdsvis ca. 22,5% i 1891 og ca. 21% i 1910.¹⁰⁹ Vi får dermed et stort utslag i forskjeller mellom Hamar og andre byer når det er snakk om den spesifikke kombinasjonen av *unge ugifte kvinner*. Unge ugifte kvinner var det mange av i andre norske byer også, mer enn for eksempel unge ugifte menn.¹¹⁰ Overskuddet av unge ugifte kvinner var dog enda litt tydeligere i Hamar enn i andre byer. Det kan være at det viser seg i at Hamar hadde særlige yrkesmuligheter, muligens også sosiale mobilitetsmuligheter, for unge ugifte kvinner.

Noen yrkessætrekk for de unge ugifte Hamar-kvinnene viser seg umiddelbart. For det første var andelen tjenestetyende (5A) i Hamar spesielt høy i forhold til rikets byer både i 1891 og i 1910. Andelen ugifte kvinner 15-30 år innen tjeneste som andel av hele befolkningen over 15 år var ca. 11% i Hamar mot ca. 6,5% i rikets byer i 1891, og ca. 8% i Hamar mot ca. 5% i rikets byer i 1910 (Kristiania på lik linje med «rikets byer» for øvrig). For det andre hadde Hamar en usedvanlig vekst i andelen «funksjonærer innen serviceyrker» (2.2A) mellom 1891-1910. Disse funksjonærene utgjorde nemlig ca. 1% i Hamar i 1891 og ca. 3% i Hamar i 1910, mot ca. 1,6-1,9% i rikets byer i begge årene (Kristiania ekskludert). For det tredje kan man se på arbeidsplasser innen 4A (manuelt arbeid, inkl. industriarbeid), men grunnet kategorisering er det vanskelig å sammenligne andelen fra denne oppgavens kategorier med andeler fra den nasjonale statistikken. Andelen som 4A utgjorde av hele Hamars befolkning over 15 år, var 2,1% i 1891 og 0,9% i 1910 – altså var det i nedgang. Sammenlignet med andre mellomstore

---

og Husholdninger samt Folkemængde Fordelt efter Kjøen, Alder og ekteskabelig Stilling», (først publisert 1895) (sist aksessert 25.03.2021), s. 136-137; 1910 for rikets byer og Hamar. Hamars befolkning over 15 år i 1910 var 4 169: [Den trykte folketellingen for 1910 (2)]: Norges offisielle statistikk, «Folketellingen i Norge. Femte Hefte. 1. desember 1910» (først publisert 1914) (sist aksessert 25.03.2021), s. 2-3; 40-41.

¹⁰⁹ Ibid. Kristiania gjort rede for ved ca. 18,5% i 1891 og 19% i 1910: [Den trykte folketellingen for 1891 (2)]: Norges offisielle statistikk, «Folketellingen i Kongeriget Norge. 1. januar 1891: Beboede Huse og Husholdninger samt Folkemængde Fordelt efter Kjøen, Alder og ekteskabelig Stilling», (først publisert 1895) (sist aksessert 25.03.2021), s. 152; [Den trykte folketellingen for 1910 (2)]: Norges offisielle statistikk, «Folketellingen i Norge. Femte Hefte. 1. desember 1910» (først publisert 1914) (sist aksessert 25.03.2021), s. 60.

¹¹⁰ Hagemann, 2020a, s. 229.

norske byer, er det denne nedgangen som er det mest unike for Hamar; uavhengig av hvilke kategorier man inkluderer fra den nasjonale statistikken, økte nemlig andelen unge ugifte kvinner sysselsatt i manuelt arbeid og industri i andre norske byer sammenlagt (også Kristiania ekskludert).¹¹¹ Det er hovedsakelig for disse tre spesifikke yrkeskategoriene at jeg har funnet en merkbar forskjell fra andre norske byer, noe som kan være nyttig å ha med seg i den videre diskusjonen med tanke på Hamars representativitet.

---

¹¹¹Andelene for Hamar ble regnet med tallet for hver kategori (her 2.2A, 4A og 5A) som del av befolkningen over 15 år (2 595 i 1891 og 4 169 i 1910). 1891 for rikets byer og Kristiania (samlet befolkning og kvinner innen spesifikke yrkesgrupper): [Den trykte folketellingen for 1891 (4)]: Norges offisielle statistikk, «Folketellingen i Kongeriket Norge 1. januar 1891: Folkemængde fordelt efter Livsstilling med Angivelse af Alder og ægteskabelig Stilling.», (først publisert 1897) (sist aksessert 25.03.2021), s. 158-159, 179-182, 192-193; For Hamar i 1891 (befolkning over 15 år): [Den trykte folketellingen for 1891 (2)]: Norges offisielle statistikk, «Folketellingen i Kongeriket Norge. 1. januar 1891: Beboede Huse og Husholdninger samt Folkemængde Fordelt efter Kjøen, Alder og ekteskabelig Stilling», (først publisert 1895) (sist aksessert 25.03.2021), s. 136-137. 1910 for rikets byer (samlet befolkning): [Den trykte folketellingen for 1910 (2)]: Norges offisielle statistikk, «Folketellingen i Norge. Femte Hefte. 1. desember 1910» (først publisert 1914) (sist aksessert 25.03.2021), s. 2-3; 1910 for rikets byer og Kristiania (kvinner innen spesifikke yrkesgrupper): [Den trykte folketellingen for 1910 (3)]: Norges offisielle statistikk, «Folketellingen i Norge. Sjetzte Hefte. 1. desember 1910» (først publisert 1914) (sist aksessert 25.03.2021), s. 177, 179-180, 182-183, 193-195. For Hamar i 1910 (befolkning over 15 år): [Den trykte folketellingen for 1910 (2)]: Norges offisielle statistikk, «Folketellingen i Norge. Femte Hefte. 1. desember 1910» (først publisert 1914) (sist aksessert 25.03.2021), s. 40-41.

4. Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891

4.1 Innledning

Dette kapitlet analyserer yrkene og den sosiale mobiliteten til gruppen av ugifte kvinner mellom 15 og 30 år som bodde i Hamar i 1891. Deres mobilitet måles ut ifra yrket til den som var deres husholdsoverhode i enten 1865 eller 1875. Hovedspørsmålet for dette kapitlet er: «På hvilke måter påvirket sosial bakgrunn unge ugifte kvinner i Hamar sine yrkesmuligheter, og hvordan foregikk deres sosiale mobilitet i 1891?». Hovedspørsmålet suppleres ved å belyse oppgavens underspørsmål som omhandler 1891: «Hvordan kunne kvinners alder, fødested og sosial bakgrunn sammen påvirke deres yrkesmuligheter i 1891?». For å kunne se på modernisering som en endringsfaktor senere i oppgaven, skal jeg i tillegg belyse i avslutningen hvordan modernisering var innvirkende akkurat i 1891.

Underkapitlene er inndelt etter kategoriene for husholdsoverhodene (B- kategoriene). Dette er for å best mulig kunne sette seg inn i livsutsiktene til en kvinne født inn i kategori xB, ved å følge utviklingen kronologisk. Derfor spørres det først og hovedsakelig for eksempel: «Hvor mange prosent av håndverkerdøtre ble tjenere?», og ikke «hvor mange prosent av tjenere var håndverkerdøtre?», som i så fall kommer sekundært. Begge disse måtene å se andelene på har vært vanlig i sosial mobilitetsforskning. Svarene på spørsmål av den første typen skal sammenlignes på tvers av B-kategoriene for å undersøke om enkelte sosiale bakgrunner ga større sannsynlighet for innrykk i visse A-kategorier. Det er særlig de mest merkbare andelene som skal trekkes frem og sammenlignes med resultater fra andre undersøkelser der dette lar seg gjøre. I hvert underkapittel kommer først en tabell med data og en kort oversikt over kategorien, og deretter en diskusjon av mer spesifikke elementer.

Hovedfordelingen av kvinneyrkene (A-kategoriene) etter B-kategoriene vises i tabell 1. Fordelingen av B-kategoriene viser at flertallet av de ugifte kvinnene hadde sosial bakgrunn i manuelle yrker, som er på midten og nedre del av skalaen. Det indikerer at husholdsoverhodene hadde tilgang på flere midtre og lavkvalifiserte yrker enn bedrestilte yrker. For A-kategoriene er det tydelig at tjeneste (5A) var det yrket som bød på aller flest arbeidsplasser for kvinnene i Hamar i 1891. Den ellers jevne fordelingen av A-kategoriene viser ikke umiddelbart om innpasset i de respektive yrkene var sterkt sosialt bestemt/repliserende eller ikke. Akkurat hvordan den sosiale mobiliteten foregikk, gjenstår derfor uklart, og fordelingen av døtrene i hver B-kategori må undersøkes nærmere. Dette gjøres for de påfølgende delkapitlene.

Tabell 1: Generasjonsmobilitet etter generelle B-kategorier 1865/1875-1891: absolutte tall

		Ugifte kvinners yrkeskategori 1891									Totalt	
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N	%
Hovedpersonens yrkeskategori 1865/1875	1B	0	2	0	0	0	2	7	5	1	17	3,5
	2B	2	1	5	10	4	5	11	24	1	63	13,1
	3B	0	4	2	4	4	11	4	11	1	41	8,5
	4B	1	5	5	11	10	60	4	2	3	101	21,0
	5B	3	0	2	10	5	23	1	12	0	56	11,6
	6B	0	1	2	12	17	43	7	9	2	94	19,5
	7B	0	0	2	6	10	83	2	1	0	104	21,6
	8B	0	0	0	0	5	1	0	0	1	7	1,5
Totalt	N	6	13	18	53	55	228	36	64	9	482	
	%	1,2	2,7	3,7	11,0	11,4	47,3	7,5	13,3	1,9		100,0

Kilder: Folketellingen for Hamar 1891 (Digitalarkivet), og landsdekkende folketellingssøk via RHD for 1865 og 1875.¹¹²

4.2 Døtrene av embetsmenn og øvre funksjonærer

Tabell 2 viser hvordan døtrene av embetsmenn og øvre funksjonærer (1B) fordelte seg yrkeskategorisk. Yrkesbetegnelsene som deres husholdsoverhoder hadde i 1865/1875, var skoledirektør/-bestyrer (4 stk.), skipper/skipsfører/skipperenke (4 stk.), ingeniør (3 stk.), premierløytnant (2. stk.), fogd (2. stk.), sogneprest (1 stk.) og sakfører (1 stk.). Noen av kvinnene var søsken, slik at det er snakk om det samme husholdsoverhodet ved enkelte tilfeller (det gjelder for så vidt i alle kategorier). Det er også slående at veldig mange av døtrene i 1B ble født langt unna Hamar. De flyttet til Hamar med familien, slik at fødestedsmønsteret i dette tilfellet sier mer om egenskaper til deres husholdsoverhoders yrker enn kvinnenes egne yrkesambisjoner.

Tabell 2: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 1B: absolutte tall og prosentandel av B-kategorien

		Ugifte kvinners yrkeskategori 1891									Totalt
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N
Hovedpersonens yrkeskategori 1865/1875	1B	0	2	0	0	0	2	7	5	1	17
	%	0,0	11,8	0,0	0,0	0,0	11,8	41,2	29,4	5,9	100,0

Kilder: Folketellingen for Hamar 1891 (Digitalarkivet), og landsdekkende folketellingssøk via RHD for 1865 og 1875.¹¹³

Selv om de fleste av disse kvinnene gikk inn i yrker i den nedre enden av skalaen, betyr det ikke i dette tilfellet at de stod lavt sosialt sett. Det å være elev eller student, for eksempel,

¹¹² Digitalarkivet, «Folketelling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist aksessert 13.01.2021); RHD- Registreringssentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020).

¹¹³ Digitalarkivet, «Folketelling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist aksessert 13.01.2021); RHD- Registreringssentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020).

kunne være et steg mot kvalifikasjon til særlig funksjonæryrker slik som lærerinne, jordmor eller telegrafistinne. Når et barn var i skole etter konfirmasjonsalder, var vedkommende ikke en lønnstagende ressurs for familien dersom de skulle trenge det. Derfor er det ikke urimelig å tro at det var relativt flere elever fra de øvre samfunnslagene, og det viser seg også i mitt datasett; en elevandel (6A) på ca. 41% for 1B er overlegent den største elevandelen relativt til en B-kategori i 1891 (se vedlegg 3). Prosentandelen av elever er nok også såpass stor fordi de fleste 1B-døtrene hadde familie i Hamar i 1891, og deres nærmeste skoler var i Hamar. Alle de som var elever sammenfalt også med de som var 15 eller 16 år, slik at det å gå på skole virker som om var et vanlig livsstadium for gruppen før 17-årsalderen. Deretter ser de ut til å ha gått inn i andre stillinger. De fem som var hjemmeværende (7A), var for eksempel 17 og 18 år, og denne «stillingen» kan derfor ha vært et etterstadium etter å ha vært elev. Uansett antyder heller ikke «hjemmeværende»-kategorien sosial stilling, men hjemmeværende døtre befant seg heller i miljøer der de gikk inn i familiens sosiale stilling. Både for elevene og de hjemmeværende etter 1B-kategorien kan vi derfor heller snakke om sosial replikasjon enn mobilitet.

De andre kvinnene anser jeg hovedsakelig å ha vært i en omtrentlig sosialt repliserende posisjon med noe degradering. Den ene kvinnen i 8A hadde en funksjonsnedsettelse og var innlagt på døvstum instituttet,¹¹⁴ noe som ikke antyder sosial posisjon. Deretter var det én lærerinne og én fabrikkbestyrerinne (2.1A). De var funksjonærer i likhet med sine fedre, henholdsvis en skolebestyrer og en sakfører.¹¹⁵ Det kan ikke sies å ha vært en betydelig sosial degradering tatt i betraktning at kvinner ikke kunne være sakførere da og sjeldent var skolebestyrere. De ser heller ut til å ha gått inn i noen av de høyest passende og vanligere kvinnelige funksjonæryrkene. De som imidlertid kan ha representert større sosial degradering, var husbestyrerinnen og stuepiken (5A). Husbestyrerinnen Johanne Erland var ansatt hos eieren av Hamar bryggeri, slik at hennes stilling antagelig likevel plasserte henne i øvre sosiale omgangskretser.¹¹⁶ Stuepiken Karen Paulsen var datter av en skipperenke, og da sannsynligvis en skipper.¹¹⁷ Forklaringen på at en skipperdatter ble stuepike kan være at moren ikke kunne forsørge datteren alene, eller at faren ikke var en skipper med mange midler, slik at den sosiale nedgangen likevel ikke var altfor stor.

For døtre fra 1B ser vi alt i alt ikke en «sterk tendens til yrkesarv» slik resultatet for *sønner* av samme yrkesgruppe har vært.¹¹⁸ Derimot er det en tendens til arv av sosial posisjon,

---

¹¹⁴ Informasjon fra folketellinger: Johanne Skjærstad, se s. 83.

¹¹⁵ Informasjon fra folketellinger: Anna Kristine Raabe, se s. 82; Kaja Holck, se s. 83.

¹¹⁶ Informasjon fra folketellinger: Johanne Erland, se s. 83.

¹¹⁷ Informasjon fra folketellinger: Karen Paulsen, se s. 84.

¹¹⁸ Ulstein, 1984, s. 52.

men samtidig var posisjonen generelt vanskelig å opprettholde fra de mannlige 1B-yrkene.

4.3 Døtrene av selvstendig næringsdrivende

Fordelingen av døtre innad i kategori 2B – «selvstendig næringsdrivende» – for 1891 viser at 22 var døtre av kjøpmenn og foretakseiere (2.1B). Innad i 2.1B hadde de fleste husholdsoverhodene en uspesifisert tittel som «handelsborger» eller «kjøpmann». Den minste underkategorien av 2B var «småkjøpmenn og eiere av småforetak» (2.2B). 8 døtre hadde husholdsoverhoder i denne underkategorien, der husholdsoverhodene oftest var handlende innen mindre områder (skredderhandler, kleshandel, smørhandel, skreppekremmer) eller huseiere/gårdeiere i en by. Hele 32 var døtre av «selvstendige håndverkere» (2.3B). For husholdsoverhoder her var de vanligste yrkene mur-, maler-, snekker- og skomakermester.

Tabell 3: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 2B etter spesifikke kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene

		Ugifte kvinners yrkeskategori 1891									Totalt
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N
Hovedpersonens yrkeskategori 1865/1875	2.1B	0	1	1	4	0	0	6	10	0	22
	%	0,0	4,6	4,6	18,2	0,0	0,0	27,3	45,5	0,0	100,0
	2.2B	0	0	0	1	1	0	1	5	1	9
	%	0,0	0,0	0,0	11,1	11,1	0,0	11,1	55,6	11,1	100,0
	2.3B	2	0	4	5	3	5	4	9	0	32
	%	6,3	0,0	12,5	15,6	9,4	15,6	12,5	28,1	0,0	100,0
	2B	2	1	5	10	4	5	11	24	1	63
	%	3,2	1,6	8,0	15,9	6,4	7,9	17,5	38,1	1,6	100,0

Kilder: Folketellingen for Hamar 1891 (Digitalarkivet), og landsdekkende folketellingssøk via RHD for 1865 og 1875.¹¹⁹ 2.1B - «kjøpmenn og foretakseiere»; 2.2B - «småkjøpmenn og eiere av småforetak»; 2.3B – «selvstendige håndverkere».

Fra tabell 3 fremkommer det at det befant seg døtre fra 2B i alle A-kategoriene, men at det var forskjeller mellom de tre underkategoriene i 2B. For døtre av «kjøpmenn og foretakseiere» (2.1B) ser mange av trendene ut til å minne om de fra 1B. For eksempel er de største A-kategoriene «elever og studenter» (6A) og «hjemneværende» (7A), selv om størrelsesforholdene til deres relative andeler er byttet om. Imidlertid ser fordelingen ut til å være knyttet til døtrenes alder på likt vis; døtre på 15-16 år var som regel elever, mens døtrene ble hjemneværende fra 17-årsalderen. Denne observasjonen bunner ut i at husholdsoverhoder i 2.1B i 1891 jevnt over hadde eldre døtre enn de i 1B. Det sier kanskje noe om *husholdsoverhodenes* etableringsmuligheter i byen (etablert først i 2.1B-yrkene, og senere i 1B-

¹¹⁹ Digitalarkivet, «Folketælling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist akseptert 13.01.2021); RHD- Registreringssentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020).

yrkene), eller at 1B-døtrene hyppigere forsvinner ut av mitt datasett fra 17-årsalderen, for eksempel ved at de giftet seg eller flyttet. Uansett er det snakk om små tall her, slik at ingen klar konklusjon kan trekkes angående dette. Hjemmeværende døtre og elever er på samme måte som for 1B en form for sosial replikasjon fra 2.1B.

Det er videre relativt mange fra 2.1B – 4 ugifte kvinner – som ble håndverkere/håndarbeidende (3A). Tre av disse var søsken og jobbet som strikkersker i sin fars strikkebedrift.¹²⁰ Deres posisjon er derfor en direkte konsekvens farens yrke og slik en form for sosial replikasjon, selv om selve yrket «strikkerske» kan sies å være nedenfor «kjøpmann» sosialt. Ingen av de andre døtrene etter 2.1B – én dameskreddersømlæring (3A), én butikkjomfru (2.2A) og én innen «massage og sygegymnastik» (2.1A) – representerer sosial mobilitet i noen betydelig grad, bortsett fra at det kan ha vært litt nedover fra å være en større kjøpmann.

For døtre av «småkjøpmenn og eiere av småforetak» (2.2B) er «hjemmeværende» (7A) den klart største kategorien. Det var kun én elev, men hun var også den eneste fra 2.2B som var i 15-16-årsalderen. Aldersmessig er det derfor av forventning å ha kun én elev. På sin side er andelen hjemmeværende døtre på 55,6% den største slike andelen for en B-kategori, og tre av disse var 23 eller eldre. Vi vet at kvinners arbeid utført i familiebedrifter ble underregistrert,¹²¹ og det kan tenkes at disse kvinnene representerer tilfeller av dette. I så tilfelle representerer de samtidig yrkeskategorisk arv, om ikke også arv av sosial posisjon.

Den sosiale stillingen til 2.2B-datteren i 8A er uviss. Hun var logerende hos en typograf i Hamar. I 1875 var hun fosterbarn hos en handelsmann i Trondhjem.¹²² Med disse posisjonene vis-à-vis hverandre, er det vanskelig å si noe om sosial mobilitet for henne. Den siste kvinnen fra 2.2B var en syerske som var datter av en skrepprekremmer.¹²³ Hun *kan* i likhet med faren ha vært selvstendig (dette vet vi ikke sikkert), og hun kan i tillegg ha opplevd sosialt avansement avhengig av hvor lukrativt farens arbeid var.

Yrkesfordelingen til kvinnene fra underkategori 2.3B – «selvstendige håndverkere» – indikerer et interessant fenomen. Det virker som om manuelt arbeidende husholdsoverhoder, i dette tilfellet selvstendige håndverkere, fostret manuelt arbeidende døtre i større grad enn de ikke-manuelt arbeidende husholdsoverhodene presentert hittil. Av døtrene i manuelle yrker var mange syersker, arbeidetsker ved melkefabrikken, tjenestepiker eller barnepiker. Kvinner av

---

¹²⁰ Informasjon fra folketellinger: Emma Bergitte Steen, se s. 82-83; Signe Steen, se s. 85; Valborg Steen, se s. 85.

¹²¹ Roll-Hansen, 2005, s. 248.

¹²² Informasjon fra folketellinger: Sevirene Anna Wik, se s. 85.

¹²³ Informasjon fra folketellinger: Oline Olsen, se s. 84.

de tre sistnevnte titlene kan være eksempler på sosial nedgang. Likevel bør det nevnes at de tjenestetyende fra 2.3B omtrent sammenfalt med de som var født i omkringliggende landbruksområder, og mange av fedrene var husmenn eller innerster i tillegg til å være håndverksmester. Det er en liten indikasjon som bekrefter annen litteratur og resultater om at tjenestearbeid var vanlig for døtre fra landbruksområder.¹²⁴ Kultur og forventninger påvirket sannsynligvis de tjenestetyende sine yrkesvalg. Det kan være en form for en mentalitetsbarriere som marxistisk historieskriving fremhever.¹²⁵

Fra andre undersøkelser om sosial mobilitet i Norge kommer det også frem at *sønner* av håndverksmestere opplevde sosial degradering utover 1800-tallet.¹²⁶ Ut ifra resultatene for døtrene i Hamar i 1891 er ikke denne trenden like tydelig, selv om det alt i alt var mer mobilitet nedover enn oppover. Yrkene som 2.3B-døtrene hadde, kan grovt sies å representere sosial mobilitet i alle retninger: nedover for fabrikkarbeiderskene og tjenestetyende (8 stk.); omtrentlig replikasjon (kanskje litt nedover) for elever, hjemmeværende, håndarbeidende og butikkjomfruer (22 stk.); oppover for eierne av hotell og handel (2 stk.). Døtre kunne jo uansett ikke bli håndverksmestere slik som sine fedre, og generelt hadde de færre yrkesvalg i selvstendige yrker og yrker i kvalifisert manuelt arbeid.¹²⁷ Det kan være med på å forklare at mange opplevde mobilitet nedover, men det kan også ha med å gjøre at kvinnene fremdeles var tidlig i sine karrierer. Når en del likevel var i ressurssterke eller sosialt stabile posisjoner, kan det blant annet forklares ved at svært mange ble født i Hamar og kom fra det som derfor kan ha vært godt etablerte Hamar-familier.

4.4 Døtrene av funksjonærer

Tabell 4 viser at døtre fra kategori 3B – «funksjonærer» – fordelte seg nokså jevnt over A-kategoriene. Det indikerer sosial mobilitet i begge retninger, noe sosial replikasjon, samt muligens friere yrkesvalg for denne gruppen døtre. Flertallet av døtrene (31 av 41) fra 3B hadde husholdsoverhoder i «overordnede» funksjonæryrker (3.1B), med yrker som for eksempel adjunkt eller lærer (til sammen 13 stk.) og bestyrer, (institusjons)mestere og lignende (til sammen 11 stk.). 10 av de 41 funksjonærdøtrene hadde husholdsoverhoder som tilhørte «underordnede» funksjonæryrker, slik som konstabel/politibetjent (3 stk.).

---

¹²⁴ Gjerdåker, 1974, s. 67-69; Sølvi Sogner & Kari Telste, *Ut og søkje teneste: Historia om tenestejentene*, (Oslo: Det Norske Samlaget, 2005), s. 34, 39; Strand, 1995, s. 52, 152-153.

¹²⁵ Kaelble, 1981, s. 54-55.

¹²⁶ Torvanger, 2000, s. 50, 54-55; Ulstein, 1984, s. 74.

¹²⁷ Abbott & Payne, 1990, s. 16-20.

Tabell 4: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 3B etter spesifikke B-kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene

		Ugifte kvinners yrkeskategori 1891									Totalt
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N
Hovedpersonens yrkeskategori 1865/1875	3.1B	0	3	2	2	3	7	4	9	1	31
	%	0,0	9,7	6,5	6,5	9,7	22,6	12,9	29,0	3,2	100,0
	3.2B	0	1	0	2	1	4	0	2	0	10
	%	0,0	10,0	0,0	20,0	10,0	40,0	0,0	20,0	0,0	100,0
	3B	0	4	2	4	4	11	4	11	1	41
	%	0,0	9,8	4,9	9,8	9,8	26,8	9,8	26,8	2,4	100,0

Kilder: Folketellingen for Hamar 1891 (Digitalarkivet), og landsdekkende folketellingssøk via RHD for 1865 og 1875.¹²⁸
 3.1B – «overordnede funksjonærer»; 3.2B – «underordnede funksjonærer».

Først skal jeg ta for meg 3.1B nærmere. Innad i denne underkategorien er det en viss variasjon i yrkestitlene som døtrene hadde, for eksempel: ekspeditrise, lærerinne, melkefabrikkarbeiderske, tjenestepike, elev og hjemmeværende. De relative andelene til alle A-kategoriene som del av 3.1B viser at døtre fra kategori 3.1B verken hadde *betydningsfull* mer eller mindre sjanse til å befinne seg i noen type kvinneyrker sammenlignet med døtre fra andre B-kategorier. Imidlertid antyder de relative andelene for håndverkere (3A), arbeidere (4A) og tjenestetyende (5A) (hhv. ca. 6,5%, 10% og 22,5%) at døtrene av overordnede funksjonærer gikk litt under gjennomsnittlig inn i enkelte manuelle yrker. Andelene som de kvinnelige funksjonærkategoriene utgjorde, er til gjengjeld noe over gjennomsnittlig (ca. 10% for 2.1A og ca. 6,5% for 2.2A). Gitt dette kan man se at døtre av overordnede funksjonærer gjennomsnittlig sett ble påvirket av sine husholdsoverhoders yrke. Hvis man kun ser på lærerinner for eksempel, var 3 av 10 døtre av overordnede funksjonærer, noe som er nokså betydelig for en underkategori. Lærerinneryrket var et respektabelt yrke for kvinner,¹²⁹ slik at det gir mening at mange funksjonærdøtre ble det.

Blant døtre av «underordnede funksjonærer» (3.2B) var alle enten «hjemmeværende» eller i manuelle yrker, bortsett fra én lærerinne. Sophie Mathea Borckgrevink var datter av en postekspeditør, og i 1891 var hun lærerinne ved pikeskolen i Hamar.¹³⁰ Da var hun 30 år, og med det hadde hun fortrinnet av å ha hatt noen år til å bygge opp en lærerinnerkarriere. Det faktumet sammen med personlig ambisjon, Hamars muligheter som en «skoleby» og arv av noe av farens kulturelle kapital kan være med på å forklare hvordan hun oppnådde en ganske høy sosial stilling. Hun er en av få funksjonærdøtre som kan ha avansert sosialt, selv om det i så fall

¹²⁸ Digitalarkivet, «Folketelling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist aksessert 13.01.2021); RHD- Registreringssentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020).

¹²⁹ Hagemann, 2020b, s. 260.

¹³⁰ Informasjon fra folketellinger: Sophie Mathea Borckgrevink, se s. 85.

ikke er snakk om et stort avansement. Det store flertallet var nok i enten sosialt repliserende eller nedadgående posisjoner, for få kvinnelige yrker stod over mannlige funksjonæryrker sosialt. I likhet med for eksempel Lindbekks resultater, viser resultatene for Hamar at kvinner hadde en del degraderingsmuligheter.¹³¹

For 3B som helhet ble en ganske stor prosentandel av døtrene tjenestetyende (5A, ca. 27%). Dette er litt uventet ettersom døtre av funksjonærer ikke er de som trekkes frem som de som tok tjeneste. Strand, for eksempel, fant tjenestetyende barn av bønder, husmenn, håndverkere, sjømenn og arbeidere, men ingen barn av funksjonærer som gikk i tjeneste.¹³² Sett opp mot det totale antallet til tjenestetyende-kategorien (228 stk.), er de 11 fra 3B en liten andel, men det er likevel flere tjenestetyende funksjonærbarn enn det andre har funnet. Det kan være et uttrykk for geografiske forskjeller, og at funksjonærgruppen ble større mellom Strand sin måling (1865) og 1891. Johanne Nilsen er et typisk eksempel på en funksjonærdatter som tok en tjenestestilling. Hun kom fra Osen ved Åmot og var datter av en lærer og klokkesanger, og i 1891 var hun kokke hos en handelsfullmektig.¹³³ I likhet med mange andre tjenestetyende funksjonærdøtre kom hun også fra et landbruksområde og tok tjenestestilling i Hamar i ung alder (nesten alle var 20 år eller yngre). Tjenestearbeid virker derfor i stor grad å ha vært bestemt av alder og fødested på en måte som ikke utelukket selv funksjonærdøtre.

For 3B bør det også trekkes frem at resultatet om at få døtre avanserte sosialt, er direkte motsatt fra resultatet til Torvanger. For Bergen i 1875-1891 fant han nemlig at sønner av funksjonærer var de med mest sosialt avansement.¹³⁴ Forskjellene reflekterer kanskje geografiske forskjeller, men mest av alt kjønnsforskjeller i yrkesmuligheter.

4.5 Bondedøtrene

Majoriteten av døtre av «selvstendige gårdbrukere» (4B) hadde husholdsoverhoder med titler som gårdbruker, gårdeier eller selveier, eller en kombinasjon av disse. Fem var døtre av føderådsmenn eller føderådskoner. Fra de relative prosentandelene som A-kategoriene utgjør av 4B (tabell 5), ser vi nokså annerledes fordelinger fra de andre B-kategoriene presentert hittil. Andelene til særlig tjenestetyende (5A), men også de kvinnelige funksjonæryrkene (2.1A og 2.2A), er relativt høye. Til gjengjeld er andelen «elever og studenter» (6A) og «hjemneværende» (7A) spesielt lav. Men det bør også påpekes at dette er yrkesfordelingen til

---

¹³¹ Lindbekk, 2017, s. 254.

¹³² Strand, 1995, s. 152, 163.

¹³³ Informasjon fra folketellinger: Johanne Nilsen, se s. 83.

¹³⁴ Torvanger, 2000, s. 38.

de bondedøtrene som arbeidet i Hamar. Det er av forventning at prosentandelene til elever og hjemmeværende er relativt lav; de fleste bondedøtre ville gått på skole i bygda, og de var hjemmeværende da de var på gården utenfor Hamar.

Tabell 5: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 4B: absolutte tall og prosentandel av B-kategorien

Hovedpersonens yrkeskategori 1865/1875		Ugifte kvinners yrkeskategori 1891									Totalt
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N
4B		1	5	5	11	10	60	4	2	3	101
	%	1,0	5,0	10,0	10,9	9,9	59,4	4,0	2,0	3,0	100,0

Kilder: Folketellingen for Hamar 1891 (Digitalarkivet), og landsdekkende folketellingsøk via RHD for 1865 og 1875.¹³⁵

Omtrent alle bondedøtrene ble født i landbruksområdene nær Hamar (74%) eller et landbruksområde litt lengre unna (25%). De dro til Hamar for å finne arbeid, og ofte flyttet de alene (med mindre familien også hadde flyttet til Hamar innen 1891). Fordelingen av kvinneyrkene (A-kategoriene) etter 4B reflekterer derfor yrkesmuligheter til hovedsakelig *innflyttere* til Hamar, og da kan vi forvente resultater som er annerledes enn de B-kategoriene med færre innflyttere. Innflytternes sosiale mobilitet, særlig oppover, kunne bli forhindret fordi langveisflyttende hadde færre kontakter i byen, eller begrenset på grunn av bygdas lokalforankrede yrkespreferanser og -forventninger.¹³⁶ Det kan være med på å forklare at såpass mange ble tjenestetyende. Likevel hadde Hamar et rikere arbeidsmarked enn på landet, noe som gjør at vi også finner noen bondedøtre i høyere posisjoner – for eksempel én forretningseier, to lærerinner, to fabrikkbestyrerinner og én telefonskrankearbeider. Det kunne være meget forskjellige størrelser på gårdene som kvinnene kom ifra, noe som kan være med på å forklare mangfoldet i de kvinnelige yrkene.

I likhet med Strand,¹³⁷ ble bondedøtre som kom til Hamar også ofte tjenestetyende. Resultatene for Hamar indikerer at man ikke kan si at det å gå i tjeneste var et livsstadium kun for husmannsbarn.¹³⁸ Av døtre som bodde i Hamar i 1891 ble nemlig ca. 60% (60 stk.) av bondedøtre og ca. 80% (83 stk.) (se vedlegg 3) av husmannsdøtre tjenestetyende – en litt betydelig forskjell, men ikke nok til å si at tjenestearbeid var eksklusivt for én B-kategori. Mange tjenestetyende i 4B var trolig døtre av småbrukere. I så fall stemmer det overens med Gjerdåker sine resultater for Ullensaker, der mange barn fra lavere kår dro til Kristiania for

¹³⁵ Digitalarkivet, «Folketælling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist aksessert 13.01.2021); RHD- Registreringssentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020).

¹³⁶ Kaelble, 1981, s. 32; Van Leeuwen, 2009a, s. 404.

¹³⁷ Strand, 1995, s. 152-153.

¹³⁸ En påstand som har blitt gitt tidligere, jf. Strand, 1995, s. 50.

tjenestearbeid eller fabrikkarbeid.¹³⁹ Fabrikkarbeidersker er nemlig en annen stor dattergruppe av 4B (10 stk., ca. 10%). Hovedsakelig arbeidet disse ved melkefabrikken eller bryggeriet i ufaglært manuelt arbeid som var laverestilt, men kunne allikevel være mer attraktivt enn tjenestearbeid.¹⁴⁰ Mange av bondedøtrene representerer sosial mobilitet nedover da de utførte ikke-selvstendig ukvalifisert manuelt arbeid. I Hamar, i likhet med Bergen, virker det som om innflyttere «fylte opp den sosiale strukturen nedenfra».¹⁴¹ I henhold til Lindbekk, var tjeneste- og industriarbeid et livsstadium for unge folk før de giftet seg og flyttet tilbake til bygda.¹⁴²

Samtidig var et lite antall bondedøtre i yrker i sosial replikasjon eller avansement. De 11 i 3A var enten syersker eller lærlinger i søm. Om disse var i en jevn eller oppadgående sosial posisjon, var avhengig av deres selvstendighetsgrad og husholdsoverhodets egentlige sosiale posisjon. Det samme gjelder for blant annet butikkmørfuene (4 stk., 2.2A), lærerinnene (2 stk., 2.1A) og bestyrerinnene (2 stk., 2.1A). I tråd med Hamars vekst var både kvinnelige funksjonær- og håndverksyrker i en slik vekst at virksomhetene kunne inkludere døtre med andre sosiale bakgrunner. I likhet med Lindbekks resultater for Trøndelag trengtes påfyll fra unge fra bygda, noe som skapte sosial mobilitet på tvers av yrkeskategorier.¹⁴³ I forhold til døtre av funksjonærer, handlende, embetsmenn og foretakseiere fantes det noen yrker for bondedøtre som potensielt var over de mannlige husholdsoverhodenes yrker sosialt. Likevel var et mindretall av bondedøtrene faktisk i disse yrkene.

4.6 Døtrene av håndverkere

Tabell 6: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 5B etter spesifikke kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene

		Ugifte kvinners yrkeskategori 1891									Totalt
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N
Hovedpersonens yrkeskategori 1865/1875	5.1B	1	0	0	0	1	1	0	3	0	6
	%	16,7	0,0	0,0	0,0	16,7	16,7	0,0	50,0	0,0	100,0
	5.2B	2	0	2	10	4	21	1	9	0	49
	%	4,1	0,0	4,1	20,4	8,2	42,9	2,0	18,4	0,0	100,0
	5B	3	0	2	10	5	22	1	12	0	55
	%	5,5	0,0	3,6	18,2	9,1	40,0	1,8	21,8	0,0	100,0

Kilder: Folketellingen for Hamar 1891 (Digitalarkivet), og landsdekkende folketellingssøk via RHD for 1865 og 1875.¹⁴⁴
5.1B – «håndverkssvenner»; 5.2B – «resterende håndverkere».

¹³⁹ Gjerdåker, 1974.

¹⁴⁰ Moum, 1981, s. 48.

¹⁴¹ Torvanger, 2000, s. 82.

¹⁴² Lindbekk, 2017, s. 227, 247.

¹⁴³ Lindbekk, 2017, s. 262-263.

¹⁴⁴ Digitalarkivet, «Folketælling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist aksessert 13.01.2021); RHD- Registreringssentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020).

Fra tabell 6 ser vi hvordan de 55 døtrene av håndverkere fordelte seg mellom kvinneyrkene. Kun seks av disse døtrene hadde husholdsoverhoder som var svenner, og de var murere (2 stk.), garvere, gullsmeder, skomakere og buntmakere. De resterende 49 kvinnene fra 5B var døtre av håndverkere med ukjent ansettelsesforhold, og med husholdsoverhoder i en variasjon av fag – murer, støper, maler, skredder, skomaker og snekker – for å nevne de mest hyppige. Her diskuteres håndverkssvenner (5.1B) og «resterende håndverkere» (5.2B) sammen som 5B, ettersom det meste som bør nevnes gjelder for hele håndverkergruppen samlet.

Det kan tenkes at forskjellene både i husholdsoverhodenes egentlige selvstendighetsgrad og i deres håndverksfag gjør at det innad i 5B-kategorien fantes en variasjon i sosial status. Videre kan dette være med på å forklare spredningen i døtrenes yrker. Ulstein nevner et skille mellom elitefag/moderne fag (murer, garver, boktrykker og gullsmed) og laverestilte/gammeldagse fag (skomaker, skredder og snekker) – et skille som hadde mye med inntekt å gjøre.¹⁴⁵ Dersom jeg kun ser på døtre med husholdsoverhoder i disse fagene, finner jeg at en større andel av døtre etter de gammeldagse fagene ble tjenestepiker. Imidlertid er det ikke utelukkende slik, og i tillegg finnes døtre av begge grupper håndverkere i midtre sjikt (syersker) og øvre sjikt (forretningseiere). Skillet virker derfor ikke gunstig for å forutsi døtrenes sosiale posisjon. En bedre forklaring på fordelingen av tjenestetyende døtre, er at mange av husholdsoverhodene innen gammeldagse fag også var husmenn eller innerster, og døtrene ble født utenfor Hamar. Det var antagelig heller dette som hadde større innvirkning på døtrenes valg av yrke.

Fra 5B var det kun én elev, men det var nok ytterligere håndverkerdøtre utenom datasettet som var elever på landsbygda. Selv med dette i betraktning er det antydninger til at håndverkerdøtre gikk noe hyppigere enn andre inn i yrkeslivet fra 15- og 16-årsalderen. I Hamar finner vi fire av disse yngste håndverkerdøtrene med lønnet arbeid, og det var én syerske, to tjenestepiker og én arbeiderske ved melkefabrikken. Når døtre tok lønnsarbeid heller enn å gå på skole, kan én mulig forklaring være at husholdsoverhodets håndverksarbeid ikke var økonomisk stabilt, og at barna derfor måtte bidra til familieøkonomien eller forsørge seg selv så tidlig som mulig.

Av håndverkerdøtre var det relativt høye andeler som ble «selvstendig næringsdrivende» (1A, 3 stk., 5,5% av 5B). Dersom husholdsoverhodene til de selvstendig næringsdrivende døtrene selv var selvstendige, gikk selvstendighetsgrad i arv. Uansett representerer disse tre kvinnene sosialt avansement, og nokså betydningsfullt dersom

---

¹⁴⁵ Ulstein, 1984, s. 72-73.

husholdsoverhodene var ikke-selvstendige. Et eksempel på dette er fotografistinnen Ragnhilda Eriksen. Hun var datter av en skredder, og i 1891 drev hun en populær fotografivirksomhet i Hamar sentrum.¹⁴⁶ I tillegg hadde hun en lengre formell utdanning og opplæring som fungerte som et godt grunnlag for å avansere sosialt, men det at hun i utgangspunktet tok slik utdanning var i seg selv også et større sosialt steg oppover. Like fullt er frøken Eriksen ett av få eksempler fra mitt datasett på at utdanning kunne være nøkkel til sosial fremgang for kvinner i 1891. Hagemann skriver at utdanning fungerte som en slik nøkkel allerede ifra ca. 1870,¹⁴⁷ men i tidsperiode og omfang er denne påstanden nok mer treffende for kvinner først noen tiår senere.

For 5B er det i tillegg en relativt stor andel som ble «håndverkere og håndarbeidende» (3A, 10 stk., ca. 18% av 5B). Disse er et tydelig tegn på at ikke bare sosial posisjon, men også yrkestyper, overproporsjonalt «gikk i arv». Dette menes i bred forstand der døtre av diverse håndverkere for det meste ble syersker. Folketellingen sier ikke om disse kvinnene opererte selvstendig, og diverse forretningsaktiviteter kan være skjult.¹⁴⁸ Det gjør at retningen av den sosiale mobiliteten er vanskelig å finne ut av, men den var antageligvis jevnt over repliserende ettersom husholdsoverhodene hadde den samme type skjulte variasjonen. I tillegg underbygger ikke resultatene her Torvanger sin tese om at håndverkerbarn måtte bli industriarbeidere fordi håndverksfag ble utkonkurrert.¹⁴⁹ «Arbeidere» (4A) utgjør nemlig kun 5 stk. (ca. 9%) av 5B – en lav andel sammenlignet med andre B-kategorier, og ikke et stort og «utkonkurrerende» antall.

4.7 Døtrene av arbeidere

Døtre i kategori 6B er døtre med husholdsoverhoder som hadde manuelt arbeid i en stor variasjon av yrker. 6B er inndelt i tre underkategorier for å kunne si noe mer substansielt om mer spesifikke yrkesgrener. 22 av døtrene hadde husholdsoverhoder som var manuelt arbeidende ved fabrikker eller større virksomhet (6.1B), oftest ved jernbanen eller bryggeriet. Videre hadde 33 døtre husholdsoverhoder som var innerster, jordbruks- eller skogbruksarbeidere (6.2B). Til slutt hadde 39 døtre husholdsoverhoder i resterende manuelt arbeid (6.3B). De vanligste yrkestitlene her var «håndarbeider» (evt. spesifisert hvilken type), «vasker» og «arbeider»/«dagarbeider». Tabell 7 viser blant annet hvordan kvinneyrkene (A-kategoriene) fordelte seg innad i hver 6B-underkategori. Der viser de relative andelene seg å

---

¹⁴⁶ *Fra Hamar og omegns næringsliv ved begyndelsen af det 20de aarhundrede*, (Kristiania: Forlaget Norge, 1908), s. 22. (del I); Informasjon fra folketellingen: Ragnhilda Eriksen, se s. 85.

¹⁴⁷ Hagemann, 2005, s. 49.

¹⁴⁸ Vikström & Ericsson, 2012, s. 412.

¹⁴⁹ Torvanger, 2000, s. 54-55.

være nokså forskjellige for de ulike underkategoriene, slik at enkelte momenter skal kommenteres for underkategoriene hver for seg.

Tabell 7: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 6B etter spesifikke kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene

		Ugifte kvinners yrkeskategori 1891									Totalt
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N
Hovedpersonens yrkeskategori 1865/1875	6.1B	0	0	0	1	7	6	5	2	1	22
	%	0,0	0,0	0,0	4,6	31,8	27,3	22,7	9,1	4,6	100,0
	6.2B	0	0	0	3	4	23	1	2	0	33
	%	0,0	0,0	0,0	9,1	12,1	69,7	3,0	6,1	0,0	100,0
	6.3B	0	1	2	8	6	15	1	5	1	39
	%	0,0	2,6	5,1	20,5	15,4	38,5	2,6	12,8	2,6	100,0
6B	0	1	2	12	17	44	7	9	2	94	
%	0,0	1,1	2,1	12,8	18,1	46,8	7,5	9,6	2,1	100,0	

Kilder: Folketellingen for Hamar 1891 (Digitalarkivet), og landsdekkende folketellingssøk via RHD for 1865 og 1875.¹⁵⁰
6.1B – «Manuelt arbeid i bedrift/fabrikk»; 6.2B – «jordbruks- og skogsarbeidere»; 6.3B – «annet manuelt arbeid».

For 6.1B er andelen døtre som ble fabrikkarbeidere (4A) slående, for en andel på 31,8% er den nest største andelen som 4A utgjør av en B-kategori (etter 8B). Seks av disse syv fabrikkarbeidende døtrene hadde selv en far som var fabrikkarbeider (ca. 27% av 6.1B). Disse seks kvinnene utgjorde egentlig ikke en særlig stor andel av alle de 55 kvinnene i 4A, men jeg vektlegger her de relative andelene sett opp mot størrelsen til B-kategoriene. I dette tilfellet sier det oss at døtre av fabrikkarbeidere mer sannsynlig selv ble fabrikkarbeidere enn døtre etter noen andre B-kategorier (utenom 8B/døtre av «andre») – fabrikkarbeid førte på sett og vis til fabrikkarbeid. De tilsvarende andelene for 6.2B og 6.3B er for øvrig også betydelige, slik at det generelt kan sies at ikke-selvstendig manuelt arbeid «gikk i arv».

Et eksempel på fabrikkarbeid som «gikk i arv» er søstrene Julie og Sofie Gudbrandsdatter som begge arbeidet ved melkefabrikken i 1891 og var døtre av en bryggeriarbeider.¹⁵¹ Det var vanlig at søsken befant seg ved samme arbeidsplass, slik at det er naturlig å tro at søsken generelt hjalp hverandre med innpass i yrker. Ved siden av dette var farens arbeidstype og -miljø sannsynligvis nærliggende og velkjent, geografisk så vel som sosialt, og dermed hjelpsomt for innpass til det lignende fabrikkarbeidet. Samtidig må det påpekes at status mellom fabrikkarbeidende mann/far til fabrikkarbeidende kvinne/datter ikke var direkte lik, ettersom

¹⁵⁰ Digitalarkivet, «Folketelling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist aksessert 13.01.2021); RHD- Registreringssentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020).

¹⁵¹ Informasjon fra folketellinger: Julie Gudbrandsdatter, se s. 83; Sofie Gudbrandsdatter, se s. 85.

kvinnene tjente mindre enn menn. De kvinnelige arbeiderne var «arbeiderklassens bunnsjikt»,¹⁵² men likevel på en måte som var ansett som passende og sånn sett mest nærliggende sosial replikasjon da yrkestype og arbeidsmiljø likevel gikk i arv.

«Elever og studenter» (6A) utgjorde også en nokså stor andel av 6.1B (ca. 23%), men det virker igjen å ha vært en konsekvens av alder i tråd med de fleste andre B-kategoriene presentert hittil, fordi samtlige var 15 år. De representerer sosial replikasjon i sin daværende stilling som elev, uten at vi kan utelukke verken degradering eller avansement senere. Deretter var også «tjenestetyende» (5A) en nokså stor gruppe av 6.1B (6 stk., ca. 27%). Her er det igjen snakk om at ufaglært manuelt arbeid hos husholdsoverhodene førte til ufaglært manuelt arbeid hos døtrene. Den tilsvarende andelen er enda mer betydningsfull som del av døtrene etter jordbruks- og skogarbeidere (6.2B) (ca. 70%). Samtidig ble alle disse født i landbruksområder, og de fulgte sådan den velkjente trenden om bygdejenter som tok tjeneste i byen.¹⁵³ Hamar var nettopp en stadig voksende og sentral innlandsby med gode muligheter for å finne tjenestearbeid. Hvilke døtre som gikk i tjeneste virker mer geografisk og sosialt forutbestemt enn noen andre A-kategorier, med tradisjoner og «mentalitetsbarrierer» som nok også var med på å forhindre at kvinner fra bygda tok andre yrker i større stil. Samfunnet, med tanke på yrkesmuligheter, virker følgelig å ha vært nokså lukket for bygdefødte kvinner sammenlignet med andre kvinner og menn på samme tid. Tjenestearbeid virket antagelig jevnt over sosialt repliserende for arbeiderdøtre, med litt mobilitet nedover for 6.1B-døtre grunnet blant annet inntekt, men motsatt litt mobilitet oppover for noen 6.3B-døtre dersom husholdsoverhodets yrke var i form av løsarbeid.

Det er spesielt interessant når særlig høye andeler av en A-kategori fremkommer, for det kan avsløre forklaringer på lite åpenhet i samfunnet, eller eventuelt trender som bør forklares på et annet vis. Så langt har sosial arv – når yrkestyper og -forhold repliseres på tvers av A- og B-kategoriene – vært en vanlig trend. Det kommer også frem for døtre av «andre arbeidere» (6.3B) der andelen håndverkere/håndarbeidende (3A, ca. 20,5%) er den største for en B-kategori. Åtte døtre utgjør denne andelen. Av dem hadde minst fire et husholdsoverhode som drev med håndarbeid, og for ytterligere tre er det usikkert da overhodene var «dagarbeider» og kunne blitt leid inn til håndarbeid. Søstrene Helga Mathilde og Loise Fredrikke Kristiansen var begge kniplingsarbeidere i 1891, og det samme var deres mor i 1875.¹⁵⁴ Da dette var et uvanlig yrke, ble nok søstrene opplært av moren, og selve yrket gikk derfor i arv. Søstrene ble altså

---

¹⁵² Moum, 1981, s. 51.

¹⁵³ Sogner & Telste, 2005, s. 39.

¹⁵⁴ Informasjon fra folketellinger: Helga Mathilde Kristiansen, se s. 83; Loise Fredrikke Kristiansen, se s. 84.

først og fremst påvirket av sin mor, og det vitner om at mødre påvirket sine døtres yrkesvalg.¹⁵⁵ I de fleste tilfeller vil det dog være skjult i datasettet mitt, siden husholdsoverhodet oftest var en mann, og morens virksomhet utenom «husmor» ikke kom frem.

I alt er det klart for 6.3B, og 6B som helhet, at et flertall av døtrene var i manuelt arbeid, og det var i en større grad enn døtre av ikke-manuelle arbeidere (1B, 2B og 3B). Kun tre døtre av arbeidere hadde ikke-manuelt arbeid, og det var én diakonisse og to butikkjomfruer. Disse døtrene var de som hadde de tydeligste avanserende posisjonene, selv om også noen håndverksarbeidende døtre også kunne ha avansert. Sosialt avansement var uansett kun for et mindretall av barn av arbeidere. Slik Ulstein konkluderer, hadde arbeiderbarn (her: døtre) mindre sjanser til å oppnå høyere posisjoner.¹⁵⁶ I noen grensetilfeller er det usikkert om man kan snakke om sosial replikasjon eller litt sosialt avansement, men her er det uansett ikke nok til å si at det foregikk mye mobilitet oppover fra «underklassen» til «overklassen» (jf. Lindbekk).¹⁵⁷

4.8 Husmannsdøtrene

Tabell 8 viser hvordan døtrene av husmenn fordelte seg på kategoriene for kvinneyrkene. Her hadde altså alle husholdsoverhodene tittelen husmann, eventuelt husmannsenke, eller husmann i kombinasjon med jordbruksarbeider e.l. Der det var spesifisert, stod det alltid «husmann med jord».

Tabell 8: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 7B: absolutte tall og prosentandel av B-kategorien

Hovedpersonens yrkeskategori 1865/1875		Ugifte kvinners yrkeskategori 1891									Totalt
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N
	7B	0	0	2	6	10	83	2	1	0	104
	%	0,0	0,0	1,9	5,8	9,6	79,8	1,9	1,0	0,0	100,0

Kilder: Folketellingen for Hamar 1891 (Digitalarkivet), og landsdekkende folketellingssøk via RHD for 1865 og 1875.¹⁵⁸

I dette underkapittelet blir det nok en gang rettet oppmerksomhet mot de tjenestetyende (5A) ettersom langt de fleste husmannsdøtrene ble dette (ca. 80%). Dersom vi vender om på det, var ca. 36% av tjenestetyende fra husmannsfamilier. Sammenlignet fant Gjerdåker for

¹⁵⁵ Robert L. Miller & Bernadette C. Heyes, «Gender and intergenerational mobility», i *The social mobility of women: Beyond male mobility models* (red.), av Abbott & Payne (Hampshire, UK: The falmer press, 1990), s. 62-63; Van Leeuwen, 2009a, s. 403.

¹⁵⁶ Ulstein, 1984, s. 121.

¹⁵⁷ Lindbekk, 2017, s. 254.

¹⁵⁸ Digitalarkivet, «Folketælling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist aksessert 13.01.2021); RHD- Registreringssentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020).

Ullensaker i 1865 at hele 63% av tjenestetyende var husmannsbarn, og også at 63% av husmannsbarn ble tjenestetyende.¹⁵⁹ Diskrepansen i mine funn sammenlignet med hans skyldes blant annet at hans husmannsgruppe utgjorde en større andel av totalutvalget. Deretter spiller geografiske, kjønnsmessige og tidsmessige forhold inn. Uansett kan jeg, som han, si at husmannsbarn overproporsjonalt ble tjenestetyende, samt at det var et betydelig innslag av husmannsbarn i den samlede gruppen tjenestetyende. Imidlertid ser jeg i større grad enn Gjerdåker, og mer likens Strand,¹⁶⁰ at andre familiebakgrunner enn husmann til sammen var vanligere i gruppen av tjenestetyende i Hamar.

Antallet elever (6A) og hjemmeværende (7A) var veldig lavt, men det er sannsynligvis av samme grunn som for de selvstendige gårdbrukerne (4B) – døtrene av husmenn ble født utenfor, og de bodde nok utenfor Hamar da de hadde status som nettopp elev og hjemmeværende. Videre ble en del av husmannsdøtrene arbeidere (4A, 10 stk., ca 10%), som fabrikkarbeidersker eller vaskepiker. De hadde jevnt over samme geografiske og aldersmessige bakgrunn som de tjenestetyende, slik at annet manuelt arbeid virker som om var et alternativ til å ta tjeneste, men med færre arbeidsplasser. For husmannssønner fra Ullensaker og i Kristiania har det blitt funnet at flertallet ble arbeidere, spesielt da ikke-selvstendige håndverkere ble inkludert.¹⁶¹ For døtre i Hamar var det sammenlignbart altså en del, men langt ifra flertallet som ble arbeidere. Inkludert de seks som ble håndverkere/håndarbeidende (3A), er det snakk om ca. 15% av husmannsdøtre som ble «arbeidere» i vid forstand. Forskjellen fra sønnene i Ullensaker og Kristiania kan komme av at fabrikkarbeid skapte muligheter i hovedstaden en stund før Hamar, og at slike arbeidsplasser først ga yrkesmuligheter for menn, og deretter for kvinner.

Mobilitetsmessig stod både arbeidere og håndverkere/håndarbeidende over tjenestetyende, men mye av dette var likevel lavstatus arbeid som ikke ga betydelig mobilitet oppover fra husmannsstatus – heller omtrentlig sosial replikasjon. Dersom det var litt avansement, gikk det i så fall på en overgang til mer forutsigbart lønnet arbeid. Noen håndverkere, og også butikkjomfruene (2.2A), kan ha opplevd betydelig mobilitet oppover dersom selvstendighetsgrad og arbeidsforhold (lønn, frihet, ikke-manuelt arbeid) var bedret.

4.9 Døtrene av «andre»

I 1891 var det syv døtre i Hamar etter kategorien med betegnelsen «andre» (8B, se tabell 9). Av husholdsoverhodene i «andre» var seks av syv mødre som enten var ugifte, enker eller ikke

---

¹⁵⁹ Gjerdåker, 1974, s. 65.

¹⁶⁰ Strand, 1995, s. 152-153.

¹⁶¹ Gjerdåker, 1974, s. 93, 99; Ulstein, 1984, s. 111.

boende med ektemannen. Med tanke på yrke ble to av husholdsoverhodene understøttet av fattigkassen og én ble opplyst som «lægslem» (fattig). For de fire resterende stod det ingenting der yrke skulle fylles inn, men alle var logerende hos noen andre. Å plassere disse sosialt er ikke rett frem, for muligens kan mangel på et yrke indikere en stor formue. Men her er det trolig snakk om individer som befant seg i lavere kår, da de var logerende hos en husmann eller sammen med andre i laverestilt arbeid.

Tabell 9: Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 fra kategori 8B: absolutte tall og prosentandel av B-kategorien

		Ugifte kvinners yrkeskategori 1891									Totalt
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	
Hovedpersonens yrkeskategori 1865/1875	8B	0	0	0	0	5	1	0	0	1	7
	%	0,0	0,0	0,0	0,0	71,4	14,3	0,0	0,0	14,3	100,0

Kilder: Folketellingen for Hamar 1891 (Digitalarkivet), og landsdekkende folketellingsøk via RHD for 1865 og 1875.¹

Ett av tilfellene viste seg vanskeligere å plassere sosialt vis-à-vis datteren. Det er snakk om en datter som i 1891 ble oppført som «sygelig» og understøttet av Hamar fattigkasse, mens hennes mor var i 1875 en enke og logerende hos en huseier som hadde flere familier boende hos seg.¹⁶² Dersom moren var betalende hos huseieren, hadde hun i hvert fall noen penger selvstendig. Sånn sett var nok datteren dårligere sosialt plassert enn moren, og den sosiale mobiliteten foregikk noe nedover, selv om eventuell sykdom og ikke yrkesstrukturer eller sosial bakgrunn kan ha avgjort dette.

Når det ellers kommer til 8B som kategori, finner vi den omvendte situasjonen fra de øverst plasserte kategoriene. Sammenlignet med husholdsoverhoder fra 8B vil døtrene oftest komme bra ut, for å ha et betalt yrke plasserer seg over å være arbeidsledig eller fattigunderstøttet. De seks 8B-døtrene som ikke er gjort rede for enda, hadde laverestilt manuelt arbeid som fabrikkarbeiderske (4A, 3 stk.), vaskepike utenom tjeneste (4A, 2 stk.) og kokkepike (5A, 1 stk.). Det antyder en viss lukkethet i samfunnet når ingen av de nådde en høyere yrkeskategori enn «arbeidere»/4A, men samtidig var ingen av døtrenes yrker deterministisk bestemt ut fra husholdsoverhodenes stilling – noen yrkesmuligheter og muligheter for litt avansement fantes i dette tilfellet. I likhet med det Lindbekk fant for Trøndelag, virker det nå som om mobiliteten til etterkommere av uetablerte utgjorde en god del av det avansementet som fantes i samfunnet.¹⁶³

¹⁶² Informasjon fra folketellinger: Emma Jensdatter, se s. 83.

¹⁶³ Lindbekk, 2017, s. 249, 254-256.

4.10 Avslutning

Døtrenes yrkesmuligheter og sosiale mobilitet ble klart påvirket av sine husholdsoverhoders yrke og sosiale posisjon. Vi ser for eksempel at fabrikkarbeid og håndverk overproposjonalt gikk i arv, tjeneste var mest representert blant bonde- og husmannsdøtre, og andelen av selvstendig næringsdrivende (1A) og funksjonærer (2.1A og 2.2A) var noe høyere blant døtre fra øvre sosiale lag. I bredere forstand gikk ikke-manuelt arbeid og manuelt arbeid i arv. Der det ikke fantes kvinneyrker som direkte tilsvarte de mannlige husholdsoverhodenes yrker, kan vi fremdeles se yrkesarv i en slik bred forstand. Fra de konkrete eksemplene fremkommer det at arven av yrkestype kunne skje ved kombinasjoner av direkte ansettelse eller opplæring fra husholdsoverhodet, innpass ved bekjentskap til nærmiljøet og yrkesformen, generell yrkesinspirasjon og overføring av kulturell kapital. Den sosiale bakgrunnen determinerte likevel ikke helt kvinnenens yrkesvalg; samfunnet var ikke fullstendig lukket, og vi ser derfor en variasjon av døtrenes yrkestitler for alle B-kategoriene.

Resultatene gjeldende yrkesmuligheter får direkte konsekvenser for den sosiale mobiliteten. Da arv av likt eller lignende yrke var vanlig, ble følgelig omtrentlig sosial replikasjon vanlig. I alt foregikk replikasjon mer enn sosial mobilitet oppover og nedover til sammen. Hvis vi videre kun anser de som var sosialt mobile, foregikk det mer mobilitet nedover enn oppover. Akkurat dette stemmer overens med annen forskning internasjonalt og i Norge.¹⁶⁴ For døtre etter husholdsoverhoder i de øverste kategoriene antyder resultatene liten eller ingen mobilitet oppover (det gjelder døtre av «embetsmenn og øvre funksjonærer» (1B), «selvstendig næringsdrivende» (2B) og til dels «funksjonærer» (3B)). Disse mannlige yrkene ga nemlig ikke særlige muligheter for kvinner å avansere ifra, og sammenligning med mannlige yrker ga derfor ofte resultater av degradering. Slik var det ikke i like stor grad for døtre med lavere sosial bakgrunn, for enkelte kvinnelige yrker kunne være bedre plassert enn yrkene til husholdsoverhodene herfra.

Det samme kvinneyrket kan rimelig defineres som repliserende fra øvre B-kategorier og avanserende fra lavere B-kategorier. For eksempel er en lærerinne (2.1A) sosialt over en husmann (7B), men på lik sosial linje som en lærer (3.1B). Det er grunnleggende for å forstå at det er hovedsakelig fra lavere sosiale bakgrunner at avansement foregikk, på tross av at døtrene herfra gjennomsnittlig hadde lavere plasserte yrkesstillinger enn andre døtre. Avansement foregikk i det hele nokså lite, men der vi best kan se det hos døtre av bønder (4B), arbeidere (5B), husmenn (7B) og andre (8B). Imidlertid skjedde degradering fra omtrent alle B-

---

¹⁶⁴ Kaelble, 1981, s. 22; Ulstein, 1984, s. 203.

kategorier, og i antall var arbeidsplassene for kvinner mange flere blant lavere manuelle yrker – innen håndverk, dagarbeid, fabrikkarbeid og tjenestearbeid. Dette er grunner til at det totalt foregikk mer degradering enn avansement i 1891. Det er også rimelig at dette gjaldt særlig for *unge* kvinner, fordi avansement gjennom senere karriere eller ekteskap var vanlig.¹⁶⁵ Likevel reflekterer de overnevnte sosiale mobilitetstrekkene reelle yrkesmuligheter i en sentral og definerende del av kvinnenens liv.

Ved flere tilfeller er det tydelig at andre individuelle faktorer spilte inn på Hamarkvinnens yrkesmuligheter og sosiale mobilitet i 1891. Alder og fødested/geografisk bakgrunn var to slike faktorer som til tider kunne indikere sterkere enn sosial bakgrunn hvilket yrke en kvinne hadde. Dermed kunne det minske graden av påvirkningen som den sosiale bakgrunnen alene fikk for innpasset til et visst yrke. Særlig to slike påvirkningslinjer er tydelige i 1891. Det første er fødested ved skillet by/landbruksområde som virket sterkt inn på hvilke kvinner som tok tjeneste; kvinner født på bygda tok mye oftere tjeneste en kvinner født i by. Dette var en fellesnevner på tvers av B-kategorier, slik at geografisk bakgrunn indikerte sterkere akkurat hvem som ble tjenestetøyende enn sosial bakgrunn. Den andre påvirkningen som er tydelig, er alderens påvirkning særlig på hvem som ble elever og tjenestetøyende, litt avhengig av sosial bakgrunn. Døtrene på 15 og 16 år i alle B-kategorier var altså ofte elever, men døtrene født på bygda kunne alternativt være tjenestetøyende.

Alder og fødested virket inn i et komplekst samspill med sosial bakgrunn, ved å kunne spille inn både uavhengig og avhengig B-kategoriene. Forventninger, tradisjoner og mentalitetsbarrierer kan sees i sammenheng med sosial bakgrunn, og samtidig lokalkultur, kjønnsroller og aldersbetingelser. De spilte sammen særlig for å skape sosial replikasjon, eller eventuelt degradering som var kjønnsavhengig og dermed sannsynligvis ofte medregnet. Dette viser at sosial mobilitet og replikasjon aldri kan anses som et produkt av isolerte faktorer, men består av et komplekst samspill av elementer som verken den gang eller nå er tydelig adskilte.

Grunner for mye sosial replikasjon, og dernest degradering, i 1891 lå altså dels på tradisjoner. Dels lå det også på et strukturelt samfunnsnivå i en yrkesstruktur med relativt lite variasjon i kvinneyrker, samt lite spredning i lønnsarbeidsplasser utover tjeneste-, fabrikk- og håndverksarbeid. Resultatene for Hamar indikerer derfor at det reelle tilbudet av arbeidsplasser enda ikke muliggjorde omfattende sosial mobilitet for unge kvinner. Det gjaldt særlig oppover, for antall funksjonærarbeidsplasser var fremdeles nokså lavt i 1891.

Teoriene presentert i delkapittel 1.5 tilsier at lite sosial mobilitet betyr lite modernisering

---

¹⁶⁵ Lindbekk, 2017, s. 245-246; Modalsli (2017), (sist aksessert 02.11.2020), s. 8; Torvanger, 2000, s. 78.

i samfunnet, der moderniseringsgraden vises i reelle yrkesmuligheter. Den store graden av sosial replikasjon betyr derfor at modernisering ikke hadde kommet langt nok til å sannsynliggjøre frie yrkesvalg og sosial bevegelse for unge ugifte kvinner flest. Tross Hamars vekst med industriarbeidsplasser og kvinners nokså nye utdanningsmuligheter, var reelle yrkesmuligheter fremdeles sosialt begrenset i 1891. For eksempel var mangelen på variasjon i arbeidsplasser med på å gjøre at kvinner i realiteten ikke fikk mulighet til å utnytte sine nye utdanningsmuligheter. Da er det lite belegg for at et fritt og åpent «klassesamfunn» eksisterte for unge ugifte kvinner ved dette tidspunktet, noe som motstrider innholdet i teorien om overgangen fra et standssamfunn til et klassesamfunn.¹⁶⁶

Den begrensede moderniseringsgraden forstått ved lite sosial mobilitet, bør oppfattes med særlig to forbehold. For det første: Selv om avansement var sjeldent, skjedde det for noen unge kvinner. Dette kan indikere at modernisering var på et stadium som begynte å åpne for sosialt uavhengige yrkesmuligheter. For det andre er det vanskelig å karakterisere graden av sosial mobilitet/replikasjon, og dermed hvordan modernisering var påvirkende, uten å se det i sammenhenger over tid. Dette skal gjøres i det påfølgende kapittelet som omhandler Hamarkvinnene i 1910, og det vil gjøre det lettere å forstå hva et relativt mer moderne samfunn kunne innebære for kvinners yrkesmuligheter og sosiale mobilitet.

---

¹⁶⁶ Jf. Delkapittel 1.5; Semmingsen, 1954.

5. Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910

5.1 Innledning

Dette kapittelet omhandler gruppen av ugifte kvinner mellom 15 og 30 år som bodde i Hamar i 1910. Deres mobilitet måles ut ifra deres husholdsoverhode sitt yrke i enten 1891 eller 1900. Hovedspørsmålet for dette kapittelet er: «På hvilke måter påvirket sosial bakgrunn unge ugifte kvinner i Hamar sine yrkesmuligheter, og hvordan foregikk deres sosiale mobilitet i 1910?». Denne problemstillingen belyses via underproblemstillingene for 1910: «Hvordan kunne kvinners alder, fødested og sosiale bakgrunn sammen påvirke deres yrkesmuligheter i 1910?», og «hvordan endret unge ugifte kvinner i Hamar sine yrkesmuligheter og sosiale mobilitet seg mellom 1891 og 1910? Hvordan var modernisering med på å endre yrkesmulighetene og den sosiale mobiliteten».

Svaret på hovedspørsmålet kommer tydeligst frem i kontrast med resultatene fra 1891, og noen av underspørsmålene reflekterer nettopp det. Sammenligning mellom 1891 og 1910 vil derfor være et nytt element som vektlegges her. I denne sammenligningen vil det oftest være andelsfordelingene mellom A-kategoriene, heller enn absolutte tall, som evalueres.

Tabell 10: Generasjonsmobilitet etter generelle B-kategorier 1891/1900-1910: absolutte tall

		Ugifte kvinners yrkeskategori 1910									Totalt	
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N	%
Hovedpersonens yrkeskategori 1891/1900	1B	0	4	6	3	0	1	5	8	1	28	4,0
	2B	3	5	35	7	5	33	14	48	0	150	21,5
	3B	6	13	29	13	2	24	25	58	1	171	24,5
	4B	2	2	8	6	2	58	12	0	0	90	12,9
	5B	0	0	10	10	10	21	2	9	0	62	8,9
	6B	0	4	24	14	16	64	4	22	1	149	21,3
	7B	0	0	1	9	1	36	0	1	1	49	7,0
	8B	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0
Totalt	N	11	28	113	62	36	237	62	146	4	699	
	%	1,6	4,0	16,2	8,9	5,2	33,9	8,9	20,9	0,6		100,0

Kilder: Data fra IPUMS for 1910, folketellingssøk i 1891-tellingen (Digitalarkivet) og folketellingssøk via RHD for 1900.¹⁶⁷

Hovedoversikten over resultatene for 1910 er presentert i tabell 10. Allerede med denne grove oversikten kan vi se noen trender gjeldende Hamar-kvinnene fremkomme. For B-kategoriene kan vi, sammenlignet med 1891, se en betydelig større andel døtre av «selvstendig

¹⁶⁷ Digitalarkivet, «Folketelling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist aksessert 13.01.2021); Minnesota Population Center, *Integrated Public Use Microdata Series*, International: Version 7.2 (Minneapolis, MN, USA: IPUMS, 2019); RHD - Registreringssentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020)

næringsdrivende» (2B) og «funksjonærer» (3B), og samtidig en mindre andel døtre av «håndverkere» (4B) og «husmenn» (7B). For A-kategoriene kommer det blant annet frem at en vesentlig større andel døtre ble «funksjonærer innen serviceyrker» (2.2A), og til gjengjeld ble en mindre andel «arbeidere» (4A) og «tjenestetyende» (5A). Disse tallene har med alle kapitlenes spørsmål å gjøre. Underliggende er nemlig nye og spesifikke overganger mellom A- og B-kategorier, samt faktorer som virket inn på nye måter for Hamar-kvinnene sine yrkesmuligheter og sosiale mobilitet. Dette skal jeg videre gå inn på mer nøye i underkapitler inndelt etter B-kategoriene slik som i det forrige kapitlet. Igjen vil annen relevant litteratur trekkes inn, men i dette kapitlet vil det grunnet tidsperiode i mindre grad bli trukket inn de norske oppgavene som omhandler sosial mobilitet.

5.2 Døtrene av embetsmenn og øvre funksjonærer

Fra tabell 11 kan vi se at det var 28 døtre av «embetsmenn og øvre funksjonærer» (1B) i Hamar i 1910. Av husholdsoverhodene sine yrker var de vanligste «skipskaptein» e.l. (6 stk.) og «skolebestyrer» e.l. (4 stk.). Det var også noen få ingeniører, prester, redaktører, kommandersersjanter, leger, fogder og sakførere. Sammenlignet med 1891 var det 11 flere døtre av 1B i 1910, noe som tyder at det mot slutten av 1800-tallet ble flere arbeidsplasser for husholdsoverhodene innen 1B-yrkene i Hamar. Samtidig var økningen i tråd med den generelle befolkningsøkningen i byen, slik det ikke var snakk om usedvanlige nye muligheter.

Tabell 11: Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910 fra kategori 1B: absolutte tall og prosentandel av B-kategorien

Hovedpersonens yrkeskategori 1891/1900		Ugifte kvinners yrkeskategori 1910									Totalt
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N
1B		0	4	6	3	0	1	5	8	1	28
	%	0,0	14,3	21,4	10,7	0,0	3,6	17,9	28,6	3,6	100,0

Kilder: Data fra IPUMS for 1910, folketellingssøk i 1891-tellingen (Digitalarkivet) og folketellingssøk via RHD for 1900.¹⁶⁸

Når andelene mellom 1891 og 1910 sammenlignes, er de mest merkbare forskjellene at «elever og studenter» (6A) og «tjenestetyende» (5A) gikk ned, mens andelen «funksjonærer innen serviceyrker» (2.2A) og «håndverkere og håndarbeidende» (3A) gikk opp. Det virker som om alder spilte inn på disse forskjellene, fordi det var kun én datter under 17 år, og hun var derfor den eneste det er å forvente at var elev på gymnas. Av de resterende døtrene i 6A,

¹⁶⁸ Digitalarkivet, «Folketælling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist aksessert 13.01.2021); Minnesota Population Center, *Integrated Public Use Microdata Series*, International: Version 7.2. (Minneapolis, MN, USA: IPUMS, 2019); RHD - Registreringssentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020)

var tre spesifisert som elever ved lærerskolen, og én var student. De var alle i tidlig 20-årene. Med adgang til lærerseminaret etter loven fra 1890 ser kvinner ut til å ha hatt en ny inngangsport til en høyere sosial posisjon som lærer.¹⁶⁹ Foruten lærerstudentene var nemlig også tre av 1B-døtrene lærerinner. Det at Hamar var «skolebyen», var en lokal faktor som skapte mange arbeidsplasser for lærerinner der. Dette gjaldt egentlig også for 1891, men enda mer i 1910 med de nye lærerstudentene som utgjorde den større forskjellen mellom årene. Med tanke på sosial mobilitet var de i tilknytning lærerinneryrket i en form for sosial nedgang, men likevel det nærmeste replikasjon kvinner kunne vanligvis komme til de mannlige 1B-yrkene.

Noen av de andre yrkesandelene ble større samtidig som at hovedsakelig andelen elever gikk ned. Det var blant annet fordi mange av kvinnene ikke var i skolealder. I stedet gikk kvinnene inn i et yrke, med en rekke ulike stillinger: lærerinne (3 stk.), telefonistinne (1 stk.), kontordame (3 stk.), kasserske (2 stk.), butikkjomfru (1 stk.), syerske (3 stk.) og husbestyrerinne (1 stk.). For 1B-døtrene ser vi sådan et mye større mangfold i yrkestitler i 1910 enn i 1891. Ved siden av alder var antagelig Hamars byvekst en av grunnene til at det nå var flere kvinner fra 1B som arbeidet i yrkene listet ovenfor. Det har nok også med et gradvis endret kvinnesyn som medførte en utvidelse av hva som ble ansett som passende kvinnearbeid, uten å si at dette var fullstendig fraværende i 1891. Det at så langt flere kvinner var i funksjonæryrker, er i tråd med funnene til både Sundal og Dahl for henholdsvis Trondhjem og Fredrikshald, samt byene i landet ellers.¹⁷⁰ Derfor ser det ut til at Hamar var i en lignende utvikling som mange andre norske byer.

Det som også kommer frem, er en tydeligere sosial nedgang for flere kvinner fra 1B, og det har med å gjøre at kvinnene i 1910 heller var i yrkeslivet enn hjemmeværende eller elever (som er mer uavklarte repliserende posisjoner). Dette er fordi inngang til yrkeslivet nesten alltid innebar degradering for døtre av embetsmenn og øvre mannlige funksjonærer. Et eksempel er husbestyrerinnen Aagot Heiberg som var datter av en høyesterettsadvokat.¹⁷¹ Fra 1904 kunne kvinner bli sakførere og advokater, men selv med den formelle tillatelsen var inngangsterskelen for kvinner veldig høy.¹⁷² Kari Melby skriver også at selv for de få kvinnene som fikk slik utdanning, var utdanningen langt fra en garanti at kvinnen følgelig kunne gå inn i det tilhørende

---

¹⁶⁹ Hagemann, 2005, s. 36; Krogsrud & Krogsrud, 2017, s. 32. Seminaret på Hamar tok faktisk opp kvinner for første gang i 1889. Det var fem kvinner som fikk adgang det året etter spesiell søknad (Krogsrud & Krogsrud, 2017, s. 34.)

¹⁷⁰ Dahl, 2020, s. 75; Hagemann, 2005, s. 46; Sundal, 2018, s. 51-52.

¹⁷¹ Informasjon fra folketellinger: Aagot Heiberg, se s. 82.

¹⁷² Fuglum, 1988, s. 394.

høytstående yrket.¹⁷³ Det virket antagelig mer innlysende og lettere å lete etter arbeid i yrker som krevde mindre høyere utdanning og som kvinner allerede befant seg innen, men disse yrkene var ikke på sosialt nivå med husholdsoverhodenes yrker. Det gjør at vi kan utskille mer sosial nedgang, og en mindre sterk tendens til arv av sosial posisjon, for 1B-døtre i 1910 enn i 1891. Imidlertid er det sannsynlig at det er mer en konsekvens av døtrenes spesifikke alderssammensetning i de to årene, for hadde flere døtre vært eldre i 1891, ville de også hatt yrker i nedadgående posisjon. På lignende måte som i 1891, søkte 1B-døtrene mot de høyest passende og vanlige yrkene som Hamars arbeidsmarked tilbød.

5.3 Døtrene av selvstendig næringsdrivende

Tabell 12: Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910 fra kategori 2B etter spesifikke kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene

		Ugifte kvinners yrkeskategori 1910									Totalt
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N
Hovedpersonens yrkeskategori 1891/1900	2.1B	2	0	14	2	1	2	6	16	0	43
	%	4,7	0,0	32,6	4,7	2,3	4,7	14,0	37,2	0,0	100,0
	2.2B	0	4	8	1	4	5	5	20	0	47
	%	0,0	8,5	17,0	2,1	8,5	10,6	10,6	42,6	0,0	100,0
	2.3B	1	1	13	4	0	26	3	12	0	60
	%	1,7	1,7	21,7	6,7	0,0	43,3	5,0	20,0	0,0	100,0
	2B	3	5	35	7	5	33	14	48	0	150
	%	2,0	3,3	23,3	4,7	3,3	22,0	9,3	32,0	0,0	100,0

Kilder: Data fra IPUMS for 1910, folketellingssøk i 1891-tellingen (Digitalarkivet) og folketellingssøk via RHD for 1900.¹⁷⁴ 2.1B – «kjøpmenn og foretakseiere»; 2.2B – «småkjøpmenn og eiere av småforetak»; 2.3B – «selvstendige håndverkere».

Tabell 12 viser fordelingen av døtre av de «selvstendig næringsdrivende» (2B), fordelt etter de tre underkategoriene. I det hele er kategorien 2B mye større sammenlignet med 1891, for den vokste fra 63 til 150. Selvstendig næringsdrift ble derfor i tidsrommet 1865/75-1891/1900 mye vanligere blant husholdsoverhodene for døtrene i Hamar, og veksten var også overproporsjonal til befolkningsveksten i Hamar og i Norge.¹⁷⁵ De 43 døtrene fra 2.1B hadde husholdsoverhoder som oftest var kjøpmenn, enten uspesifisert eller spesifisert til blant annet kolonial, manufaktur,

¹⁷³ Kari Melby, «Arbeid og forsørgelse», i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* (red.), av Hagemann, Melby, et al. (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020), s. 351-352.

¹⁷⁴ Digitalarkivet, «Folketælling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist aksessert 13.01.2021); Minnesota Population Center, *Integrated Public Use Microdata Series*, International: Version 7.2. (Minneapolis, MN, USA: IPUMS, 2019); RHD - Registreringsentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020)

¹⁷⁵ Se delkapittel 3.4 for Hamars befolkning, og Statistisk sentralbyrå (u.å.), «Fakta om befolkningen» (sist aksessert 16.02.2021). for landets befolkning. Tallene 63 og 150 delt på befolkningstallene i hhv. f.eks. 1875 og 1900 gir en del større proporsjoner det sistnevnte året.

bokhandel eller trelast. 47 døtre hadde husholdsoverhoder som var småkjøpmenn eller eiere av småforetak (2.2B). Overhodene var innen en rekke mindre handelsvirksomheter (som kjøtt-, ved-, papir-, klut- og skraphandel) eller gårdeiere/huseiere i by. 60 var døtre av selvstendige håndverkere (2.3B), der de vanligste håndverkene var desidert skredder og skomaker, men det var også et lite utvalg hver av blant annet malere, urmakere, smeder og snekkere.

For alle underkategoriene, og 2B som helhet, er det tydelig at andelen «funksjonærer innen serviceyrker» (2.2A) og «tjenestetyende» (5A) økte mellom 1891 og 1910. Det finnes flere grunner til økningen i disse sektorene. En grunn for økningen i begge kategoriene var at det var færre hjemmeværende døtre, for døtre av selvstendig næringsdrivende gikk tidligere inn i yrkeslivet i 1910 enn i 1891. Det at flere gikk inn i tjenestearbeid kan også skyldes at det var flere døtre av de selvstendig næringsdrivende som kom fra landbruksområder i 1910 enn i 1891, og disse tok oftere tjeneste.¹⁷⁶ Økningen i andelen funksjonærer skyldes blant annet at denne sektoren var i vekst i Hamar, og at det gradvis hadde blitt passende for kvinner fra øvre samfunnslag å inneha disse stillingene.¹⁷⁷

Når det gjelder sosial mobilitet, fremkommer det også en større todeling i tråd med todelingen i yrkesmulighetene. Funksjonæryrker (2.2A) ga muligheter som ikke innebar betraktelig sosial nedgang for døtre av selvstendig næringsdrivende. Også den degraderingen som var fra for eksempel kjøpmannsstatus, behøvde ikke å bli ansett som kritisk. Å være butikkdame eller ekspeditrise var jo fremdeles innen salgsbransjen, og kunne muligens være et steg på veien mot egen selvstendig næringsdrift.

På den andre siden var de i tjenestearbeid i større sosial nedgang. Minda Fuglseth, for eksempel, var en malermesterdatter fra Hamar og en tjenestepike i 1910.¹⁷⁸ Graden av hennes sosiale nedgang kom jo an på hvor vellykket faren var i sitt yrke, men det er uansett snakk om en degradering i selvstendighetsgrad og lønn, men samtidig også noe i tråd med det som var oppfattet som vanlig for kvinner. De tjenestetyende var også enten yngre og oftere fra landbruksområder enn funksjonærene, slik at arbeidet deres var mer tradisjonstungt og ansett som et kortere livsstadium før de etablerte seg. Det var derfor også flere i posisjonen til kvinner slik som oppvarningsjomfruen Aasta Solberg som var fra et landbruksområde (Østre Toten), og var datter av en «maler for egen regning» som også var en innerst.¹⁷⁹ Muligens kan slike

---

¹⁷⁶ Anna Jorunn Avdem & Kari Melby, *Oppe først og sist i seng: Husarbeid i Norge fra 1850 til i dag*, (Oslo: Universitetsforlaget, 1985), s. 95.

¹⁷⁷ Hagemann, 2005, s. 45-46.

¹⁷⁸ Informasjon fra folketellinger: Minda Fuglseth, se s. 84.

¹⁷⁹ Informasjon fra folketellinger: Aasta Solberg, se s. 82.

kvinner heller anses som å bringe videre tradisjonen fra landbruksfamilier med fedre som hadde håndverk ved siden av landbruksarbeidet.

Både tjenestearbeid og funksjonæryrker rekrutterte med tiden kvinner med bredere geografisk og sosial bakgrunn. For de i tjeneste gir dette mening fordi antall kvinner i tjeneste økte litt generelt (fra 228 til 237 stk.), mens andelen som kom fra direkte tilknytning til landbruk (bønder/4B og husmenn/7B) var i nedgang. Med andre ord kunne ikke de tjenestearbeidende bli rekruttert på likt grunnlag som i 1891, for flere måtte bli rekruttert fra kategoriene utenom gårdbruker og husmann. For eksempel var det flere døtre av håndverksmestere som ble født og oppvokst i Hamar som ble tjenestetyende i byen. Funksjonæryrker på sin side rekrutterte på et bredere geografisk og sosialt grunnlag fordi denne sektoren var i såpass sterk vekst at den ikke kunne være selvrekrutterende. Det sistnevnte finner også Lindbekk for sønner og døtre i Trøndelag noen tiår før,¹⁸⁰ men jeg ser det altså tydeligere for Hamar-kvinnene først i 1910 da funksjonærgruppen (både 2.1A og 2.2A) først var betraktelig stor. Som nevnt i delkapittel 3.4 hadde denne kategorien vokst mer i Hamar enn andre byer, slik at dette kan være en mer eller mindre unik utvikling for Hamar i akkurat dette tidsperspektivet.

Andelene «elever og studenter» (6A) og «hjemmeværende» (7A) sank for alle 2B- underkategoriene mellom 1891 og 1910. Det virker som om aldersfordelingen foregikk annerledes i 1910, og det spilte inn på disse andelene. Elever fantes i et større spekter av aldre, da flere elever var på lærerskolen etter fylte ca. 20 år. Det var også flere hjemmeværende som var 15 og 16 år (og eldre) slik at hjemmeværendestatus virker nå å ha vært et alternativ, og ikke bare et etterstadium, til elevstilling. For døtrene av selvstendig næringsdrivende var andelene likevel lavere enn i 1891, hovedsakelig fordi disse døtrene gikk inn i yrkeslivet hyppigere og tidligere enn før, gjerne før fylte 20 år. Særlig tjenestetyende (5A), men også funksjonærer (spesielt 2.2A), tok lønnet arbeid tidlig. Døtrene av småkjøpmenn (2.2B) skiller seg litt ut her, fordi der var det flere hjemmeværende døtre over 20 år. Grunnen til dette kan fremdeles være at de utførte arbeid i familiebedrift, men at dette var skjult i folketellingene.

Noen andre andeler var også forskjellige mellom 1891 og 1910, men mer spesifikt tilknyttet noen underkategorier av 2B og grunner tilhørende de. For 2.1B gjelder dette «selvstendig næringsdrivende» (1A), som i 1910 hadde to tilhørende døtre (ca. 4,5%). Til forskjell fra 1891 (da det var 0 stk.) viser de to kvinnene at det var muligheter for dem innen selvstendig næringsdrift på lignende sosialt nivå som sine fedre. Likevel virker terskelen for

---

¹⁸⁰ Lindbekk, 2017, s. 262-263.

dette fremdeles å ha vært høy, kanskje spesielt for *unge* kvinner.¹⁸¹

For 2.1B-døtre i 1910 bør det også nevnes at særlig andelene til «håndverkere og håndarbeidende» (3A) gikk ned sammenlignet med 1891 (fra ca. 18% til ca. 4.5%). Andelen gikk ned mest på grunn av at tre søstrene i 1891 trakk den andelen ekstraordinært opp den gang. Andelen håndverkere/håndarbeidende var også synkende for døtrene av selvstendige håndverkere (2.3B), slik at det i 1910 var mindre tydelig at yrkestype og status gikk i arv for disse døtrene. I antall var arbeidsmarkedet for 3A nokså stabilt mellom 1891 og 1910 (fra 5 til 4 for 2.3B, og 53 til 62 i alt), mens antall håndverksmestere var nesten fordoblet blant husholdsoverhodene. Disse økningene hold ikke tritt, og det kan skyldes at det først etter 1900 ble merkbart at håndverksmuligheter stagnerte, blant annet muligens grunnet utkonkurrering fra fabrikkarbeid.¹⁸² I så fall merket ikke 2.3-døtrene noe utvidelse i fabrikkarbeidsmuligheter, for ingen av disse døtrene arbeidet i fabrikk. De gikk som nevnt heller inn i funksjonæryrker i servicesektoren eller i tjenestearbeid, og tjeneste var da hovedsakelig sektoren som opprettholdt arv av manuelt arbeid for håndverksmesterdøtrene.

5.4 Døtrene av funksjonærer

Tabell 13: Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910 fra kategori 3B etter spesifikke kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene

		Ugifte kvinners yrkeskategori 1910									Totalt N
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	
Hovedpersonens yrkeskategori 1891/1900	3.1B	5	8	18	3	1	14	19	34	0	102
	%	4,9	7,8	17,7	2,9	1,0	13,7	18,6	33,3	0,0	100,0
	3.2B	1	5	11	10	1	10	6	24	1	69
	%	1,5	7,3	15,9	14,5	1,5	14,5	8,7	34,8	1,5	100,0
	3B	6	13	29	13	2	24	25	58	1	171
	%	3,5	7,6	17,0	7,6	1,2	14,0	14,6	33,9	0,6	100,0

Kilder: Data fra IPUMS for 1910, folketellingssøk i 1891-tellingen (Digitalarkivet) og folketellingssøk via RHD for 1900.¹⁸³
3.1B – «overordnede funksjonærer»; 3.2B – «underordnede funksjonærer».

¹⁸¹ Dette viser bl.a. Rinke for to gater i Bergen der det var relativt få selvstendig næringsdrivende kvinner som var 20-30 år både i 1865 og i 1900. (Rinke, 2020, s. 93.). Det kommer også frem i folketellingen av 1910 antall selvstendig næringsdrivende under 30 år er lav: [Den trykte folketellingen for 1910 (3)]: Norges offisielle statistikk, «Folketellingen i Norge. Sjette Hefte. 1. desember 1910» (først publisert 1914) (sist akseptert 25.03.2021), s. 171. Derfor er det nok ikke uvanlig at terskelen var høy både alders- og kjønnsavhengig.

¹⁸² Denne grunnen til stagnering i håndverksutøvere har blitt poengtert av bl.a. Fuglum, 1988, s. 308; Torvanger, 2000, s. 54-55.

¹⁸³ Digitalarkivet, «Folketelling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist akseptert 13.01.2021); Minnesota Population Center, *Integrated Public Use Microdata Series*, International: Version 7.2. (Minneapolis, MN, USA: IPUMS, 2019); RHD - Registreringssentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020)

I 1910 var det 171 døtre av «funksjonærer» (3B) i Hamar, hvorav 102 var døtre av «overordnede funksjonærer» (3.1B) og 69 var døtre av «underordnede funksjonærer» (3.2B) (tabell 13). For husholdsoverhodene i 3.1B var de vanligste yrkene lokomotivfører eller overkonduktør (27 stk.), fabrikk-/bedriftsmester e.l. (22 stk.) og lærer (17 stk.). I tillegg var en del kasserere og banemestere. For 3.2B var de vanligste yrkene konduktør/underkonduktør (16 stk.), inspektør/kontrollør/oppsynsmann (10 stk.) og vognmann e.l. (8 stk.), men det var også en del kontorister, handelsbetjenter og politikonstabler.

Vi ser at funksjonærkategorien til husholdsoverhodene vokste betraktelig i perioden 1865/75-1891/1900 – fra 41 til 171 personer. Det skjedde overproposjonalt med befolkningsveksten i Norge og Hamar. En del av veksten var på grunn av utvidelsen i jernbanesektoren i Hamar,¹⁸⁴ noe som var spesielt for byen, uten at det var ekstraordinært for landet for øvrig at funksjonærarbeidsplasser for menn økte.¹⁸⁵ Det er verdt å nevne ettersom det gir grunn til å tro at husholdsoverhodene, som hovedsakelig var menn, først merket på effektene av et «åpnere» samfunn med flere muligheter i øvre yrkessektorer. Deretter kan døtrene ha opplevd det samme, men hvorvidt de merket det grunnet avgrenset sosial yrkesarv eller direkte og allmentreffende modernisering, vil komme tydeligere frem for resultatene for lavere yrkesgrupper.

For døtrene av funksjonærer gjaldt mange av de samme endringene mellom 1891 og 1910 enten de var døtre av overordnede eller underordnede funksjonærer. De skal derfor kommenteres felles. Særlig andelene av «selvstendig næringsdrivende» (1A) og «funksjonærer innen serviceyrker» (2.2A) gikk merkbart opp, mens «arbeidere» (4A) og «tjenestetyende» (5A) gikk mest ned. Andelsmessig var kategoriene av «selvstendig næringsdrivende» (1A), «funksjonærer utenom serviceyrker» (2.1A), elever (6A) og hjemmeværende (7A) noe over gjennomsnittlig sammenlignet med døtrene i de andre B-kategoriene. Det betyr at funksjonærdøtre i 1910, i likhet med 1891, gikk oftere inn i ikke-manuelt arbeid enn en del andre døtre. Dessuten er dette tydeligere enn i 1891, da døtrene i 1910 i enda større grad befant seg i de øvre kategoriene og vekk fra særlig arbeider- og tjenestekategoriene (4A og 5A).

Fremdeles var det få funksjonærdøtre som avanserte sosialt, men vi ser mer enn i 1891 noe i retning det Torvanger fant for Bergen i 1875-1891; funksjonærbarn var de som viste mest kapasitet til å nå de høyest sosiale yrkesstillingene.¹⁸⁶ Sosial bakgrunn var mest sannsynlig en fordel i dette, og om ikke det medførte mobilitet oppover, fantes det i alle fall muligheter til

---

¹⁸⁴ Slik diskutert i delkapittel 3.4

¹⁸⁵ Fuglum, 1988, s. 189; Hagemann, 2005, s. 35, 46.

¹⁸⁶ Torvanger, 2000, s. 38.

omtrentlig sosial replikasjon i stillinger som ekspeditrise (10 stk.), lærerinne (5 stk.), telegrafistinne/telefonistinne (5 stk.), kontordame (4 stk.), farmasøyt (1 stk.) og bokholder (1 stk.), for å nevne noen.

Det er slående at andelen «selvstendig næringsdrivende» (1A) var på sitt største hos funksjonærdøtre (både 3B som helhet, og særlig 3.1B). Disse døtrene kan være representanter for i hvert fall noe sosial mobilitet oppover, og derfor ser det ut til at 3B-døtre fant flere avansementsmuligheter i 1910 enn i 1891, der omtrent ingen avanserte. Det kan illustreres ved søstrene Annie Rundle og Margit Guldhall Trelease fra Verdal. I 1910 var de innehavere av en broderiforretning i Hamar med minst to andre ansatte. Deres far var bestyrer av Verdals nikkelverk i 1891.¹⁸⁷ Det at de var to innehavere innebar mer penger og energi for bedriften, og det kan tenkes at det muliggjorde eiet. I tillegg kunne deres fars status og kulturelle kapital ha hjulpet dem frem, og også monetær kapital dersom de arvet da faren døde. Om det var mobilitet oppover, var det i så fall i en liten grad, og mest tilknyttet selvstendighet i yrket og at de var arbeidstakere. De drev også virksomhet med mindre handelsvarer som var en slags forlengelse av tradisjonelle anliggender for kvinne, altså håndverk. Slik type virksomhet fant Larsen at var vanlig for næringsdrivende kvinner i Kristiania, og Rinke fant lignende for Bergen.¹⁸⁸ Det betyr at yrkesvalgene og næringsdrift hadde det vi i dag har en tendens til å anse som begrensninger for kvinner, men som den gang var det et nytt mulighetsrom som åpnet seg for noen.

5.5 Bondedøtrene

Tabell 14: Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910 fra kategori 4B: absolutte tall og prosentandel av B-kategorien

Hovedpersonens yrkeskategori 1891/1900		Ugifte kvinners yrkeskategori 1910									Totalt
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N
4B		2	2	8	6	2	58	12	0	0	90
	%	2,2	2,2	8,9	6,7	2,2	64,4	13,3	0,0	0,0	100,0

Kilder: Data fra IPUMS for 1910, folketellingssøk i 1891-tellingen (Digitalarkivet) og folketellingssøk via RHD for 1900.¹⁸⁹

Fra folketellingsmaterialet har jeg funnet 90 døtre av bønder i Hamar i 1910 (tabell 14). Det var døtre av husholdsoverhoder med titler som gårdbruker, gårdeier, selveier, føderådsmann/-enke eller forpakter. Som i 1891, var disse døtrene hovedsakelig innflyttere til Hamar. Ettersom

¹⁸⁷ Informasjon fra folketellinger: Annie Rundle Trelease, se s. 82; Margit Guldhall Trelease, se s. 84.

¹⁸⁸ Larsen, 2012, s. 136; Rinke, 2020, s. 97.

¹⁸⁹ Digitalarkivet, «Folketælling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist aksessert 13.01.2021); Minnesota Population Center, *Integrated Public Use Microdata Series*, International: Version 7.2. (Minneapolis, MN, USA: IPUMS, 2019); RHD - Registreringssentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020)

antallet bondedøtre gikk ned fra 101 til 90 mellom 1891 og 1910, kan det virke som om innflyttingen hadde bremsert litt ned, eller at det rett og slett var færre bønder i Norge og Hedemarkens amt. Ved en vurdering av folketellingene fra 1865 og 1891 virker det som om det første virket inn sterkest.¹⁹⁰ Dette betyr at det fantes noen færre yrkesmuligheter enn før i Hamar for unge kvinner fra bygda, eller at arbeidet i andre områder tiltrakk i større grad enn før. Det kan altså være knyttet til preferanser og tradisjon til andre steder, men disse trådene mistes her da andre flyttemønstre ikke tas med.

Når kvinnene først kom til Hamar, ser yrkesfordelingene ut til å ha vært nokså lik i 1910 som i 1891. Det gjør at mange av de samme bemerkningene fra 1891 fremdeles gjelder. Særlig andelen «hjemneværende» (7A) var lav fordi disse døtrene var hjemneværende på bygda, og andelen «tjenestetyende» (5A) var høy, noe som indikerer en fremdeles sterk tjenestetradisjon i landbruksområder/hos bondefamilier (og fremdeles noe som ikke kun gjaldt barn av husmenn). Noen forskjeller mellom årene forekom også. For eksempel var det litt flere bondedøtre som relativt sett fikk innpass i funksjonæryrker, men det var ikke såpass betydelig at tråder kan trekkes til graden av åpenhet i samfunnet.

De andelene som endret seg mest var «elever og studenter» (6A) som gikk opp (fra ca. 4% til ca. 13,3%), og «arbeidere» (4A) som gikk ned (fra ca. 10% til ca. 2%). Dette indikerer den største forskyvningen i yrkesmuligheter gjeldende bondedøtre, og det medførte at flere kunne nå høyere sosialt. Det skjedde hovedsakelig fordi flere bondedøtre gikk på lærerseminaret (i hvert fall 7 stk.), slik at lærerinneryrket ble en ny og betydningsfull yrkesmulighet også for dem. Følgelig er det mulig å se en utvidet rekruttering til lærerinneryrket sosialt og geografisk sett. Det kan ha innebåret sosialt opprykk for bondedøtrene, litt avhengig av størrelsen til husholdsoverhodets gård, for rekrutteringen kan fremdeles ha vært nokså lukket til å kun inkludere de fra mer velstående familier.

Krogsrud & Krogsrud skriver at det lenge var vanlig for lærerseminarets menn å ha bredere sosial og geografisk bakgrunn, mens det for kvinner en stund var mest forbeholdt de som stod høyest sosialt. Kvinner hadde vanskelig for å ta opp lån, slik at familien selv oftest måtte ha mulighet til å betale for kost, losji og selve utdanningen.¹⁹¹ Det var kvinnene med

---

¹⁹⁰ Norges offisielle statistikk, «Resultatene af folketællingen i Norge. 1. januar 1866», (først publisert 1868-1869) (sist aksessert 14.01.2021), s. 143-145, 233-235. (her må «hovedpersoner» leses av, og for riket må det regnes som en andel av 100.000); [Den trykte folketællingen for 1891 (3)]: Norges offisielle statistikk, «Folketællingen i Kongeriget Norge. 1. januar 1891: Folkemængde fordelt efter Livsstilling» (først publisert 1896)(sist aksessert 17.02.2021), s. 4, 115 (her må «erhvervende» leses av). For begge må tall for selveiergruppen og forpaktergruppen summeres, og begge kjønn tas med. Det gir omtrent like mange «bønder» i Hedemarkens amt, og litt flere bønder i riket, 1865 og 1891 sammenlignet.

¹⁹¹ Krogsrud & Krogsrud, 2017, s. 38-40.

høyere sosiale bakgrunner som først og fremst hadde mulighet til dette. Datteren måtte helst også ha tid til å skaffe gode resultater på opptaksprøvene, og det kan ha vært tid særlig småbrukerdøtre heller brukte på å hjelpe til på gården. Lærerinneyrket kunne i alt virke fjernt for en småbrukerdatter sammenlignet med det mer tradisjonstunge tjenesteyrket, eller et serviceyrke som krevde færre ressurser. Alt i alt hadde derfor bykvinner fordel fremfor bygdekvinne, og kvinner fra storgårder hadde fordel fremfor kvinner fra småbruk. De samme resonnementene fører til at dette generelt kan påstås for yrker som krevde formell kompetanse og utdanning, i hvert fall fra og med middelskolenivå ettersom middelskolen ikke var gratis på denne tiden.¹⁹²

Det var også færre bondedøtre som ble «arbeidere» (4A) i 1910 sammenlignet med 1891, noe som gjør at vi relativt sett ser mer sosial replikasjon og opprykk for bondedøtrene med tiden. Dette bør ikke ses ensidig på som positivt, fordi bildet inneholder også en tapsprosess; det indikerer at bondedøtre generelt fant færre yrkesmuligheter i fabrikkarbeid i Hamar. Akkurat for Hamar er det imidlertid også et poeng at fabrikkarbeidsplasser for unge kvinner var i nedgang også totalt (fra 55 stk. i 1891 til 36 stk. i 1910). Nedgangen hadde altså å gjøre med det generelle tilbudet av arbeidsplasser. I tillegg var nedgangen litt større for bondedøtrene enn andre, slik at noe ytterligere virket inn for dem. Ved analyse av fødested virker det som om det fabrikkarbeidet som fantes i 1910 i størst grad ble tatt opp av kvinner som ble født i Hamar, og derfor ikke bondedøtre som hovedsakelig kom fra landbruksområder. Det er kjent fra andre steder at kvinner født i by foretrakk blant annet fabrikkarbeid fremfor tjenestearbeid,¹⁹³ og en rimelig konsekvens av dette var at fabrikkarbeidsmuligheter ikke ble like tilgjengelig for de født utenfor byen. Bondedøtre fra mjøsområdet kompenserte antagelig for nedgangen av muligheter i Hamar, men fra mitt datasett er det uvisst hva de da gjorde. Én mulighet er at de fremdeles tok på seg lavkvalifisert manuelt arbeid, men i Lillehammer og Gjøvik som hadde større relativ vekst enn Hamar mellom 1891 og 1910.¹⁹⁴ I så tilfelle vil nedgangen av degradering ved fabrikkarbeidsmuligheter i Hamar ikke utelukke at degradering blant bondedøtre likevel skjedde i minst like stor grad som før.

I henhold til noen av momentene fra delkapittel 4.5 ser vi fremdeles at funksjonærvirksomheter var i slik vekst at de fremdeles ikke kunne være selvrekrutterende. Derfor bidro dette til muligheter for sosial replikasjon og opprykk også for bondedøtre. Likevel var mange i en nedadgående sosial posisjon i tjenestearbeid. Dog var dette såpass tradisjonelt

---

¹⁹² Moum, 1981, s. 58.

¹⁹³ Avdem & Melby, 1985, s. 95.

¹⁹⁴ Se delkapittel 3.4

forankret at det nok ble ansett som helt passende for unge ugifte kvinner – som et slags livsstadium før de etablerte seg. Hovedsakelig på grunn av døtrene som tok tjenestestillinger, fylte innflyttere opp den sosiale strukturen nedenfra også i 1910. Likevel skjedde det i mindre omfang enn i 1891 når det kom til bondedøtrene.

5.6 Døtrene av håndverkere

I 1910 var det 62 unge ugifte døtre av «andre håndverkere». Tabell 15 viser at de fordelte seg slik at 32 var døtre av håndverkssvenner (5.1B), og 30 var døtre av «resterende håndverkere» (5.2B). For husholdsoverhodene økte svennegruppen betraktelig fra 6 til 32 på slutten av 1800-tallet. I 1910 var svennene fordelt innen 12 ulike håndverk der de vanligste var skomaker og skredder (5 stk. av hver), og garver, maler og snekker (3 stk. av hver). I gruppen «resterende håndverkere» var de vanligste stillingene snekker, skomaker, skredder og murer. Som i 1891 var mange av disse håndverkerne også husmenn, forpaktere eller innerster, og deres døtre ble født utenfor Hamar. Ettersom de fleste sentrale trekk er likens for 5.1B og 5.2B, kommenteres de samlet her som 5B/håndverkerdøtre.

Tabell 15: Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910 fra kategori 5B etter spesifikke kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene

		Ugifte kvinners yrkeskategori 1910									Totalt
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N
Hovedpersonens yrkeskategori 1891/1900	5.1B	0	0	6	5	8	5	1	7	0	32
	%	0,0	0,0	18,8	15,6	25,0	15,6	3,1	21,9	0,0	100,0
	5.2B	0	0	4	5	2	16	1	2	0	30
	%	0,0	0,0	13,3	16,7	6,7	53,3	3,3	6,7	0,0	100,0
	5B	0	0	10	10	10	21	1	9	0	62
	%	0,0	0,0	16,1	16,1	16,1	33,9	1,6	14,5	0,0	100,0

Kilder: Data fra IPUMS for 1910, folketellingssøk i 1891-tellingen (Digitalarkivet) og folketellingssøk via RHD for 1900.¹⁹⁵
5.1B – «håndverkssvenner»; 5.2B – «resterende håndverkere».

Det forekom en nokså tydelig sosial og yrkesmessig replikasjon for håndverkerdøtrene fordi mange selv ble håndverkere/håndarbeidende (3A), og i større proporsjon enn andre døtre. Her var det strikking og syng som var de desidert vanligste håndverkene. Andelen døtre som ble håndverkere (ca. 16% av 5B) var altså betydelig i 1910, selv om den hadde sunket litt siden 1891 da den var ca. 18%. I kun en liten grad ser vi her en form for utkonkurrering av kvinnelige

¹⁹⁵ Digitalarkivet, «Folketælling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist aksessert 13.01.2021); Minnesota Population Center, *Integrated Public Use Microdata Series*, International: Version 7.2. (Minneapolis, MN, USA: IPUMS, 2019); RHD - Registreringsentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020)

håndverkere i 1910, der én grunn kan ha vært økningen i fabrikkarbeid akkurat for håndverkerdøtre spesifikt. Blant håndverkerdøtrene hadde nemlig andelen med fabrikkarbeid (e.l. = 4A) gått opp fra ca. 9% i 1891 til ca. 16% i 1910. Det er primært ved Norrøna skofabrikk at vi ser at typiske håndverksoppgaver ble utført i fabrikk av kvinner i Hamar. Fordi kvinner ikke selv ble skomakere, var skofabrikken en alternativ plattform for mannlige håndverk, men egentlig ikke en konkurrerende plattform for kvinnelig håndverk. En tekstilfabrikk kunne i større grad innebåret utkonkurrering av kvinnelig håndverk, men slikt fantes ikke i Hamar. Tesen om fabrikkenes utkonkurrering av håndverk,¹⁹⁶ gjelder derfor ikke i noen stor grad for kvinner i Hamar, og det var altså Hamars spesifikke arbeidsmuligheter, samt kjønnsforskjeller, som spilte inn på dette. Skofabrikken bør først og fremst anses som en arbeidsplass med nye arbeidsmuligheter for kvinner, dog innen ufaglært manuelt arbeid.

I 1910 var det fem håndverkerdøtre ved Norrøna. Blant dem var søstrene Aslaug og Margit Olsen som var døtre av en skomakersvinn.¹⁹⁷ Deres yrker var nærliggende innholdet i deres fars yrke, men med sosial nedgang. De fleste håndverksyrker, slik som skomaker, var ikke tilgjengelige for kvinner. Slik som med søstrene Olsen, ble derfor det mest nærliggende alternativet ikke-kvalifisert fabrikkarbeid, men det innebar oftest automatisk sosial nedgang fra håndverkerstatus. Nettopp det faktum at det likevel var et nærliggende alternativ ut ifra et rådende kvinnesyn, gjorde at det som analytisk i ettertid kan anses som degradering, sannsynligvis ikke ble oppfattet som kritisk eller uvanlig den gang.

I tillegg er det verdt å merke at det fremdeles var mange håndverkerdøtre som «unnslett» sosial nedgang, og det gjorde de i større grad enn for eksempel sønnene i Torvanger sin undersøkelse.¹⁹⁸ De nye mulighetene for kvinner i 1910 som funksjonærer innen serviceyrker (2.2A), var den viktigste grunnen til dette. Disse yrkene tillot nemlig i større grad en opprettholdelse av status enn eventuelt arbeideryrker. Andelen håndverkerdøtre som var «funksjonærer innen serviceyrker» (2.2A), økte mellom 1891 (ca. 3,5%) og 1910 (ca. 16%), men økningen var også i tråd med veksten til 2.2A generelt. Derfor var håndverkerdøtrenes innpass i 2.2A-yrkene gjennomsnittlig både i 1891 og 1910. Kontor- og butikkarbeid ga likevel nye og utvidede yrkesmuligheter også for håndverkerdøtrene, men fremdeles i et noe lukket samfunn som skapte ujevnt innpass med tanke på sosial bakgrunn. Med forbehold om dette er det mulig å se at funksjonærgruppen var mer sosialt variert enn andre kategorier. Slik Hagemann og Melby skriver, har det også noe å gjøre med at funksjonæryrkene var mange og

---

¹⁹⁶ Fremsatt av Fuglum, 1988, s. 308; Torvanger, 2000, s. 54-55.

¹⁹⁷ Informasjon fra folketellingene: Aslaug Olsen, se s. 82; Margit Olsen, se s. 84.

¹⁹⁸ Torvanger, 2000, s. 54-55.

varierte.¹⁹⁹ Disse yrkene var nok jevnt over sosialt repliserende for håndverkerdøtrene.

Det har altså blitt gjort rede for en økning blant håndverkerdøtre som ble «arbeidere» (4A) og «funksjonærer innen serviceyrker» (2.2A). Kategoriene som tydelig gikk ned til gjengjeld var «tjenestetyende» (5A) og «hjemmeværende» (7A), og til dels «selvstendig næringsdrivende» (1A). I alt er det nedgangen blant tjenestetyende og økningen blant funksjonærer som over tid skapte mer sosialt avansement for håndverkerdøtrene. Dette avansementsbildet modifieres litt særlig ved nedgangen av sosialt repliserende hjemmeværende, samt at mange fremdeles var innen ufaglært arbeid som fabrikkarbeidere. Disse skiftningene i yrkesmuligheter skyldes delvis åpning eller lukking av spesifikke arbeidsplasser på Hamar, og delvis endringer i tanker rundt hva kvinner kunne arbeide med. For gruppen av håndverkerdøtre spesifikt var også et geografisk element med, fordi flere håndverkerdøtre ble født i Hamar i 1910 enn i 1891. Kvinner født i Hamar ble heller fabrikkarbeidere enn tjenestetyende, og derfor medførte fødestedsmønstret en nedgang av tjenestetyende og en økning av fabrikkarbeidende håndverkerdøtre.

Når det gjelder de øverste plasserte yrkene, befant håndverkerdøtre i 1910 seg under gjennomsnittlig innen «selvstendig næringsdrift» (1A) og «funksjonærer utenom serviceyrker» (2.1A). De i selvstendig næringsdrift gikk ned fra ca. 5.5% i 1891 til 0% i 1910. Grunnet dette virker det generelt som om selvstendig næringsdrift ble mer eksklusivt til de med høyere sosial bakgrunn. Det at ingen håndverkerdøtre gikk inn i 2.1A-yrker i 1910, indikerer på samme måte en form for lukkethet i samfunnet. Funksjonæryrker innen service (2.2B) var derfor på den øvre grensen til hva en ung håndverkerdatter vanligvis og realistisk sett kunne gå inn i.

5.7 Døtrene av arbeidere

I 1910 hadde 149 døtre et husholdsoverhode som var «arbeider» (6B). Av disse hadde 85 et husholdsoverhode innen manuelt arbeid i fabrikk eller større virksomhet (6.1B), der dette som oftest var manuelt arbeid ved jernbanen, melkefabrikken eller andre fabrikker i nærområdet. 54 døtre hadde et husholdsoverhode i jordbruks- eller skogsarbeid (6.2B). 10 hadde et husholdsoverhode i annet manuelt arbeid (6.3B), innen blant annet vask og generelt dagarbeid og løsarbeid. Tabell 16 viser hvordan døtrene fordelte seg mellom A-kategorier. I fordelingene ser vi forskjeller i andelene avhengig av hvilken 6B-underkategori som datteren ble født inn i, og det er derfor noen ting som bør påpekes for underkategoriene hver for seg.

---

¹⁹⁹ Hagemann, 2005, s. 35; Melby, 2020, s. 354.

Tabell 16: Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910 fra kategori 6B etter spesifikke kategorier: absolutte tall og prosentandel av B-kategoriene

		Ugifte kvinners yrkeskategori 1910									Totalt
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N
Hovedpersonens yrkeskategori 1891/1900	6.1B	0	1	19	11	9	26	2	17	0	85
	%	0,0	1,2	22,4	13,0	10,6	30,6	2,4	20,0	0,0	100,0
	6.2B	1	2	2	3	5	34	2	4	1	54
	%	1,9	3,7	3,7	5,6	9,3	63,0	3,7	7,4	1,9	100,0
	6.3B	0	1	2	0	2	4	0	1	0	10
	%	0,0	10,0	20,0	0,0	20,0	40,0	0,0	10,0	0,0	100,0
6B	1	4	23	14	16	64	4	23	1	149	
%	0,7	2,7	15,4	9,4	10,7	43,0	2,7	15,4	0,7	100,0	

Kilder: Data fra IPUMS for 1910, folketellingssøk i 1891-tellingen (Digitalarkivet) og folketellingssøk via RHD for 1900.²⁰⁰
 6.1B – «Manuelt arbeid i bedrift/fabrikk»; 6.2B – «jordbruks- og skogsarbeidere»; 6.3B – «annet manuelt arbeid».

For 6.1B og 6.3B økte andelen «funksjonærer innen serviceyrker» (2.2A) betraktelig (fra ca. 2% til ca. 15,5% for 6.1B, og fra ca. 5% til 20% for 6.3B). For disse døtrene innebar funksjonæryrkene litt avansement, og desto mer for døtrene av husholdsoverhoder med løsarbeid (6.3B). For 6.3B er det imidlertid beregnet ut ifra små antall, slik at ingenting er tydelig for disse angående generelle mobilitetstrekk og yrkesmuligheter. For arbeiderdøtrenes innpass i funksjonæryrkene innen service var det fordelaktig å være fra Hamar, uten at det nødvendigvis var eksklusivt Hamar-fødte som fikk funksjonærstillingene. Med arbeiderdøtre som hadde funksjonæryrkene, viser disse yrkene seg igjen å ha vært tilgjengelig for kvinner med varierte sosiale bakgrunner. Arbeiderdøtrenes innpass i de øverste kategoriene (1A og 2.1A) var fremdeles minimal, og kun med en liten økning for funksjonærene utenom service (2.1A, fra 1,1% til 2,7% for 6B totalt). Arbeiderdøtrene, i likhet med håndverkerdøtrene, hadde altså en øvre realistisk grense for innpass, og den lå ved funksjonæryrkene innen service (2.2A).

6.1B og 6.3B viser ellers omvendte trender gjeldende utviklingen av andelene til «håndverkere» (3A) og «arbeidere» (4A). Særlig nedgangen av arbeidere (4A) blant fabrikkarbeiderdøtre (6.1B) gjorde at det foregikk mindre arv av fabrikkarbeid spesielt, og nedgangen av håndarbeid/håndverk (3A) blant døtre av «andre arbeidere» (6.3B) skapte mindre arv av håndarbeid etter dagarbeiderne. Generelt, og for døtre av arbeidere (6B) spesifikt, indikerer tallene at døtrene ikke merket på utvidelse av arbeidsmuligheter innen 4A, som hovedsakelig var fabrikkarbeid. Denne A-kategorien hadde jo gått fra å ansette i alt 55 unge kvinner i 1891, til 36 i 1910. For de unge kvinnene sin del skilte dermed Hamar seg fra veksten

²⁰⁰ Digitalarkivet, «Folketælling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist aksessert 13.01.2021); Minnesota Population Center, *Integrated Public Use Microdata Series*, International: Version 7.2. (Minneapolis, MN, USA: IPUMS, 2019); RHD - Registreringssentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020)

i industriarbeidsplasser som beskrives for Trondhjem (Sundal), Fredrikshald (Dahl) og Norge generelt.²⁰¹ Det er imidlertid fremdeles nokså treffende å si at fabrikkarbeidet ble overproporsjonalt «overlatt» til de med lavere sosial bakgrunn, der det altså representerte sosial og yrkesmessig replikasjon fra husholdsoverhoder som selv var fabrikkarbeidere (6.1B). Andelen til 4A var nemlig over gjennomsnittlig for alle 6B-underkategoriene, men noe lavere enn i 1891 slik at det også foregikk noe mer sosial bevegelse for disse døtrene, hovedsakelig når det kom til funksjonæryrkene innen service.

6.1B er den eneste kategorien der «hjemneværende» (7A) økte betydelig (fra 9% til 20%). En grunn til det er aldersbetinget, for 10 av de 17 hjemneværende var 15 eller 16 år. De ville mer sannsynlig ha vært elever i 1891. 1910 var det altså vanligere å være hjemneværende i denne alderen enn det var i 1891, og det var nok også en viktig grunn til at andelen elever gikk ned blant 6.1B-døtrene. En annen grunn til økningen av hjemneværende kan være at de fabrikkarbeidende forsørgerne hadde fått høyere lønninger og bedre vilkår siden 1891, og det muliggjorde at døtrene selv ikke behøvde å bidra i familieøkonomien ved å ta lønnet arbeid. Imidlertid var det få andre A-kategorier enn elever som var i særlig nedgang, slik at uttømming fra lønnet yrkesliv ikke ser ut til å ha vært den sterkeste grunnen til en økning av hjemneværende akkurat for 6.1B-døtrene.

Hvis vi ser på de generelle tallene derimot, er trenden en økning av andelen hjemneværende, og en nedgang av håndverkere (3A), arbeidere (4A) og tjenestetyende (5A). Noen av de som utgjør nedgangen i disse kategoriene hadde heller funksjonæryrker, andre var heller hjemneværende. Det sistnevnte er da motstridende Lunden sin tese om at flere kvinner arbeidet utenfor hjemmet fordi oppgaver som tidligere ble utført i hjemmet, gradvis ble utført offentlig og som lønnet arbeid.²⁰² Jeg finner ikke denne uttømmingen av hjemlige oppgaver – heller omvendt med en generell nedgang av produksjonsoppgaver som håndverk og fabrikkarbeid. Som reproduksjonsoppgave var det bare antall lærerinner og lærerinnestudenter som økte en del (altså generelt, men ikke for 6B). Akkurat for 6B var uttømmingen som nevnt mer av elever, og det gikk til hjemneværende og *ikke* lønnet yrkesliv. Resultatene, både når det gjelder 6B spesifikt og døtrene i Hamar generelt, støtter derfor ikke Lunden sin tese i og med at andelen hjemneværende økte og ikke sank.

6.2B, altså døtre av jordbruks- og skogsarbeiderne, viser annerledes trender enn de andre 6B-underkategoriene. Dette har med å gjøre at døtrene herfra kom fra landbruksområder, og med husholdsoverhoder som også kunne være husmenn eller innerster. Det gjør igjen at det var

---

²⁰¹ Dahl, 2020, s. 78-80; Fuglum, 1988, s. 275-276; Sundal, 2018, s. 57-59.

²⁰² Hagemann, 2020c, s. 247; Lunden, 1978, s. 126-130.

relativt mange tjenestetyende døtre av 6.2B, selv om andelen hadde gått noe ned siden 1891 (fra ca. 70% til 63%). Noe utjevning skjedde med tiden fordi døtrene født på landsbygda kunne i litt større grad ta annet arbeid enn tjenestearbeid. For jordbruks- og skogarbeiderdøtrene gjaldt en liten forskyvning mot de ikke-manuelle kvinneyrkene (selvstendig næringsdrift/1A og funksjonæryrkene/2.1A og 2.2A), noe som også innebar avansementstrekk, men gjeldende kun for noen få døtre.

For 1910 finner jeg enda ikke at det var barn av de uetablerte/husmenn som representerte storstilte mobilitetsendringer fra «underklassen» til «overklassen», slik Lindbekk fant.²⁰³ Dette er hovedsakelig grunnet en sterk tjenestetradisjon som, tross nedgangen mot 1910, var den største A-kategorien for døtre av 6.2B og 6.3B. Tjenestetradisjonen var sterkere og varte lenger for kvinner enn menn, samtidig som yrkesmuligheter ble tidligere mer varierte for menn.²⁰⁴ Dette gjorde antageligvis at særlig sosial mobilitet oppover skjedde senere for kvinner enn menn, og også senere for kvinner fra landbruksområder enn kvinner fra byer. Døtre av husholdsoverhoder innen landbruksarbeid generelt, hadde derfor også vanskeligere for å nå høyere opp sosialt enn døtre med øvre bakgrunner. For eksempel var det kun to døtre av jordbruks- og skogsarbeidere (6.2B) som ble funksjonærer utenom serviceyrker (2.1A). Det var en kåpefabrikkbestyrerinne som var datter av en jordarbeider, og en sykepleierske som var datter av en tømmermann og husmann.²⁰⁵ Disse to døtrene viser de få konkrete større avansementsmulighetene som det i en liten grad kunne foregå mer av med tiden.

5.8 Husmannsdøtrene

Tabell 17: Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910 fra kategori 7B: absolutte tall og prosentandel av B-kategorien

Hovedpersonens yrkeskategori 1891/1900		Ugifte kvinners yrkeskategori 1910									Totalt
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N
7B		0	0	1	9	1	36	0	1	1	49
	%	0,0	0,0	2,0	18,4	2,0	73,5	0,0	2,0	2,0	100,0

Kilder: Data fra IPUMS for 1910, folketellingssøk i 1891-tellingen (Digitalarkivet) og folketellingssøk via RHD for 1900.²⁰⁶

Fra tabell 17 ser vi at det var 49 husmannsdøtre i Hamar i 1910. I 1891 var dette antallet 104,

²⁰³ Lindbekk, 2017, s. 256.

²⁰⁴ Sogner & Telste, 2005, s. 7.

²⁰⁵ Informasjon fra folketellinger: Anne Marie Andersen, se s. 82; Thea Martiniussen, se s. 85.

²⁰⁶ Digitalarkivet, «Folketælling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010) (sist aksessert 13.01.2021); Minnesota Population Center, *Integrated Public Use Microdata Series*, International: Version 7.2. (Minneapolis, MN, USA: IPUMS, 2019); RHD - Registreringssentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020)

slik at husmannsgruppen altså ble sterkt redusert i sammenligningsårene for husholdsoverhoder (1865/75-1891/1900). Dette reflekteres i annen litteratur, der det er kjent at antall husmenn ble redusert da de enten ble selveiere, migrerte til Amerika eller tok annet arbeid i byene.²⁰⁷ De husmannsoverhodene som utgjør differansen mellom sammenligningsårene i Hamar, endte derfor antageligvis for det aller meste endte opp i høyere sosiale stillinger relativt til husmannsstatus. Det tyder igjen på at menn opplevde sosiale mobilitetsmuligheter oppover før kvinner ved at de hadde lettere for å finne/skaffe seg andre muligheter. Kvinnene selv ser ut til å ha hatt best muligheter til å gå inn i «nye» yrker i funksjonærsektoren (2.1A og 2.2A), og også fabrikkarbeid (4A), dersom de *ikke* kom fra husmannsfamilier og landbruksområder. Disse andelene er nemlig lave for husmannsdøtrene i forhold til de tilsvarende andelene for andre B-kategorier. Det gjelder særlig andelen for funksjonærene innen service (2.2A, på ca. 2%) som, selv om den hadde økt litt mellom 1891 og 1910, var betraktelig lavere enn gjennomsnittet for 1910 (som var ca. 16%, se tabell 10).

Når husmannsdøtrenes innpass i en del øvre yrker var begrenset, skyldes det i stor grad at de fremdeles overproporsjonalt tok tjeneste. I denne masteroppgaven har tjenestetagende døtre fra landbruket blitt etablert som et velkjent fenomen. I 1910 var det fremdeles dominerende at tjenestetøyende hadde slik bakgrunn, men det ble samtidig litt mer spredning i de sosiale og geografiske bakgrunnene med tiden. For eksempel gikk andelen husmannsdøtre som tok tjeneste ned mellom 1891 og 1910 fra ca. 80% til ca. 73,5%. Andelen tjenestetøyende som hadde husmannsbakgrunn gikk i samme tid ned fra ca. 36% til ca. 15%. Med andre ord spilte andre yrkesbakgrunner og sosiale bakgrunner inn i større grad med tiden. Det skyldes at tjenesteyrket ble opprettholdt samtidig som spesielt mannlige yrker ble mer varierte for husholdsoverhodene. Å gå i tjeneste var tradisjonstungt, og sikkert noe mange unge kvinner gjorde fordi deres mødre selv hadde gjort det,²⁰⁸ og det var tross alt et godt yrke i et «opplæringsstadium» mot å bli husmor.

Den største forskjellen mellom 1891 og 1910 gjeldende husmannsdøtre var at andelen som ble «håndverkere og håndarbeidende» (3A) økte fra nesten 6% til over 18%. I 1910 var samtlige av disse syersker, utenom én som var typograf. Deres gjennomsnittsalder var 22,5, og det var nokså høyt. Deres alder kan ha gjort det mer mulig for dem å være håndverkere, heller enn tjenestetøyende, selv om mange tjenestetøyende også var godt over 20 år. Det kan også ha hatt med fluktueringer i Hamars arbeidsmarked å gjøre, for kanskje det var spesielt mange jobber innen søm da de tok arbeid. Arbeidsmarkedet for innflyttere/husmannsdøtre i 1910 var

---

²⁰⁷ Fuglum, 1988, s. 232; Hagemann, 2005, s. 24-25, 101; Lindbekk, 2017, s. 232-233.

²⁰⁸ Van Leeuwen, 2009a, s. 403.

i alle fall mer gunstig innen håndverk enn fabrikkarbeid og annet manuelt arbeid (4A). Akkurat dette hadde snudd litt fra 1891 fordi fabrikkarbeidsmuligheter ikke hadde blitt utvidet i Hamar for kvinner i perioden. I stedet virker det som om mange kvinner skapte muligheter selv, for eksempel innen håndverk.

Når det gjelder sosial mobilitet for husmannsdøtrene, var nok mange i repliserende eller avanserende posisjoner fra husmannsstatus. Yrker som håndverker (3A), arbeider (4A) og tjenestepike (5A) var i alle fall lavere ansett manuelt arbeid med små variasjoner i status innad og seg imellom. Yrker innen håndverk og fabrikkarbeid kan ha vært litt avanserende fra husmannsstatus sosialt sett. Vi vet ofte ikke håndverkernes selvstendighetsgrad og ansettelsesforhold, noe som gjør at vi verken vet om det var en bedring fra alternativet (fabrikkarbeid), eller særlig bedre enn deres husholdsoverhoders husmannsstatus. I noen tilfeller vet vi mer, slik som med Berthe Mikkelsen. I 1910 var hun en syerske hos Karen Myhr som eide en manufakturhandel.²⁰⁹ Berthe arbeidet altså ikke selvstendig, men selv da var det trolig mer stabilt lønnet arbeid på en fast arbeidsplass, og det i seg kunne innebære et sosialt opprykk fra husmannsstatus.

5.9 Døtrene av «andre»

I 1910 var det ingen døtre av «andre» i Hamar. 8B hadde altså gått fra syv til null mellom 1865/1875 og 1891/1900. Fremdeles ble folk understøttet av fattigvesenet i Hamar, men husholdsoverhoder i datasettet mitt ble de i så tilfelle understøttet delvis. De hadde da annet arbeid på siden, slik at de har blitt registrert i øvre kategorier her. Nedgangen i 8B kan delvis skyldes tilfeldigheter i utvalget, men muligens også delvis at folk var flittigere til å ta småarbeid, og/eller at småarbeid ble registrert i de senere tellingene mer enn i de tidligere.

5.10 Avslutning

I 1910 påvirket sosial bakgrunn de unge kvinnenenes yrkesmuligheter og sosiale mobilitet på lignende måte som i 1891. Manuelt arbeid og ikke-manuelt arbeid gikk i arv, men også mer spesifikke yrker som funksjonær, håndverker og industriarbeider gikk overproportjonalt i arv. Når det kom til sosial mobilitet, var fremdeles omtrentlig sosial replikasjon mer vanlig enn mobilitet oppover og nedover til sammen, nettopp på grunn av arv av likens type yrker. Relativt til 1891 var graden av sosial replikasjon imidlertid mindre i 1910. Etter sosial replikasjon var mobilitet nedover fremdeles litt mer vanlig enn mobilitet oppover. Likevel foregikk det mer

---

²⁰⁹ Informasjon fra folketellinger: Berthe Mikkelsen, se s. 83; Karen Myhr, se s. 83.

avansement i 1910 relativt til 1891. Som i 1891 skjedde mer degradering fordi kvinneyrkene ble sammenlignet med mannlige yrker, og fordi kvinnene var unge.

En av de viktigste endringene mellom 1891 og 1910 lå i en ny fordeling av arbeidsplasser, først og fremst med en vekst i funksjonæryrker innen servicesektoren (2.2A). Veksten i denne sektoren var på samme tid sosialt inkluderende fordi disse yrkene hadde nokså lav inngangsterskel. Det skapte nye avansementsmuligheter og mindre sosial replikasjon innad i omtrent alle B-kategorier. Mindre sosial replikasjon mellom 1891 og 1910 kunne også skje ved at noen andre kvinneyrker rekrutterte mer sosialt variert, uavhengig av om antall arbeidsplasser økte eller sank. Dette gjaldt «tjenestetyende» (5A), elever (via lærerseminaret, 6A), og litt for håndverkere (3A) og «hjemneværende» (7A). Imidlertid var rekrutteringen til selvstendig næringsdrift (1A), «funksjonærer utenom serviceyrker» (2.1A) og «arbeidere» (4A) minst like sosialt bestemt som i 1891.

Alder og fødested kunne virke inn på en nokså bestemmende måte også i 1910, men med ulike konsekvenser enn i 1891. Alder endret strukturen til «hjemneværende» (7A) som inkluderte de fleste yngste døtrene (15/16 år) som heller var elever i 1891. Når denne utviklingen gjaldt for mange B-kategorier, ble hjemneværende både flere og en mer sosialt variert kategori. Fødested virket fremdeles sterkt inn på hvilke døtre som ble tjenestetyende (5A), med konklusjon om at kvinner født i landbruksområde oftest tok tjeneste. Dette gjaldt uavhengig av B-kategori, slik at det fremdeles var det mest bestemmende for hvem som tok tjeneste, selv om det var i mindre grad slik relativt til 1891. Det betyr at noen flere døtre født i by – spesielt barn av selvstendig næringsdrivende (2B) og håndverkere (5B) – oftere tok tjeneste, noe som varierte tjenestetyendekategorien sosialt. For «arbeiderne» (4A) var utviklingen omvendt, for det ble med tiden mindre gunstig å komme fra utenfor Hamar dersom man skulle få arbeid i fabrikk. Innpasset til innflyttere, for eksempel bonde- og husmannsdøtre, ble da mindre, og arbeiderkategorien ble følgelig mindre sosialt variert.

Til sammen kan vi konkludere med at alder og fødested hadde en påvirkningskraft på kvinners yrkesmuligheter, og denne påvirkningskraften kunne over tid enten utvide eller snevre inn de reelle yrkesmulighetene til kvinner. Som vi ser i eksemplene ovenfor, ble sosial replikasjon inn til arbeiderkategorien (4A) sannsynliggjort, og omvendt ble sosial mobilitet inn til «hjemneværende» (7A) og «tjenestetyende» (5A) mer sannsynlig.

I 1910 kan man tydeligere se at modernisering hadde konkrete resultater for kvinners yrkesmuligheter. Det kommer blant annet av en økning av yrker som krevde utdanning, særlig lærerinne. I tillegg var det tydelig ved veksten av funksjonæryrker slik som butikkmømfu, ekspeditrise, kasserske, kontorist og assistent. Kvinner fikk nokså stort innpass i disse yrkene

– dels fordi de hadde fått tilgang til å ta middelskoleeksamen, og dels på grunn av en ny etterspørsel først etter 1891 som kom av Hamars urbanisering. Videre er det rimelig å tolke dette i lys av endrede kvinnesyn, altså i kulturelle og normative forhold som gjorde at kvinner rimelig kunne få yrker som før var nærmest utilgjengelige.²¹⁰ Men en vekst i antall arbeidsplasser betyr ikke umiddelbart at innpasset til disse yrkene var sosialt variert. Dersom sosial replikasjon fremdeles var fremtredende, kan modernisering ut ifra et arbeidslivsperspektiv ha blitt overdrevet ettersom moderniseringen ikke var merkbart gjennom reelle yrkesvalg for langt nær alle.

Ut fra karakteristikken av sosial mobilitet/replikasjon i 1910 kan vi se flere måter modernisering var eller ikke var med på å endre kvinners sosiale mobilitet. For det første, med bakgrunn i at sosial mobilitet var mer vanlig i 1910 relativt til 1891, kan man se at modernisering faktisk hadde kommet lenger på vei i dette tidsrommet. Denne påstanden baserer seg altså på at modernisering kan ekvivaleres med stor sosial mobilitet, slik påstått i «moderniseringsteorien» presentert i delkapittel 1.5. Da fremkommer modernisering ved at kvinner gjennomsnittlig sett, og uavhengig av sosial bakgrunn, i større grad kunne velge yrker fritt. Samfunnet ble derfor mer «åpent» over tid, noe som til en viss grad støtter at et «klassesamfunn» ble til (jf. Semmingsen).

En annen måte vi kan anse moderniseringens påvirkning er basert på funnet om at omtrentlig sosial replikasjon fremdeles var mer vanlig enn mobilitet i 1910. Hvis vi altså ser på mobilitetsgraden uten sammenligning over tid, er det tydeligere at et visst flertall av kvinner hadde sosialt begrensede og ufrie yrkesmuligheter. Her indikerer den fremdeles høye graden av sosial replikasjon at modernisering ikke var merkbart for mange kvinner når det kom til yrkesmuligheter. Men i forkant av 1910 hadde husholdsoverhodene tilsynelatende opplevd moderniseringens effekter mer direkte, for trendene for deres yrker viser tydeligere effektene av et mer åpent samfunn. Mellom 1865/75 og 1891/1900 var flere husholdsoverhoder selvstendig næringsdrivende (2B) og funksjonærer (3B), og færre var bønder (4B), husmenn (7B), ukvalifiserte og uetablerte (5.2B, 6.3B og 8B). Vi kan derfor se avansement for husholdsoverhodene/fedre fra ca. 1860-årene, noe som har blitt omtalt i noen tidligere undersøkelser.²¹¹ En del døtre nådde derfor sine yrkesposisjoner på grunn av sosial replikasjon etter husholdsoverhoder som selv hadde merket på modernisering mer direkte tidligere. Døtrene

---

²¹⁰ Hagemann, 2005, s. 46; Hagemann, 2020b, s. 274-276; Melby, 2020, s. 354; Moum, 1981, s. 13, 16.

²¹¹ Deriblant Gjerdåker, 1974, s. 46; Lindbekk, 2017, s. 254-256; Modalsli (2017), (sist aksessert 02.11.2020), s. 3, 33-34; Semmingsen, 1954; Torvanger, 2000, s. 35.

merket da på modernisering indirekte ved å ha mer varierte og høyerestående yrkesmuligheter som konsekvens av husholdsoverhodenes gjennomsnittlige høyere posisjoner.

Vi må imidlertid ikke glemme de fremdeles mange tilfeller av døtre som ikke opplevde sosial replikasjon som et fritt valg eller som arv av de høyest plasserte yrkene. I 1910 hadde kvinner en mindre yrkesvariasjon og grad av mobilitet oppover enn det husholdsoverhodene hadde hatt selv noen tiår før. For mange kvinner var modernisering derfor fremdeles ikke en sterk bakenforliggende endringsfaktor for friere muligheter i yrkesvalg, verken på de direkte eller indirekte måtene diskutert ovenfor. Dette impliserer at fortellingen om stand- til classesamfunn (jf. Semmingsen, delkapittel 1.5) er mer tilpasset mennenes utvikling enn kvinnenenes, i det minste når det gjelder tidsperspektivet.

6. Konklusjon

Denne oppgaven er en casestudie av et hittil utforsket felt, nemlig yrkesmulighetene og den sosiale mobiliteten til unge ugifte kvinner ca. 1900. Målet har vært å undersøke måtene de unge kvinnenes yrkesmuligheter var sosialt begrenset, og et bi-tema har vært å belyse hvordan dette relaterte seg til samfunnets modernisering.

I dette kapittelet skal jeg oppsummere oppgavens funn. Som en påminnelse er hovedproblemstillingen følgende: «På hvilke måter påvirket sosial bakgrunn unge ugifte kvinner i Hamar sine yrkesmuligheter, og hvordan foregikk følgelig deres sosiale mobilitet i 1891 og 1910?». Jeg har hatt de følgende underproblemstillingene: «Hvordan kunne kvinners alder, fødested og sosiale bakgrunn sammen påvirke deres yrkesmuligheter?» og «Hvordan endret unge ugifte kvinner sine yrkesmuligheter og sosiale mobilitet seg mellom 1891 og 1910? Hvordan var modernisering med på å endre yrkesmulighetene og den sosiale mobiliteten?».

6.1 Oppsummering av oppgavens viktigste funn

I Hamar fant et flertall av døtrene både i 1891 og i 1910 flest muligheter i et yrke som lignet sine husholdsoverhoders yrke. Det skjedde ved ulike former for yrkesarv – i snevrere forstand ved arv av samme type yrke (f.eks. fabrikkarbeid-fabrikkarbeid, håndverk-håndverk), og i bredere forstand ved arv av blant annet selvstendighetsgrad og arbeidsform (manuelt/ikke-manuelt arbeid). Følgelig foregikk det mer omtrentlig sosial replikasjon enn sosial mobilitet i begge undersøkelsesårene. En del andre undersøkelser har omvendt uttalt at mobilitet var vanligere enn replikasjon.²¹² I så tilfelle er det antagelig snakk om en del tvilstilfeller der mobiliteten ikke ble ansett som kritisk eller uvanlig.

Hamar-kvinnenes yrkesmuligheter ble relativt mer «åpent» med tiden. Denne oppgavens datamateriale og analyse indikerer at det var fordi kvinner kunne velge bredere mellom flere yrkestitler og arbeidsplasser. Implisitte bakenforliggende faktorer var blant annet urbanisering og endrede tradisjoner og kvinnesyn. I alt økte derfor graden av kvinnenes sosiale mobilitet relativt til replikasjon mellom 1891 og 1910. Akkurat dette stemmer overens med andre undersøkelser som uttaler at graden av sosial mobilitet ble større over tid, selv om det skjedde relativt små endringer over korte tidsperioder.²¹³

Konkret for de unge Hamar-kvinnene økte mobiliteten mellom 1891 og 1910 i stor grad fordi avansementet inn i funksjonæryrkene innen servicesektoren økte, men også fordi

---

²¹² Bl.a. Lindbekk, 2017, s. 15; Torvanger, 2000, s. 37; Ulstein, 1984, s. 143.

²¹³ Gjerdåker, 1974, s. 46; Kaelble, 1981, s. 22; Lindbekk, 2017, s. 15; Lynch, 1998, s. 97; Modalsli (2017), (sist aksessert 02.11.2020), s. 4-5; Torvanger, 2000, s. 37, 100.

tjenestetyende, lærerinnestudenter, håndverkere og hjemmeværende ble mer sosialt varierte grupper. Det foregikk altså en «åpning» av samfunnet med nye og utvidede yrkesmuligheter som gjennomsnittlig skapte mer avansement i 1910 relativt til 1891. Imidlertid bør det bemerkes at degradering fremdeles skjedde oftere enn avansement i 1910. Dette er fordi tjenestearbeid (5A), arbeideryrker (4A) og delvis håndverk (3A) til sammen trakk nedover fra øvre B-kategorier, oftere enn blant annet funksjonæryrker trakk oppover fra lavere B-kategorier. For å gjenta er B-kategoriene yrkeskategoriene til de som var kvinnenes husholdsoverhode som barn, mens A-kategoriene er yrkeskategoriene til kvinnene selv i alderssjiktet 15 til 30 år.

I bred forstand støtter altså funnene gjort i denne oppgaven internasjonale funn om sosial mobilitet, presentert i delkapittel 1.5. Disse er: 1) at mobilitet nedover var nok mer dominerende enn mobilitet oppover, og 2) at endringer i sosial mobilitet var svake.²¹⁴ I tillegg hevder som nevnt en del norske undersøkelser at mobilitet var mer vanlig enn replikasjon allerede fra ca. 1850. Basert på denne undersøkelsen kan vi kommentere disse påstandene avhengig av både steds- og kjønnsbestemte faktorer.

Stedsmessig skiller Hamar seg fra en del andre norske byer ved at tjenestearbeid var spesielt gjeldende både i 1891 og 1910, og fabrikkarbeidsmuligheter var i nedgang for unge kvinner. I tillegg foregikk mye av veksten i funksjonæryrkene i Hamar akkurat mellom 1891 og 1910.²¹⁵ De mange tjenestetyende kan ha gjort degraderingen i Hamar spesielt stor. Dette gjelder mest for 1891, for i 1910 trakk til gjengjeld funksjonærstillingene oppover. I tillegg hadde industrialisering ved fabrikkarbeid liten isolert innvirkning på en slik måte at det utvidet yrkesmuligheter og økte den sosiale mobiliteten til kvinnene i Hamar. Det er til forskjell fra funn fra andre steder i Norge og for menn, der industrialisering/fabrikkarbeid var en stor endringsfaktor som skapte flere yrkesmuligheter og økt sosial mobilitet (oppover og nedover).²¹⁶ Gjeldende kjønn indikerer resultatene for kvinnene i denne undersøkelsen at kvinner opplevde en økning i mobilitetsrate (andel som var ikke-repliserende) senere enn mennene i andres studier.²¹⁷ I tillegg foregikk mobiliteten ofte ikke like variert og enda mindre avanserende for kvinner enn menn. Det var i stor grad på grunn av en fremdeles sterk

---

²¹⁴ Se delkapittel 1.5; Kaelble, 1981, s. 22; Lynch, 1998, s. 97.

²¹⁵ Se delkapittel 3.4.

²¹⁶ Se delkapittel 3.1; Gjerdåker, 1974, s. 101; Lindbekk, 2017, s. 262-263; Torvanger, 2000, s. 54-55; Ulstein, 1984, s. 162.

²¹⁷ Lindbekk for eksempel fant at menn hadde gode muligheter for å avansere fra «underklassen» til «overklassen» (Lindbekk, 2017, s. 282-283.), men også der var det grenser for hvor langt opp individer kunne nå i hierarkiet. Også Torvanger fant at kvinner oftere befant seg i lavere yrkesgrupper enn menn (Torvanger, 2000, s. 78-82.).

tjenestetradisjon og fordi det tok tid for kvinner å gripe sine nye utdanningsmuligheter.

Alder og fødested kunne virke inn på måter som gjorde sosial replikasjon eller mobilitet mer eller mindre sannsynlig. I 1891 ser vi det tydeligst for kvinner som ble tjenestetyende og elever, og i 1910 i tillegg for hvem som var hjemmeværende og arbeidere. I henhold til problemstillingene er det viktigst å bemerke at alder og fødested kunne enten minske eller forsterke den påvirkningen som sosial bakgrunn alene hadde. Det kunne i sin tur enten skape mer eller mindre sosial mobilitet. Et poeng er også at sosial bakgrunn aldri spilte inn alene, men var for eksempel koblet til alder og fødested gjennom tradisjoner og såkalte «mentalitetsbarrierer». Jeg ser imidlertid behovet for nye studier som undersøker dette mer systematisk, for å avdekke flere strukturer og utviklinger angående disse forholdene.

6.2 Funnenes implikasjoner

Den sosiale mobiliteten ble gradvis større, noe som gir støtte til fortellingen om et mer åpent samfunn, altså om stand- til klassesamfunn. Dette må gjøres med forbeholdet om at det ikke skjedde plutselig. Dette har også flere kommentert før meg, deriblant Torvanger, Ulstein og økonomen Jørgen Modalsli.²¹⁸ Likevel hadde modernisering noe direkte innvirkning på kvinners yrkesmuligheter ved at det ble flere yrker å velge ifra. Viktigst i et sosialt mobilitetsperspektiv er at flere av yrkene også ble mer sosialt varierte. Det tillot flere døtre å gå inn i yrker som ikke var assosiert med husholdsoverhodets yrke, og slik sett ser vi at deler av «moderniseringsteorien» (presentert i delkapittel 1.5) stemmer for kvinnene i Hamar. Moderniseringsteorien hviler dog på en sterk kobling mellom modernisering (lovendringer, utdanningsmuligheter, industrialisering mm.) og økt sosial mobilitet. I Hamar utspilte utdanningsmuligheter seg som faktiske utvidede yrkesmuligheter mest for noen funksjonæryrker, slik som kontorist og assistent, som helst krevde middelskoleutdannelse, og for lærerinneryrket som helst krevde høyere utdannelse. Vi bør ikke anta at for eksempel lovendringer skapte *plutselige* endringer i praksis, eller på lik linje for alle. For eksempel var lærerinneryrket, og til dels funksjonæryrkene, fremdeles sosialt avgrensede yrker.

I denne oppgaven er det i større grad praktiske og reelt opplevde moderniseringskonsekvenser som kommer frem i lyset. Det er et annet aspekt enn å for eksempel undersøke lovendringer på papiret eller kun strukturelle endringer i antall arbeidsplasser. Merkbare endringer måtte skje mer enn kun i teorien, og spesielt for kvinner kunne det være langt mellom teori og praksis. Nå er det modernisering opplevd via

---

²¹⁸ Modalsli (2017), (sist aksessert 02.11.2020), s. 15; Torvanger, 2000, s. 100; Ulstein, 1984, s. 161-162.

yrkesmuligheter som konkret har vært fokuset her, ikke bare ved å se økninger i antall arbeidsplasser, men ved å se på om de arbeidsplassene i tillegg var sosialt inkluderende. Når replikasjon fremdeles var vanlig i 1910, viser det at et flertall av kvinner hadde sosialt begrensede yrkesmuligheter, noe som gjorde at modernisering ikke var opplevd av dem på dette planet. Det utelukker ikke at modernisering ble opplevd på andre områder slik som levestandard, teknologi, stemmerettigheter, produksjonsmåter, lønn og andre arbeidsvilkår. Likevel gir resultatene her grunn til å modifisere eller dempe et eventuelt inntrykk av at modernisering virket inn plutselig og drastisk på alle områder og samtidig for alle individer.

Et nytt forhold som har kommet frem i denne oppgaven, er at modernisering kan ha påvirket kvinnene indirekte. Her menes det kvinner som fikk høyere yrkesposisjoner som de «arvet» fra sine mannlige husholdsoverhoder som selv hadde opplevd avansement. Hagemann skrev at det i første rekke var menn som ble moderne.²¹⁹ Da viste hun til mer generell familiarbeidsdeling, arbeidsvilkår og yrkesmuligheter. I denne oppgaven ser vi konkret at denne påstanden later til å stemme for yrkesmuligheter og sosial mobilitet. De mannlige husholdsoverhodene var nemlig de første til å oppleve utvidende endringer i dette, blant annet som konsekvens av modernisering. Den typiske beretningen om modernisering, om stand- til klassesamfunn, virker derfor å være mer tilpasset menn i både tidsperspektiv og omfang.

I 1994 skrev historiker Ida Blom at «det er forskjell på folk - nå som før».²²⁰ Hun brukte dette som bakenforliggende argument for å se forskjeller mellom større grupper mennesker, for eksempel kvinner til forskjell fra menn. Det har vært ett mål med denne oppgaven, men den har også gått videre, fordi den har undersøkt forskjeller også innad i gruppen «kvinner» ved å differensiere kvinnegruppen etter sosial bakgrunn. Målet har vært å finne mer eller mindre sosialt bestemte og derfor *ulike* yrkesmuligheter. Det er én av flere måter å minnes at det også var forskjell innad i gruppen «kvinner». En styrke ved en undersøkelse av sosial bakgrunn slik som denne er derfor blant annet å kunne utfordre en tidvis feilaktig fremstilling av allmenngjeldende endrede yrkesmuligheter – en fremstilling som noen strukturelle analyser kan gi inntrykk av.²²¹ Med funnet om en stor grad av sosial replikasjon, ser vi at dette ikke stemte. Ut ifra denne oppgavens funn kan vi heller si at kvinner opplevde sine reelle yrkesmuligheter på ulikt vis, i stor grad avhengig av sin sosiale bakgrunn.

---

²¹⁹ Gro Hagemann, «Innledning», i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* (red.), av Hagemann, Melby, et al. (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020d), s. 216.

²²⁰ Ida Blom, *Det er forskjell på folk - nå som før: Om kjønn og andre former for sosial differensiering*, (Oslo: Universitetsforlaget, 1994).

²²¹ Slik kritikken var innledningsvis: Se delkapittel 1.1 og 1.4.2.

6.3 Forskningsrelevans og videre undersøkelsesmuligheter

Alle resultater gjeldende yrkesmuligheter, og spesielt sosial mobilitet, er formet av valgene gjort i henhold til metode og kilder. Mange av problemene som kan forekomme ble diskutert i kapittel 2, særlig del 2.1.3. Inndelingen av kategorier er for eksempel grunnleggende avgjørende for resultatene. De har derfor blitt vurdert nøye her, men selv da kan generaliseringer forekomme nettopp fordi jeg forenkler et komplekst materiale, og også fordi mange påstander egentlig kommer av ganske små tall. Jeg har kommentert noen tilfeller der forskjeller innad i kategoriene kunne spille inn, slik som med ulike håndverk og ulike størrelser på gårder. I fremtidige undersøkelser kunne et alternativ ha vært å studere kun noen få sosiale bakgrunner, for å kunne bruke flere kilder (matrikler, ligningsprotokoller, kirkebøker mm.) og komme med flere nyanser innad i de sosiale bakgrunnene. Men i denne oppgaven ønsket jeg heller å ta med alle bakgrunner, for å blant annet skape en oversikt for et felt som er lite studert.

Denne undersøkelsen har også vært avgrenset til ett sted (Hamar), en tid (1891 og 1910) og en gruppe kvinner (ugifte, 15-30 år). Hvilken som helst av disse avgrensningene kan endres for å skape en interessant komparativ undersøkelse. For sted vil ethvert annet sted kunne si noe om hvordan lokalforankrede faktorer spilte inn mot å skape forskjeller i landet. I tid kan det være interessant å se om samfunnet ble åpnere for kvinner i et raskere tempo etter 1910, for å se om 1891-1910 relativt sett innebar kun små endringer. Det kunne også vært interessant å se på en gruppe kvinne over 30 år, for å se om kvinners endelige livsposisjon i større grad var på nivå med husholdsoverhodene som var på rundt samme alder.

Kvinnens yrkesmuligheter forstått etter sosial bakgrunn, samt deres sosiale mobilitet, er lite utforskede temaer i Norge. Derfor vil enhver undersøkelse som ser på dette i stor grad være med på å få nye perspektiver frem i lyset. Temaene er også sentrale fordi de omhandler reelle opplevelser og muligheter i kvinnens liv på et område (arbeid) som var viktig for identitet og en referanseramme i livet.

6.3.1 Relevans for mitt studieprogram

Arbeidet med denne masteroppgaven har bidratt til å øve meg på å bruke primærkilder, å analysere dem kritisk og å benytte dem som utgangspunkt for en drøftende tekst. I den kommende læreplanen i historie for den videregående skolen (LK20, HIS01-03) er dette egne kompetansemål, slik som denne for vg3: «utforske fortiden ved å formulere problemstillinger,

finne, vurdere og bruke ulikt materiale og presentere egne slutninger».²²² Øvelse i dette har gjort meg bedre i stand til å veilede elever med dette. Temaet i denne oppgaven er ellers relevant for det følgende kompetansemålet i den fremdeles gjeldende læreplanen (LK06, HIS1-02): «gjøre rede for hvordan arbeidsliv og arbeidsdeling mellom kjønnene har endret seg i Norge fra 1800-tallet og fram til i dag».²²³ Den anskaffede tematiske kunnskapen fra arbeidet med denne oppgaven gjør meg dessuten bedre rustet til å undervise i tråd med kompetansemål om blant annet arbeidsliv, sosiale relasjoner, maktforhold, kjønnsforhold og økonomi. Historien om slike «normale» kvinner er også med på å løfte frem lite omtalte grupper, og dermed bidra til historisk empati og demokratisering blant elever, noe som er viktige overordnede mål i læreplanen.²²⁴

6.4 Avslutning

Denne oppgaven har undersøkt unge ugifte kvinners yrkesmuligheter og sosiale mobilitet i Hamar i 1891 og 1910. Sosial bakgrunn har utgjort en rammefaktor for å teste hypoteser angående eventuelt sosial avgrensning i kvinnenens valg av yrke. Digitalisering av folketellingene har gjort det mulig å kartlegge alle de ugifte kvinnene mellom 15 og 30 år som bodde i Hamar i 1891 og 1910. Disse har så blitt funnet bakover i tid og koblet opp mot den som var deres husholdsoverhode som barn, og det har gitt grunnlag for å finne overganger i yrkesvalg og sosial mobilitet mellom to generasjoner. Disse valgene ble gjort med tanke på å oppfylle oppgavens mål om å nyansere ensidige moderniseringsfortellinger ved å: 1) få kvinnenens opplevelser frem i lyset, og 2) anse sosial replikasjon, contra allmenntreffende modernisering, som en viktig påvirkningsfaktor for yrkesmuligheter/-begrensninger.

Vi kan se at både sosial replikasjon og modernisering spilte inn på kvinnenens yrkesmuligheter og sosiale mobilitet, i tillegg til endringer og stabilitet i dette. Med tiden spilte særlig de «moderne» funksjonæryrkene en stor rolle for at mange kvinner i Hamar levde i et åpnere samfunn, men også andre yrker rekruttert fra bredere sosialt grunnlag etter hvert. Slik foregikk det en utvikling mot mer sosial mobilitet. Omtrentlig sosial replikasjon var vanligere enn mobilitet i både 1891 og 1910, noe som skapte en form for begrensning i hvor langt en kvinne realistisk sett kunne nå ut ifra en viss sosial bakgrunn. I tillegg foregikk det jevnt over

---

²²² Utdanningsdirektoratet (2019), «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram (HIS01-03)» (sist aksessert 08.05.2021).

²²³ Utdanningsdirektoratet (2009), «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram (HIS1-02)» (sist aksessert 05.03.2021).

²²⁴ Både som del av «fagets relevans og sentrale verdier», «kjerneelementer» og «tverrfaglige temaer» i den kommende læreplanen. Se: Utdanningsdirektoratet (2019), «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram (HIS01-03)» (sist aksessert 08.05.2021).

mer mobilitet nedover enn oppover både i 1891 og 1910, men med mindre mobilitet nedover i 1910 relativt til 1891. En del av mobiliteten ble i begge årene nok ikke ansett som kritisk grunnet kjønnsrollemønstre og aldersgruppen. Kvinner opplevde også den relative åpningen av yrkesmuligheter både senere og i mindre omfang enn menn. Delvis skjedde derfor samfunnsåpningen for kvinner som konsekvens av indirekte modernisering gjennom sosial replikasjon fra sine husholdsoverhoder, som opplevde moderniseringens konsekvenser for yrkesmuligheter mer direkte forut for sine døtre.

Kilder og litteratur

Kilder

Folketellinger

- Den trykte folketellingen for 1865: Norges offisielle statistikk, «Resultatene af folketællingen i Norge. 1. januar 1866», (først publisert 1868-1869). Hentet fra https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c1_i_1866.pdf (sist aksessert 14.01.2021)
- Den skannede tellingen for 1891: Digitalarkivet, «Folketælling for Kongeriket Norge. 1. januar 1891», (skannet 2010). Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/1> (sist aksessert 13.01.2021)
- Den transkriberte og søkbare tellingen for 1891: Digitalarkivet, «Folketelling 1891 for 0401 Hamar kjøpstad», (transkribert 2018). Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/source/52722> (sist aksessert 13.01.2021)
- Den trykte folketellingen for 1891 (1): Norges offisielle statistikk, «Folketællingen i Kongeriket Norge 1. januar 1891: Folkemængde i Rigets forskjellige administrative Inddelinger.», (først publisert 1894). Hentet fra https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iii_202.pdf (sist aksessert 18.03.2021)
- Den trykte folketellingen for 1891 (2): Norges offisielle statistikk, «Folketællingen i Kongeriket Norge. 1. januar 1891: Beboede Huse og Husholdninger samt Folkemængde Fordelt efter Kjøen, Alder og ekteskabelig Stilling», (først publisert 1895). Hentet fra https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iii_229.pdf (sist aksessert 25.03.2021)
- Den trykte folketellingen for 1891 (3): Norges offisielle statistikk, «Folketællingen i Kongeriket Norge 1. januar 1891: Folkemængde fordelt efter Livsstilling», (først publisert 1896). Hentet fra https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iii_236.pdf (sist aksessert 17.02.2021)
- Den trykte folketellingen for 1891 (4): Norges offisielle statistikk, «Folketællingen i Kongeriket Norge 1. januar 1891: Folkemængde fordelt efter Livsstilling med Angivelse af Alder og ægteskabelig Stilling.», (først publisert 1897). Hentet fra https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iii_259.pdf (sist aksessert 25.03.2021)
- Den transkriberte og søkbare tellingen for 1910: Digitalarkivet, «Folketelling 1910 for 0401 Hamar kjøpstad», (transkribert 2010-2011). Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/source/36393> (sist aksessert 13.01.2021)
- Den trykte folketellingen for 1910 (1): Norges offisielle statistikk, «Folketællingen i Norge. Første Hefte. 1. desember 1910», (først publisert 1912). Hentet fra https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_170.pdf (sist aksessert 18.03.2021)
- Den trykte folketellingen for 1910 (2): Norges offisielle statistikk, «Folketællingen i Norge. Femte Hefte. 1. desember 1910» (først publisert 1914). Hentet fra https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_008.pdf (sist aksessert 25.03.2021)
- Den trykte folketellingen for 1910 (3): Norges offisielle statistikk, «Folketællingen i Norge. Sjette Hefte. 1. desember 1910» (først publisert 1914). Hentet fra https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_020.pdf (sist aksessert 25.03.2021)

Individdata fra folketellingene

Aagot Heiberg

- 1910: Digitalarkivet, «Aagot Heiberg». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036393000247> (sist aksessert 12.02.2021)
- 1891: Digitalarkivet, «Aagot Heiberg». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052722001370> (sist aksessert 12.02.2021)
- Husholdsoverhodets yrke: Digitalarkivet, «Gustav Heiberg». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/1405> (sist aksessert 12.02.2021)

Aasta Solberg

- 1910: Digitalarkivet, «Aasta Solberg». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036393001167> (sist aksessert 16.03.2021)
- 1891: Digitalarkivet, «Aasta Kristiansen Hamersborg». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052766007479> (sist aksessert 16.03.2021)

Anna Kristine Raabe

- 1891: Digitalarkivet, «Anna Kristine Raabe». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/952> (sist aksessert 17.01.2021)
- 1865: RHD, «Anna Raabe». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/ftliste.aspx?ft=1865&knr=1443&kenr=011&bnr=0083&lnr=000> (sist aksessert 17.01.2021)

Annie Rundle Trelease

- 1910: Digitalarkivet, «Annie Rundle Trelease». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036393004319> (sist aksessert 17.02.2021)
- 1891: Digitalarkivet, «Anne Rundlie». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053119006462> (sist aksessert 17.02.2021)

Aslaug Olsen

- 1910: Digitalarkivet, «Aslaug Olsen». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036393003724> (sist aksessert 23.02.2021)
- 1900: Digitalarkivet, «Aslaug Olsen». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037046003673> (sist aksessert 23.02.2021)

Berthe Mikkelsen

- 1910: Digitalarkivet, «Berthe Mikkelsen». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036393005040> (sist aksessert 18.03.2021)
- 1891: Digitalarkivet, «Berte Böresdtr. Deglumseie». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037737001144> (sist aksessert 18.03.2021)

Emma Bergitte Steen:

- 1891: Digitalarkivet, «Emma Bergitte Steen». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/3459> (sist aksessert 20.01.2021)

- 1865: RHD, «Emma Bergitte Steen». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1865&knr=0401&kenr=0046&bnr=0046&lnr=000> (sist aksessert 20.01.2021)

Emma Jensdatter

- 1891: Digitalarkivet, «Emma Jensdatter». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/1372> (sist aksessert 29.01.2021)
- 1865: RHD, «Emma Jensdatter». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1865&knr=0414&kenr=006&bnr=0048&lnr=000> (29.01.2021)

Helga Mathilde Kristiansen

- 1891: Digitalarkivet, «Helga Mathilde Kristiansen». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/1536> (sist aksessert 27.01.2021)
- 1875: RHD, «Helga Matilde». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1875&knr=1301&kenr=000&bnr=1330&lnr=000> (sist aksessert 27.01.2021)

Johanne Erland:

- 1891: Digitalarkivet, «Johanne Erland». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/443> (sist aksessert 15.01.2021)
- 1865: RHD, «Johanne Adoffhfine!! Erland». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1865&knr=1503&kenr=0264&bnr=0264&lnr=000> (sist aksessert 15.01.2021)

Johanne Nilsen

- 1891: Digitalarkivet, «Johanne Nilsen». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/2479> (sist aksessert 16.03.2021)
- 1875: RHD, «Johanna Nilsen». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1875&knr=0428&kenr=007b&bnr=0010&lnr=00> (sist aksessert 16.03.2021)

Johanne Skjærstad:

- 1891: Digitalarkivet, «Johanne Skjærstad». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/1117> (sist aksessert 15.01.2021)
- 1875: RHD, «Johanne Evjenth». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1875&knr=1842&kenr=003&bnr=0005&lnr=00> (sist aksessert 15.01.2021)

Julie Gudbrandsen

- 1891: Digitalarkivet, «Julie Gudbrandsdatter». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/1334> (sist aksessert 17.03.2021)
- 1875: RHD, «Julie Gulbrandsen». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1875&knr=0401&kenr=001&bnr=0079&lnr=00> (sist aksessert 17.03.2021)

Kaja Holck

- 1891: Digitalarkivet, «Kaja Holck». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/1138> (sist aksessert 17.01.2021)
- 1865: RHD, «Karen Holck». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/tidslinje.aspx?idi=5310135> (sist aksessert 17.01.2021)

Karen Myhr

- Digitalarkivet, «Karen Nilsen Myhr». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036393004503> (sist aksessert 18.03.2021)

Karen Paulsen:

- 1891: Digitalarkivet, «Karen Paulsen». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/1801> (sist aksessert 15.01.2021)
- 1875: RHD, «Karen Paulsdatter». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1875&knr=0724&kenr=001&bnr=0057&lnr=00> (sist aksessert 15.01.2021)

Loise Fredrikke Kristiansen

- 1891: Digitalarkivet, «Loise Fredrikke Kristiansen». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/1537> (sist aksessert 27.01.2021)
- 1875: RHD, «Lovise Fredrikke». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1875&knr=1301&kenr=000&bnr=1330&lnr=000> (sist aksessert 27.01.2021)

Margit Guldahl Trelease

- 1910: Digitalarkivet, «Margit Guldahl Trelease». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036393004320> (sist aksessert 17.02.2021)
- 1891: Digitalarkivet, «Margit Guldahl». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053119006463> (sist aksessert 17.02.2021)

Margit Olsen

- 1910: Digitalarkivet, «Margit Olsen». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036393003724> (sist aksessert 23.02.2021)
- 1900: Digitalarkivet, «Margit Olsen». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037046003673> (sist aksessert 23.02.2021)

Marthe Andreasen

- 1891: Digitalarkivet, «Marthe Andreasen». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/189> (sist aksessert 02.03.2021)
- 1865: RHD, «Marte Andreasdatter». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/tidslinje.aspx?idi=1652033> (sist aksessert 02.03.2021)

Minda Fuglseth

- 1910: Digitalarkivet, «Minda Fuglseth». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036393003062> (sist aksessert 16.03.2021)
- 1891: Digitalarkivet, «Minda Fuglseth». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052722000828> (sist aksessert 16.03.2021)
- For husholdsoverhodets yrke: Digitalarkivet, «Mikkel Olsen Fuglseth». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/847> (sist aksessert 16.03.2021)

Oline Olsen

- 1891: Digitalarkivet, «Oline Olsen». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/1852> (sist aksessert 21.01.2021)
- 1875: RHD, «Oline Olsdatter». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1875&knr=0520&kenr=007&bnr=0058&lnr=00> (sist aksessert 21.01.2021)

Ragnhilda Eriksen

- 1891: Digitalarkivet, «Ragnhilda Eriksen». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/2500> (sist aksessert 25.01.2021)
- 1865: RHD, «Ragnhild Johansdatter». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1865&knr=0414&kenr=007&bnr=0015&lnr=000> (sist aksessert 25.01.2021)

Sevirene Anne Wik

- 1891: Digitalarkivet, «Sevirene Anna Wik». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/2531> (sist aksessert 21.01.2021)
- 1875: RHD, «Anna Vik». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1875&knr=1601&kenr=002&bnr=0036&lnr=00> (sist aksessert 21.01.2021)

Signe Steen:

- 1891: Digitalarkivet, «Signe Steen». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/3460> (sist aksessert 20.01.2021)
- 1875: RHD, «Signe Steen». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1875&knr=0401&kenr=001&bnr=0009&lnr=00> (sist aksessert 20.01.2021)

Sofie Gudbrandsdatter

- 1891: Digitalarkivet, «Sofie Gudbrandsdatter». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/1333> (sist aksessert 17.03.2021)
- 1875: RHD, «Sofie Gulbrandsen». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1875&knr=0401&kenr=001&bnr=0079&lnr=00> (sist aksessert 17.03.2021)

Sophie Mathea Borckgrevink

- 1891: Digitalarkivet, «Sophie Mathea Borckgrevink». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/555> (sist aksessert 22.01.2021)
- 1865: RHD, «Sophie Mathea Borckgrevink», Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1865&knr=0401&kenr=0024&bnr=0024&lnr=000> (sist aksessert 22.01.2021)

Thea Martiniussen

- 1910: Digitalarkivet, «Thea Martiniussen». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036393004340> (sist aksessert 23.04.2021)
- 1891: Digitalarkivet, «Thea Martinusdr.». Hentet fra <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052729005469> (sist aksessert 23.04.2021)
  - For husholdsoverhodets yrke: Digitalarkivet, «Martinus Jakobsen». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52729/6554> (sist aksessert 23.04.2021)

Valborg Steen

- 1891: Digitalarkivet, «Valborg Steen». Hentet fra <https://media.digitalarkivet.no/view/52722/3461> (sist aksessert 20.01.2021)
- 1875: RHD, «Valborg Steen». Hentet fra <https://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1875&knr=0401&kenr=001&bnr=0009&lnr=00> (sist aksessert 20.01.2021)

Figurer

- Figur 1: Polaczek, Adam Felix, «Pikeskolen, skoleklasse», (Anno Domkirkeodden via Digitalmuseum, produsert 1884-1887, publisert 2014). Hentet fra <https://digitalmuseum.no/011012740351/pikeskolen-skoleklasse-til-hoyre-laerer-b-h-landmark-som-i-1891-kjopte> (sist aksessert 07.04.2021).
- Figur 2: Larsen, I. & Olsen, A., «Interiør, 2 telefondamer, Dagny Halvorsen nærmest. Sentralbord i Stangeveien 4», (Anno Domkirkeodden via Digitalmuseum, produsert 1899, publisert 2014). Hentet fra <https://digitalmuseum.no/011012744571/interior-2-telefondamer-dagny-halvorsen-naermest-sentralbord-i-stangeveien> (sist aksessert 07.04.2021).
- Figur 3: Ukjent, «Hamar Nøkterhedscafe. Gruppe 4», (Anno Domkirkeodden via Digitalmuseum, produsert u.å., publisert 2014). Hentet fra <https://digitalmuseum.no/011012749208/hamar-nokterhedscafe-gruppe-4-betjeningen-samlet-rundt-kaffebord> (sist aksessert 07.04.2021).
- Figur 4: Dahl, Henrik, «Gruppe, arbeidsstokken samlet, A/S De Norske Melkefabrikker» (Anno Domkirkeodden via Digitalmuseum, produsert 1899-1910, publisert 2014). Hentet fra <https://digitalmuseum.no/011012744544/gruppe-arbeidsstokken-samlet-a-s-de-norske-melkefabrikker-se-ogsaa-hamarboka> (sist aksessert 07.04.2021).
- Figur 5: Helland, Amund, «Bykart over Hamar fra 1902», (Den private Opmaaling Kristiania via Wikimedia Commons, produsert 1902, publisert 2012). Hentet fra https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Fil:Bykart_1902.jpg (sist aksessert 11.11.2020).

Dataprogram

- Minnesota Population Center, *Integrated Public Use Microdata Series*, International: Version 7.2 [dataset]. (Minneapolis, MN, USA: IPUMS, 2019). <https://doi.org/10.18128/D020.V7.2>.
- RHD - Registreringsentral for historiske data, (Norge: UiT, 2020). https://www.rhd.uit.no/folketellinger/folketellinger_avansert.aspx
- StataCorp, *Stata Statistical Software*, 16. College Station (TX, USA: StataCorp LLC, 2019).

Litteratur

- Abbott, Pamela, & Payne, Geoff, «Women's social mobility: The conventional wisdom reconsidered», i *The social mobility of women: Beyond male mobility models*, Pamela Abbott & Geoff Payne (red.) (Hampshire, UK: The falmer press, 1990).
- Abbott, Pamela, & Payne, Geoff, (red.), *The social mobility of women: Beyond male mobility models*. (Hampshire, UK: The falmer press, 1990).
- Anderson, Margo J., «The History of Women and the History of Statistics», i *Journal of women's history*, 4(1) (1992), 14-36. <https://doi.org/10.1353/jowh.2010.0052>
- Avdem, Anna Jorunn, & Melby, Kari, *Oppe først og sist i seng: Husarbeid i Norge fra 1850 til i dag* (Oslo: Universitetsforlaget, 1985).
- Blom, Ida, *Det er forskjell på folk - nå som før: Om kjønn og andre former for sosial differensiering* (Oslo: Universitetsforlaget, 1994).
- Bull, Edvard d.y., «Håndverkssvenner og arbeiderklasse i Kristiania. Sosialhistoriske problemer», i *Historiske perler: Norsk historieskriving gjennom 800 år*, Øystein Rian (red.) (Trondheim: Den norske bokklubben, 2002), s. 159-281.

- Bækkelund, Bjørn, Pedersen, Ragnar, & Haug, Jan, *Hamarboka II* (Hamar: Hedmarksmuseet og Domkirkeodden, 1997).
- Chapman, Tony, «The mobility of women and men», i *The social mobility of women: Beyond male mobility models*, Geoff Payne & Pamela Abbott (red.) (Hampshire, UK: The Falmer Press, 1990).
- Dahl, Eileen, «En ny hverdag: En undersøkelse av ugifte kvinners og enkers yrkesmuligheter i Fredrikshald 1875-1910» (Masteroppgave, NTNU, 2020).
- Dahl, Ottar, «Noen teoretiske problemer i sosialhistorien», i *Hundre års historisk forskning: Utvalgte artikler fra Historisk Tidsskrift* (Oslo: Universitetsforlaget, 1955/1970), s. 334-349.
- Dyrvik, Ståle, *Historisk demografi: En innføring i metodene* (Bergen: Universitetsforlaget, 1983).
- Ertresvåg, Egil «Kvinner i industrien i Norge 1870-1915», i *Arbeids-, lønns- og rettsforhold for yrkesaktive kvinner i de nordiske land, ca. 1850-1914*, Grethe Authén Blom (red.) (Trondheim: Tapir, 1978).
- Fra Hamar og omegns næringsliv ved begyndelsen af det 20de aarhundrede*, (Kristiania: Forlaget Norge, 1908).
- Fuglum, Per, *Norge i støpeskjeen 1884-1920* i Knut Mykland (red.), *Norges historie*, bd. 12 (J.W. Cappelens forlag, 1988).
- Giele, Janet Z, & Elder Jr., Glen H., «Life course research: Development of a field», i *Methods of life course research: Qualitative and quantitative approaches*, Janet Z Giele & Glen H. Elder Jr. (red.) (Thousand Oaks, California: Sage Publications, 1998), s. 5-27.
- Gjerdåker, Brynjulf, «Geografisk og sosial mobilitet i Ullensaker på 1800-tallet: Ein kohortanalyse» (Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, 1974).
- Hagemann, Gro, *Det moderne gjennombrudd 1870-1905* i Knut Helle, Knut Kjeldstadli, Even Lange & Sølvi Sogner (red.), *Aschehougs norgeshistorie*, bd. 9 (Oslo: Aschehoug, 2005).
- Hagemann, Gro, «Det moderne gjennombruddets døtre. Kvinneliv og kvinnekår rundt forrige århundreskifte», i *Formødrenes stemmer: Kvinneliv rundt stemmeretten*, Audgunn Oltedal & Arnhild Skre (red.) (Oslo: Pax forlag, 2013), s. 9-36.
- Hagemann, Gro, «De store barneflokkenes tid», i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik & Ingvild Øye (red.) (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020a), s. 219-238.
- Hagemann, Gro, «Halv mannlønn», i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik & Ingvild Øye (red.) (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020b), s. 259-282.
- Hagemann, Gro, «Husholdøkonomien under avvikling», i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik & Ingvild Øye (red.) (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020c), s. 239-258.
- Hagemann, Gro, «Innledning», i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik & Ingvild Øye (red.) (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020d), s. 216-217.
- Hagemann, Gro, Melby, Kari, Roll-Hansen, Hege, Sandvik, Hilde, & Øye, Ingvild, (red.), *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. (3. utg.) (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020).
- Halvorsen, Jacob, & Lillevold, Eyvind, *Hamars næringsliv* (Hamar: Hamar Stiftstidendes Trykkeri 1949).
- Haug, Jan, Mostue, Erik, & Ødegaard, Ragnar, (red.), *Hamarboka: En byhistorie i bilder*. (Hamar: Hedmarksmuseet og Domkirkeodden, 1982).

- Kaelble, Hartmut, *Historical research on social mobility: Western Europe and the USA in the nineteenth and twentieth centuries* (New York: Columbia University Press, 1981).
- Krogstad, Åse, & Krogstad, Øystein, *Fra seminar til universitet: 150 år med lærerutdanning på Hamar* (Vallset: Oplandske bokforlag, 2017).
- Kårstad, Oddrun, *Hamar bispestols historie: 1153-1953* (Hamar: Hamar arbeiderblads trykkeri, 1953).
- Larsen, Eirinn, «Selvgjorte kvinner: Kjønn, entreprenørskap og næringsliv rundt 1900», i *Heimen*, 49(2) (2012), 127-144. Hentet fra https://www.idunn.no/heimen/2012/02/selvgjorte_kvinner_kjoenn_entrepreneorsk_ap_og_naeringsliv_ru (sist aksessert 03.03.2021)
- Lie, Einar, & Roll-Hansen, Hege, *Faktisk talt: Statistikkens historie i Norge* (Oslo: Universitetsforlaget, 2001).
- Lillevold, Eyvind, (red.), *Hamars historie*. (Espa: Lokalhistorisk forlag, 1949).
- Lindbekk, Kari, «Fast og tilstrekkelig levebrød: Livsløpene til trøndere i født i 1855 og foreldrene deres. 1815-1910» (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, Det humanistiske fakultet, 2017).
- Lunden, Mimi Sverdrup, *De frigjorte hender: Et bidrag til forståelse av kvinners arbeid i Norge etter 1814* (utg. 5) (Oslo: Tanum-Norli, 1978).
- Lynch, Katherine A., «Old and new research in historical patterns of social mobility», i *Historical methods: A journal of quantitative and interdisciplinary history*, 31(3) (1998), 93-98. <https://doi.org/10.1080/01615449809601191>
- Melby, Kari, «Arbeid og forsørgelse», i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik & Ingvild Øye (red.) (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020), s. 343-370.
- Miller, Robert L., & Heyes, Bernadette C., «Gender and intergenerational mobility», i *The social mobility of women: Beyond male mobility models*, Pamela Abbott & Geoff Payne (red.) (Hampshire, UK: The falmer press, 1990), s. 61-72.
- Modalsli, Jørgen, «Intergenerational Mobility in Norway, 1865-2011», (SSB, 2017). Hentet fra <https://www.ssb.no/forskning/discussion-papers/attachment/217929?ts=14b72db88c8> (sist aksessert 02.11.2020).
- Moum, Sidsel Vogt, *Kvinnfolkarbeid: Kvinners kår og status i Norge 1875-1910* (Oslo: Universitetsforlaget, 1981).
- Myhre, Jan Eivind, «The middle classes of Norway, 1840-1940», i *The Scandinavian middle classes 1840-1940*, Tom Ericsson, Jørgen Fink & Jan Eivind Myhre (red.) (Oslo: Unipub forlag, 2004), s. 103-145.
- Myhre, Jan Eivind, «Norge blir et industriland», (Norgeshistorie, 2015). Hentet fra <https://www.norgeshistorie.no/industrialisering-og-demokrati/1504-norge-blir-et-industriland.html> (sist aksessert 11.11.2020).
- Rinke, Eirin, «Hon som hadde å selle: En studie av selvstendig næringsdrivende kvinner bosatt i Strandgaten og Store Markevei i 1865 og 1900» (Masteroppgave, Universitetet i Bergen, 2020).
- Roll-Hansen, Hege, «Categories negotiated: Gender struggle over the Norwegian census», i *Twentieth-century housewives: Meanings and implications of unpaid work*, Gro Hagemann & Hege Roll-Hansen (red.) (Oslo: Unipub forlag, 2005), s. 235-252.
- Roll-Hansen, Hege, «Arbeid og forsørgelse: En undersøkelse av kjønn, husarbeid og kategorisering i norske folketellinger mellom 1866 og 1940» (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, Det humanistiske fakultet, 2012).

- Sassler, Sharon, & White, Michael J., «Ethnicity, gender, and social mobility in 1910», i *Social Science History*, 21(3) (1997), 321-357. <https://doi.org/10.2307/1171618>
- Semmingsen, Ingrid, «Standssamfunnets oppløsning i Norge», i *Ståndssamhällets oppløsning i Norden* (Åbo: Det Nordiske historikermøte, 1954), s. 49-86.
- Sogner, Sølvi, & Telste, Kari, *Ut og søkje teneste: Historia om tenestejentene* (Oslo: Det Norske Samlaget, 2005).
- Statistisk sentralbyrå, «Fakta om befolkningen», (SSB, u.å.). Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/faktaside/befolkningen> (sist aksessert 16.02.2021).
- Strand, Rolf, «Aukra og Molde i 1865: En undersøkelse med vekt på tjenestejentenes rekruttering og sosial/geografisk mobilitet» (Masteroppgave, Universitetet i Trondheim, 1995).
- Sundal, Guro, «Ugifte kvinners yrkesmuligheter: En studie av endring i husholdsposisjoner og yrkesmuligheter i Trondheim 1865-1900» (Masteroppgave, NTNU, 2018).
- Torvanger, Yngve, «Sosial mobilitet i Bergen 1850-1900: En kohortundersøkelse for røde 23 og 24» (Hovedoppgave, Universitetet i Bergen, 2000).
- Ulstein, Inger-Ann, «Sosial og geografisk mobilitet i Kristiania 1856-1875» (Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, 1984).
- Utdanningsdirektoratet, «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberevende utdanningsprogram (HIS1-02)», (Udir, 2009). Hentet fra <https://www.udir.no/kl06/HIS1-02#> (sist aksessert 05.03.2021).
- Utdanningsdirektoratet, «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberevende utdanningsprogram (HIS01-03)», (Udir, 2019). Hentet fra <https://www.udir.no/lk20/his01-03/kompetansemaal-og-vurdering/kv85> (sist aksessert 08.05.2021).
- Van Leeuwen, Marco H. D., «Social inequality and mobility in history: Introduction», i *Continuity and Change*, 24(3) (2009a), 399-419. <https://doi.org/10.1017/S0268416009990142>
- Van Leeuwen, Marco H. D., «The next generation of historical studies on social mobility: Some remarks», i *Continuity and Change*, 24(3) (2009b), 547-560. <https://doi.org/10.1017/S0268416009990191>
- Van Leeuwen, Marco H. D., Maas, Inke, & Miles, Andrew, *HISCO. Historical International Standard Classification of Occupations*, (Leuven University Press: 2002/2021). Hentet fra <https://historyofwork.iisg.nl/major.php> (sist aksessert 12.01.2021)
- Vikström, Lotta, & Ericsson, Tom, «Like father, like daughter? Intergenerational social mobility among business- and craftswomen in Sundsvall, Sweden, 1860–1893», i *Continuity and change*, 27(3) (2012), 409-431. <https://doi.org/10.1017/S0268416012000227>
- Winge, Harald, «Hvordan kan lokalhistorie være byggesteiner for rikshistorie?», i *Blikk på lokalhistorie: Norsk lokalhistorie etter 1970 frå eit jubileumsseminar*, Else Braut (red.) (Oslo: Norsk lokalhistorisk institutt, 1997), s. 68-76.

Vedlegg

Vedlegg 1: Kategorier for de ugifte kvinnene (A) med tilhørende yrkestitler²²⁵

Kategori 1A – Selvstendig næringsdrivende

Handlende
Forretningsdame
Forretningseier
Fotografistinne
Motehandel
Pianistinne

Kategori 2A – Funksjonærer

2.1A Funksjonærer utenom serviceyrker

Bestyrerinne i bedrift/fabrikk
Diakonisse
Div. helsearbeid
Farmasøyt
Frelsesoffiser
Fotografistinnelærling
Jordmor
Kinematograf
Lærerinne
Sykepleier
Tannlegeteknikker
Telefonistinne
Telegrafistinne
Underviser

2.2A Funksjonærer innen serviceyrker

Assistent
Bokholderske
Butikkansatte
Butikkdame/butikkjomfru o.l.
Ekspeditrise
Handelsbetjent
Kasserske
Kontordame/kontorist
Motedame (ansatt i bedrift)

Kategori 3A – Håndverkere og håndarbeidende

Bokbinderske
Håndarbeid (uspesifisert)
Håndverkere i forretninger
Kniplingsarbeiderske
Lærlinger i håndverk/håndarbeid
Modist
Motesyerske
Skredderske
Strikkerske

---

²²⁵ Personer som er registrert med mer enn én yrkestittel, blir plassert på den tittelen som setter dem høyest opp på denne listen.

Syersker, sypiker og annen søm
Sætterske
Typograf

Kategori 4A – Arbeidere

Dagarbeiderske
Fabrikkarbeidere
Håndverkere i fabrikker
Lagerpike
Polerske
Nåtlerske (ved fabrikk)
Strykerske
Vaskepiker (selvstendige)
Våkekone

Kategori 5A – Tjenestetyende

Barnepike
Caféfrøken e.l.
Enepike
Husbestyrerinne/husjomfru
Husholderske
Kjøkkenpike
Kokke/kokkepike
Månedspike
Oppvarterske/spisesaljomfru (servitrise)
Stuepike
Tjenestepike (uspesifisert)
Vaskepiker (som er tjenestetyende)

Kategori 6A - Elever og studenter

Elever
Gymnasist
Seminaristinne
Student
o.l.

Kategori 7A – Hjemneværende

Datter

Husgjerning i hjemmet

Registrert som «datter» eller «pleiebarn» under «stilling til familiens hovedperson», samt ingenting eller «husgjærning» registrert under «erhvervsgren»²²⁶

Kategori 8A – Uten arbeid

Alle der det ikke er registrert noe under «erhvervsgren», samt at de ikke er registrert som «datter» eller «pleiebarn» under «stilling til familiens hovedperson».

Beboere ved institusjoner (spesifikt: døvstum instituttet).

De uten yrke som forsørges av fattigkassen eller kommunen.

«Uden erverv»

---

²²⁶ Døtre med andre ervervsgrener anses som å arbeide utenfor hjemmet, og har blitt plassert under den tilhørende yrkeskategorien.

Vedlegg 2: Kategorier for husholdsoverhodene (B) med tilhørende yrkestitler²²⁷

Kategori 1B – Embetsmenn og øvre funksjonærer

Cand. med./lege
Cand. theol.
Fogd
Høyesterettsadvokat
Ingeniør
Kommandersersjant
Løytnant
Overlærer
Pastor/prest
Redaktør
Rektor/skolebestyrer
Sakfører
Skipper/skipsfører/skipskaptein
Sogneprest

Kategori 2B – Selvstendig næringsdrivende

2.1B Kjøpmenn og foretakseiere

Apoteker
Fargerieier
Gartnerieier
Handelsborger (uspesifisert)
Handelsborger/-mann/egen
forretning innen:
- bokhandel
- fødevare
- kolonial
- landhandel
- manufaktur
- symaskin- og urforretning
- trelasthandel
- våpen- og sportshandel
Hotellvert/-eier
Kjøpmann
Restauratør

2.2B Småkjøpmenn og eiere av småforetak

Gårdeier i by (bygårdeier)
Handelsborger/-mann/egen
forretning innen:
- bakeri
- fiskehandel
- kjøtthandel/kreaturhandel
- kleshandel
- klutehandel
- papirhandel
- rørleggerforretning
- skraphandel
- skredderforretning
- smedforretning
- smørhandel
- søm
- vedhandel
- vilthandel
Handelsmann (uspesifisert)
Handelsreisende
Huseier i by

2.3 Selvstendige håndverkere

Alle håndverkere med mestertittel

Alle håndverkere beskrevet som «for egen regning»

Musiker

---

²²⁷ Noen få personer er pensjonert eller understøttet av enke-kassen. I disse tilfellene står det også hvilket yrke de har vært tilknyttet før, og personen plasseres derfor på det respektive yrket.

Kaffesalg
Logi/skysstasjonsholder
Melkeutsalg
Skreppekremmer

Kategori 3B – Funksjonærer

3.1B Overordnede funksjonærer

Adjunkt/cand.mag.
Agent
Bestyrer
Bokholder
Formann på gård/gårdsfullmektig o.l.
Kasserer
Kirkesanger/klokker
Kommisjonær
Ledere i større foretak:
- banemester (Norges Statsbaner)
- bademester (Hamar dampbad)
- brennerimester
- bruksforvalter (industrikompleks)
- fabrikkmester
- faktor
- formann (for bedrifter)
- postmester
- stasjonsfullmektig
- telegrafmester
- telefonmester
Lekpredikant
Lensmann
Lokomotivfører
Lærer
Møllermester
Ombud
Overkonduktør
Provisor/cand.pharm.
Regnskapsfører
Sagmester
Stasjonsfullmektig/stasjonsmester
Styrmann

3.2B Underordnede funksjonærer

Assistent
Banevokter
Bud
Butikkansatt
Ekspeditør
Handelsbetjent
Inkassator
Inspektør/kontrollør
Kjører/kusk/vognmann
Konduktør
Kontorist
Kopist
Materialbetjent
Oppsynsmann/tilsynsmann
Politibetjent/politikonstabel
Sersjant/underoffiser
Stasjonsbetjent
Underkonduktør
Vognvisitør

Kategori 4B – Selvstendige gårdbrukere

Forpakter
Føderådsmann/føderådsenke
Gårdbruker
Gårdeier på landet
Huseier på landet
Leilending
Selveier
Selvstendig jordbruker

Kategori 5B – Andre håndverkere

5.1B Håndverkssvenner

Alle håndverkere med «svenn»-
eller «dreng»-tittel

5.2B Resterende håndverkere: håndverkere med ukjent ansettelsesforhold

Håndverkere uten spesifisert
stilling, som arbeider som:

Baker
Børsemaker
Farger
Gartner
Garver
Gråsteinsmurer
Maler
Mekanikus
Murarbeider
Murer
Rørlegger
Sadelmaker
Seilmaker
Skinnfeltmaker
Skomaker
Skredder
Slakter
Smed
Snekker
Steinhugger
Stenograf
Støper
Treskjærer
Typograf
Urmaker

Kategori 6B – Arbeidere

6.1B Manuelt arbeid i fabrikk og større virksomhet

Bryggeriarbeider
Dagarbeider i fabrikk
Div. håndverk i fabrikk
Div. manuelt jernbanearbeid
Fabrikkarbeidere
Filer (ved fabrikk)
Glassorterer (ved fabrikk)
Gårdsdrenge i hotell
Maskinarbeider/maskinist/maskinmester
Mekaniker/mekanisk arbeider
Pedell/vaktmester
Potetmåler (ved fabrikk)
Slutter/vaktmann/veker

6.2B Jordbruks- og skogsarbeidere

Budeie
Dagarbeider innen jordbruk/jordarbeider
Fløter
Gårdsarbeider (uspesifisert)
Innerst
Karl (gårdskar, husbondskar, stallkarl)
Kvegrøtter
Kvegvekter
Lensearbeider
Skogarbeider
Tresker
Tømmerhugger/tømmermann/tømmerkjører

6.3B Annet manuelt arbeid

Arbeider (uspesifisert)
Båtmann/sjømann (uspesifisert tilhørighet)
Dagarbeider utenfor jordbruk og fabrikk
Div. håndarbeid (veving, spinning, karding, søm, knipling, kurvbinding)
Feier
Fisker
Lagger
Sjauer
Stryker
Sundmann
Sykepasser
Tjener
Tomtearbeider
Vasker
Veiarbeider (uspesifisert tilhørighet)

Kategori 7B – Husmenn

Husmann

*Alle som er husmenn, også de som er jordarbeidere og gårdsarbeidere, og i tillegg har husmannstittel.

Plassbruker

Kategori 8B – Andre

Fattig/Lægslem

Syk

Understøttes av fattigkassen

Uten arbeid/ikke opplyst

Vedlegg 3: Full tabell med resultater for 1891

Generasjonsmobilitet 1865/1875-1891 etter spesifikke kategorier: absolutte tall & prosentandeler av B-kategoriene

		Ugifte kvinners kategori 1891									Totalt	
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N	%
Hoved- personens yrkes- kategori 1865/1875	1B	0	2	0	0	0	2	7	5	1	17	3,5
	%	0,0	11,8	0,0	0,0	0,0	11,8	41,2	29,4	5,9	100,0	
	2.1B	0	1	1	4	0	0	6	10	0	22	4,6
	%	0,0	4,6	4,6	18,2	0,0	0,0	27,3	45,5	0,0	100,0	
	2.2B	0	0	0	1	1	0	1	5	1	9	1,9
	%	0,0	0,0	0,0	11,1	11,1	0,0	11,1	55,6	11,1	100,0	
	2.3B	2	0	4	5	3	5	4	9	0	32	6,6
	%	6,3	0,0	12,5	15,6	9,4	15,6	12,5	28,1	0,0	100,0	
	2B	2	1	5	10	4	5	11	24	1	63	13,1
	%	3,2	1,6	7,9	15,9	6,4	7,9	17,5	38,1	1,6	100,0	
	3.1B	0	3	2	2	3	7	4	9	1	31	6,4
	%	0,0	9,7	6,5	6,5	9,7	22,6	12,9	29,0	3,2	100,0	
	3.2B	0	1	0	2	1	4	0	2	0	10	2,1
	%	0,0	10,0	0,0	20,0	10,0	40,0	0,0	20,0	0,0	100,0	
	3B	0	4	2	4	4	11	4	11	1	41	8,5
	%	0,0	9,8	4,9	9,8	9,8	26,8	9,8	26,8	2,4	100,0	
	4B	1	5	5	11	10	60	4	2	3	101	21,0
	%	1,0	5,0	5,0	10,9	9,9	59,4	4,0	2,0	3,0	100,0	
	5.1B	1	0	0	0	1	1	0	3	0	6	1,2
	%	16,7	0,0	0,00	0,0	16,7	16,7	0,0	50,0	0,0	100,0	
	5.2B	2	0	2	10	4	21	1	9	0	49	10,2
	%	4,1	0,0	4,1	20,4	8,2	42,9	2,0	18,4	0,0	100,0	
	5B	3	0	2	10	5	22	1	12	0	55	11,4
	%	5,5	0,0	3,6	18,2	9,1	40,0	1,8	21,8	0,0	100,0	
	6.1B	0	0	0	1	7	6	5	2	1	22	4,6
	%	0,0	0,0	0,0	4,6	31,8	27,3	22,7	9,1	4,6	100,0	
	6.2B	0	0	0	3	4	23	1	2	0	33	6,9
	%	0,0	0,0	0,0	9,1	12,1	69,7	3,0	6,1	0,0	100,0	
	6.3B	0	1	2	8	6	15	1	5	1	39	8,1
	%	0,0	2,6	5,1	20,5	15,4	38,5	2,6	12,8	2,6	100,0	
6B	0	1	2	12	17	44	7	9	2	94	19,5	
%	0,0	1,1	2,1	12,8	18,1	46,8	7,5	9,6	2,1	100,0		
7B	0	0	2	6	10	83	2	1	0	104	21,6	
%	0,0	0,0	1,9	5,8	9,6	79,8	1,9	1,0	0,0	100,0		
8B	0	0	0	0	5	1	0	0	1	7	1,5	
%	0,0	0,0	0,0	0,0	71,4	14,3	0,0	0,0	14,3	100,0		
Totalt	N	6	13	18	53	55	228	36	64	9	482	
	%	1,2	2,7	3,7	11,0	11,4	47,3	7,5	13,3	1,9		100,0

Vedlegg 4: Full tabell med resultater for 1910

Generasjonsmobilitet 1891/1900-1910 etter spesifikke kategorier: absolutte tall & prosentandeler av B-kategoriene

		Ugifte kvinners yrkeskategori 1910									Totalt	
		1A	2.1A	2.2A	3A	4A	5A	6A	7A	8A	N	%
Hoved- personens yrkes- kategori 1891/1900	1B	0	4	6	3	0	1	5	8	1	28	4,0
	%	0,0	14,3	21,4	10,7	0,0	3,6	17,9	28,6	3,6	100,0	
	2.1B	2	0	14	2	1	2	6	16	0	43	6,2
	%	4,7	0,0	32,6	4,7	2,3	4,7	14,0	37,2	0,0	100,0	
	2.2B	0	4	8	1	4	5	5	20	0	47	6,7
	%	0,0	8,5	17,0	2,1	8,5	10,6	10,6	42,6	0,0	100,0	
	2.3B	1	1	13	4	0	26	3	12	0	60	8,6
	%	1,7	1,7	21,7	6,7	0,0	43,3	5,0	20,0	0,0	100,0	
	2B	3	5	35	7	5	33	14	48	0	150	21,5
	%	2,0	3,3	23,3	4,7	3,3	22,0	9,3	32,0	0,0	100,0	
	3.1B	5	8	18	3	1	14	19	34	0	102	14,6
	%	4,9	7,8	17,7	2,9	1,0	13,7	18,6	33,3	0,0	100,0	
	3.2B	1	5	11	10	1	10	6	24	1	69	9,9
	%	1,5	7,3	15,9	14,5	1,5	14,5	8,7	34,8	1,5	100,0	
	3B	6	13	29	13	2	24	25	58	1	171	24,5
	%	3,5	7,6	17,0	7,6	1,2	14,0	14,6	33,9	0,6	100,0	
	4B	2	2	8	6	2	58	12	0	0	90	12,9
	%	2,2	2,2	8,9	6,7	2,2	64,4	13,3	0,0	0,0	100,0	
	5.1B	0	0	6	5	8	5	1	7	0	32	4,6
	%	0,0	0,0	18,8	15,6	25,0	15,6	3,1	21,9	0,0	100,0	
	5.2B	0	0	4	5	2	16	1	2	0	30	4,3
	%	0,0	0,0	13,3	16,7	6,7	53,3	3,3	6,7	0,0	100,0	
	5B	0	0	10	10	10	21	1	9	0	62	8,9
	%	0,0	0,0	16,1	16,1	16,1	33,9	1,6	14,5	0,0	100,0	
	6.1B	0	1	19	11	9	26	2	17	0	85	12,2
	%	0,0	1,2	22,4	12,9	10,6	30,6	2,4	20,0	0,0	100,0	
	6.2B	0	2	3	3	5	34	2	4	1	54	7,7
	%	0,0	3,7	5,6	5,6	9,3	63,0	3,7	7,4	1,9	100,0	
	6.3B	0	1	2	0	2	4	0	1	0	10	1,4
	%	0,0	10,0	20,0	0,0	20,0	40,0	0,0	10,0	0,0	100,0	
6B	0	4	24	14	16	64	4	23	1	149	21,3	
%	0,0	2,7	16,1	9,4	10,7	43,0	2,7	15,4	0,7	100,0		
7B	0	0	1	9	1	36	0	1	1	49	7,0	
%	0,0	0,0	2,0	18,4	2,0	73,5	0,0	2,0	2,0	100,0		
8B	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	
%	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0		
Totalt	N	11	28	113	62	36	237	62	146	4	699	
	%	1,6	4,0	16,2	8,9	5,6	33,9	8,9	20,9	0,6	100,0	

